

Maligno samoljublje

Narcizam - novi osvrt

- odabrana poglavlja -

Sam Vaknin

Autor NIJE stručnjak za mentalno zdravlje.
Autor je sertifikovan u tehnikama savetovanja od strane Brainbench-a.

Lektura i dizajn: Lidija Rangelovska

A Narcissus Publications Imprint Prague & Skopje 2007 © 1999-2007

Copyright Lidija Rangelovska

Sva prava zadržana. Ova knjiga u celini ili u delovima ne može biti reprodukovana ili korištena u bilo kojoj formi bez pisane dozvole od strane: Lidija Rangelovska – pisati na: palma@unet.com.mk ili vaksam@mt.net.mk

Sva prava nad ovom knjigom su na prodaju. Kontakt za literarne agente ili izdavače: Lidija Rangelovska.

ISBN: 978-9989-929-02-1

Print ISBN: 978-80-238-3384-3

Created by: Lidija Rangelovska, Skopje REPUBLIC OF MACEDONIA

Posetite autorovu Web stranicu: <http://samvak.tripod.com>

Kupite druge knjige o patološkom narcizmu i odnosima sa zlostavljačima, narcisima i psihopatama ovde:

<http://www.narcissistic-abuse.com/thebook.html>

Sadržaj:

1. Predgovor
2. Uvod – navike i identitet
3. Narcisoidni (narcistički) poremećaj ličnosti
4. Bukvar o narcizmu i narcisoidni poremećaju ličnosti (NPD)
5. Bibliografija
6. Često postavljana pitanja:
  1. Loša prognoza narcističkog poremećaja
  2. Patološki narcizam – disfunkcija ili blagoslov?
  3. Samoporažavajuća i samodestruktivna ponašanja
  4. Grandiozne fantazije
  5. Narcistički bes – bes kao izvor poremećaja ličnosti
  6. Reakcija narcisa na manjak narcisoidnog snabdevanja
  7. Nestabilni narcis
  8. Da li narcisi imaju emocije?
  9. Narcis kao sadista
  10. Psihologija mučenja
  11. Narcisoidno klatno i patološki narcistički prostor
  12. Ogoljeni ego
  13. Transformacije agresije
  14. Narcis i introspekcija

15. Popravka narcisa
16. Obrnuti (inverzni) narcis
17. Mitovi o narcizmu
18. Narcizam, drugi poremećaji mentalnog zdravlja, zloupotreba supstanci i nepromišljeno ponašanje (Komorbiditet, pridružena oboljenja i dvojna dijagnoza)
19. Kako prepoznati narcisa?
20. Narcisove žrtve
21. Negovanje narcističkih vrednosti
22. Narcisi na pozicijama autoriteta
23. Narcis na radnom mestu
24. Traume kao socijalne interakcije
25. Narcisi, ljubav i lečenje
26. Kako se nositi sa narcisom?
27. Narcisi i žene
28. Narcisov supružnik/partner
29. Narcisoidni roditelji
30. Narcis i njegova porodica
31. Narcisi, seks i vernost – somatski i cerebralni narcis
32. Oplakivanje narcisa
33. Preživeti narcisa

Predgovor

Zdravo. Prepoznaješ li me? Ne? Pa, viđaš me stalno. Čitaš moje knjige, gledaš me na TV ekranu, uživaš u mojoj umetnosti, navijaš za mene na utakmicama, koristiš moje izume, glasaš za mene, slediš me u bitkama, hvataš beleške na mojim predavanjima, smeješ se mojim šalama, zapanjen si mojim uspesima, diviš se mom izgledu, slušaš moje priče, raspravljaš o mojoj politici, uživaš u mojoj muzici, opraštaš moje greške, zavidiš mi na mojim blagoslovima. Ne? Još uvek ti ne pada na pamet? Ipak, video si me. U to sam siguran. U stvari, ako postoji ijedna stvar u koju sam apsolutno siguran, to je to. Sretali smo se.

Možda su nam se putevi ukrstili privatno. Možda sam ja taj koji je došao i podigao te kada si bio na dnu, zaposlio te kada ti je trebao posao, pokazao ti put kada si bio izgubljen, ponudio ti samopouzdanje kada si sumnjao u sebe, zasmejavao te kada si bio tužan, izazvao tvoje interesovanje kada ti je bilo dosadno, slušao te i razumeo, video te onakvog kakav jesi, osetio tvoj bol i našao odgovore, učinio da se osećaš živim.

Naravno da me prepoznaješ. Ja sam tvoja inspiracija, tvoj uzor, tvoj spasitelj i vođa, tvoj najbolji prijatelj, onaj na koga se ugledaš, onaj čija te naklonost čini da blistaš.

Ali mogu biti i tvoja najgora noćna mora. Prvo te uzdižem jer je to ono što ti treba. Počinješ da vidiš svet kroz ružičaste naočare.

Onda, iz vedra neba, počinjem da te uništavam. Pustio si me da to uradim jer si na to navikao. Postaješ zbunjen. Ali, pogrešio sam što sam se sažalio na tebe. Ti si zaista nekompetentan, vredan prezira, nepoverljiv, nemoralan, neznalica, nesposoban, egoističan, smotan i odvratan. Ti si sramotno društvo, nezahvalan partner, neadekvatan roditelj, razočarenje, seksualni promašaj, finansijsko opterećenje. Kažem ti ovo u lice. Moram. Imam puno pravo na to, tek tako. Ponašam se, kod kuće i u društvu, kako god hoću, bez obzira na pravila, običaje ili osećanja drugih. To je moje pravo, tek tako. Lažem te u lice, bez trzaja ili ijednog treptaja oka, i tu apsolutno ništa ne možeš učiniti. U stvari, moje laži uopšte nisu laži. One su istina, moja istina. I ti veruješ u njih zato što su uverljive, zato što ne zvuče i ne čine se kao laži, zato što, ako ne bi verovao, to bi te nateralo da iznova i iznova preispituješ sopstvenu zdravu pamet, zato što si ionako sklon da mi veruješ, zato što si od početka našeg odnosa polagao poverenje i nade u mene, ulagao svoju energiju, pravac, stabilnost i veru u mene i druženje sa mnom. Onda, u čemu je problem ako sigurno utočište koje ja pružam dolazi sa određenom cenom? Sigurno sam vredan toga. Sigurno vredim i mnogo više od toga.

Trči kod naših prijatelja. Idi. Reci im. Vidi šta će ti oni odgovoriti. Ismevanje. Ljudi veruju u ono što vide i ono što vide u meni je ista ona divna osoba koju si i ti video. Ono što oni takođe vide je veoma konfuzna

osoba koja si ti očigledno postao. Što se više zalažeš da od njih dobiješ razumevanje, oni su ubeđeniji da si ti onaj koji je lud; što se osećaš izolovanije, sve više i više se trudiš da ispraviš stvari, ali ne shvataš da je problem u meni, već prihvataš moje kritike i uporno se trudiš da se poboljšaš. Da li je moguće da si pogrešio u vezi mene još u samom početku? I to toliko pogrešio? Šta misliš, kako će naši zajednički prijatelji reagovati ako budeš insistirao da priznaju da i oni greše u svojoj proceni mene? Na kraju krajeva, oni znaju. Oni znaju da si zapravo ti taj koji je osujetio moj napredak, pokvario moju reputaciju i skrenuo me sa pravog puta.

Razočarao sam te? Nečuveno! Ti si mene razočarao. Pogledaj sve frustracije koje mi izazivaš. Srećom po tebe, imam beg od svega ovoga, a moja reputacija mi pruža dovoljnu izolaciju od spoljnog sveta kako bih se mogao nekažnjeno prepustiti ovom bekstvu. Kakvo bekstvo? Pa, te erupcije besa kojih se toliko plašiš. Ah, tako je dobar osećaj pobesneti. To je izraz i potvrda moje moći nad tobom, to je moja apsolutna superiornost. Laganje je takođe dobro, iz istog razloga, ali ništa se ne može porediti sa zadovoljstvom eksplozije bez konkretnog razloga i predanog iskaljavanja mog besa, dok svo vreme glumim publiku na sopstvenoj predstavi i sa uživanjem posmatram tvoju bespomoćnost, bol, strah, frustraciju i zavisnost. U stvari, moj bes je upravo ono što mi omogućava da ostanem sa tobom. Hajde. Reci našim prijateljima o tome. Vidi da li oni mogu i da zamisle kako je to, a kamoli da ti veruju. Što je više nečuvenih stvari koje govoriš o meni, to su oni više uvereni da si ti taj koji je sve gori. I ne očekuj mnogo više ni od svog terapeuta. Možeš mu reći bilo šta, ali ono što on vidi kada ga posetim je nešto potpuno drugačije. Dakle, u šta bi terapeut trebalo da veruje? Na kraju krajeva, ti si taj koji je došao po pomoć. Ne - to je ono o čemu se ovde radi. Ne! Ta jednostavna dvoslovnna reč koju, bez obzira na to koliko sam loš, ti jednostavno ne možeš da izgovoriš. Ko zna? Možda čak i sam usvojiš nešto od mog ponašanja.

Ali znaš šta? Ovo je možda šok za tebe, ali ja mogu biti i svoja sopstvena najgora noćna mora. Mogu i jesam. Znaš, u suštini, moj život nije ništa drugo do zbrka obučena u iluzije. Nemam pojma zašto radim to što radim, niti mi je stalo da otkrijem. U stvari, sama ideja postavljanja pitanja mi je toliko odbojna da koristim sve svoje resurse da je ignorišem. Rekonstruišem činjenice, izmišljam iluzije, glumim ih i tako stvaram sopstvenu realnost. Zaista, to je prilično nesigurno stanje, pa pazim da uključim dovoljno dokazive istine u svoje iluzije da osiguram njihov kredibilitet. I stalno testiram taj kredibilitet na tebi i na reakcijama drugih. Na sreću, mojih istinskih kvaliteta i dostignuća ima dovoljno da potpiruju moje iluzije naizgled zauvek. I moderno društvo, to blagosloveno i proketo moderno društvo, najviše ceni ono što ja umem da radim

najbolje i služi mi kao saučesnik. Čak se i ja sâm izgubim u sopstvenim iluzijama, pometen sopstvenom magijom.

Dakle, ne brini ako me još uvek ne prepoznaješ. Ne prepoznajem ni ja samog sebe. U stvari, nisam baš siguran ko sam. To je verovatno pitanje koje ti sebi nikada ne bi postavio. Ipak, je se to stalno pitam. Možda nisam drugačiji od svih ostalih, samo bolji. Na kraju krajeva, to je povratna informacija koju dobijam. Moji obožavaoci bi sigurno želeli da budu kao ja. Oni jednostavno nemaju dar koji ja imam, niti hrabrost koju posedujem da ga iskažem. To je ono što je univerzum dodelio samo meni. Nego, da li da ga nazovem univerzumom ili mojim univerzumom? Sve dok magija mojih iluzija deluje i na mene, nema potreba za razlikovanjem. Sve što mi treba je obiman klub navijača da bih ostao na vrhu. Zato stalno regrutujem nove članove u svoj klub fanova, testiram lojalnost prisutnih članova izazovima zlostavljanja, otpisujem prebegle ravnodušnošću i analiziram okruženje u potrazi za novim regrutima. Vidiš li težinu moje situacije? Koristim ljude koji zavise od mene da održim svoje iluzije živima. U stvari, zapravo sam ja taj koji zavisi od njih. Potrebni su mi da mi kažu da mi suštinski nisu potrebni. Zvuči ludo? Pa i jeste. I ponekad me to baci u bes. Ali čak i bes, to orgazmično oslobađanje bola i agresije, me bolje "radi" kad imam publiku. Na neki način sam svestan svojih iluzija, ali priznati to bi pokvarilo magiju. A to već ne mogu da podnesem. Zato obično tvrdim da ono što radim nema nikakve posledice i da se ne razlikuje od onoga što drugi rade, te tako stvaram još jednu iluziju o svojim iluzijama. Dakle, ne, ne poznajem sebe bolje nego što me ti poznaješ. Ne bih se usudio. Kao i moji fanovi, divim se samom sebi. A opet, ponekad poželim sam neko drugi. Da li te to zbunjuje? Šta misliš kako se ja osećam? Treba mi sopstvena magija se održim u životu. Ponekad me drugi poput mene regrutuju u svoje fantazije. Ali, to je u redu. Sve dok se hranimo jedni od drugih, da li je važno ko je gore prošao? To samo potvrđuje moju iluziju o mojim iluzijama: da se ne razlikujem od većine drugih ljudi, osim što sam bolji od njih.

Ali istina je da sam drugačiji i oboje to znamo, iako se niko od nas ne usuđuje da to prizna. Tu leži koren mog neprijateljstva. Uništavam te jer ti zavidim zato što sam drugačiji. Na nekom zastrašujućem nivou, ja vidim svoju magiju onakvom kakva je zaista i shvatam da ljudi oko mene funkcionišu sasvim dobro bez ikakve "magije". Ovo me užasava. Uspaničen, pokušavam da odigram sve svoje stare trikove: razmetanje svojim talentima, nepotrebne obmane, distorzije samoobmane, vešta zavodjenja, smešne projekcije, zastrašujući bes, bilo šta. Ako ne uspem, pazi se. Kao baterija na solarni pogon u mraku, moja vatra se gasi i ja prestajem da postojim. Tada nastupa destrukcija. To je ključ za razumevanje mene. Većina ljudi teži nekim ciljevima i osećaju se dobro kada ih dostignu. Oni napreduju ka nečemu pozitivnom. Ako stignu tamo

gde žele, ili se samo približe, dobiju priznanje, uživaju u trenutku i pokazuju to svoje uživanje - to je istinsko postojanje i istinska ljubav prema sebi. Iako može izazvati zavist ili tuđu kritiku zbog samoveličanja, i dalje je u pitanju pravi izraz onoga što ljudi zaista cene u tome ko su i šta postižu. Jednom rečju, to je *stvarno*.

Za mene nije tako. Krećem se u istom pravcu, ali moje kretanje nije kretanje ka nečemu pozitivnom, već udaljavanje od nečeg negativnog, nečeg nestvarnog. Zato nikada ne stajem, nikada nisam zadovoljan, šta god da postignem. Nikada ne stižem "tamo" jer, za mene, ne postoji "tamo". Čini se da me to nešto negativno prati unaokolo kao senka. Proždirem pohvale koje dobijam dok ih ne uništim, i to činim svaki put ponovo. Kao moljac, jurim svetlost i svaki put joj podlegnem, iznova i iznova. Možeš li uočiti razliku između mene i prave osobe, između ljudi koji istinski uživaju u svom stvarnom "ja" i nekoga poput mene ko se samo pretvara? Obično ne. Razlika, vidiš, nije u ponašanju koje posmatraš. Ona je u motivaciji. Naravno, ja ličim na druge i oni liče na mene. Ali mi nismo isti. Nimalo.

Ako si slučajno svedok jedne od mojih neobjašnjivih Džekil i Hajd promena ličnosti, možda sumnjaš da sa mnom nešto nije u redu. Ali odmah to definišeš kao izuzetak od pravila, jer se brzo vraćam u „normalu“. Ako si svedok nekoliko promena, možda ćeš malo duže zastati. Ali potrebno je užasno mnogo vremena pre nego što shvatiš zastrašujuću mogućnost da ove nagle promene možda nisu izuzetak, već pravilo. I šta onda? Ti – po prirodi sumnjičav u sebe – možda si jedini koji vidiš iza moje maske. Sam si sa svojom tajnom i to te izluđuje.

Kada sam stekao tu svoju negativnost? Verovatno pre nego što sam naučio da govorim. Kada si ti istraživao svet po prvi put, sa uobičajenim malim nezgodama koje mališani čine, tvoja majka te je pažljivo pazila, intervenisala kada te je videla kako srljaš u opasnost i tešila te kada bi pogrešio, čak i kad si plakao. Pa, u mom slučaju nije bilo tako. Očekivanja moje majke od mene bila su mnogo veća. Greške su bile nešto ozbiljno i plakanje nije bilo način da dobijete njeno odobrenje. Situacija je zahtevala da budem savršen, tako da sam upravo to i postao. Ne ono malo, nezgodno dete koje sam isprva bio, već uzorno dete, ideja moje majke. Ne ona hrabra i radoznala mala osoba kakva sam zaista bio, već zastrašujuće oličenje ideala moje majke.

Ono što si doživljavao kroz svoje sitne nezgode i greške bile su male doze srama. Ono što si naučio iz svog brzog oporavka bilo je popravlanje sramote. U početku je tvoja majka radila većinu popravki. Kroz ponavljanje, postepeno si naučio kako da to uradiš sâm. U tvom mozgu formiralo se znanje o popravljanju sramote i održalo se u tebi do kraja života. Ja nisam imao takvu sreću. Jednostavno nisam stekao tu veštinu kada je to silom prirode trebalo da se dogodi. Umesto toga, stekao sam

nešto drugo: osećaj bespotrebnosti. Tako je - bespotrebnost. Pošto majka nije bila tu da mi pomogne tamo gde mi je bila najpotrebnija, naučio sam da se pretvaram da mi nije potrebna. Postao sam čvrst, samouveren, sveznalica, samodovoljan, uspešan, lider. I znaš šta? Uspelo je. Pretvarajući se da mi majka nije potrebna, dobio sam ono što mi je trebalo od nje - njenu ljubav. Pa, bar privid ljubavi, u vidu odobravanja i ohrabrenja. Naravno, ovo sam isprobao na ostatku sveta i ponovo je uspelo. Sve što je trebalo da uradim je da pokažem drugima da mi nisu potrebni. Kako? Pretvarajući se, naravno. Pretvarajući se da znam više i da mogu više nego oni, da sam iznad pravila prihvaćenog ponašanja, da sam poseban, da sam, kao Petar Pan, mogao da uradim bilo šta što sam želeo i da se izvučem bez posledica.

I svi su saradivali u toj mojoj igri, obezbeđujući mi sve što je potrebno za održavanje predstave. Nije uspelo sa svakim pojedincem, naravno. Obično su najnesigurniji bili privučeni mojom samodovoljnošću, pa sam postao stručnjak da ih "nanjušim" u roku od nekoliko sekundi. Iluzija? Naravno. Ali to je ono što sam i sâm postao. Eksploatacija? Tačno tako. Ali i mene su iskorištavali. Dao sam im ono što im je trebalo, a oni su me sledili kao poslušne ovce. Baš kao što i ti sada radiš! Nisu znali da su mi potrebni isto koliko i ja njima. Ali, nije bilo šanse da to ikada priznam. Za većinu ljudi, potreba za drugima je normalna i prihvaćena kao deo činjenice da su ljudi. Za mene, trebati bilo šta podrazumeva prihvatiti da je moja samodovoljnost laž. Ako to izgubim, ništa mi više ne ostaje. I toga se plašim. Osećaj samodovoljnosti je moja zavisnost. Da li se stidim toga? Da, stidim se. Ali, moj strah od sramote koju bih doživeo suočavajući se sa životom bez te zavisnosti je veći. Niko ne uživa u sramoti. Ali većina ljudi može da se nosi sa tim. Ne i ja. Plašim je se kao što se ti bojiš zmija. Ako se plašiš, na primer, gmizavaca, učinićeš velike žrtve i ustupke da ne bi slučajno stao na zmiju. Na isti način, ja se mnogo trudim da ne nagazim na svoju sramotu.

Koliko je još na svetu ljudi poput mene? Više nego što misliš, i brojevi stalno rastu. Uzmi nasumičnih 20 ljudi sa ulice i najverovatnije ćeš naći jednog čiji je um sličan mom toliko da ćemo ti se činiti poput klonova. Nemoguće, kažeš? Prosto nije moguće da toliko ljudi - visoko ostvarenih, poštovanih, uglednih - šeta ulicom svakog dana zamenjujući realnost iluzijama, svaki na isti način i iz sebi nepoznatih razloga. Prosto nije moguće da postoji toliko ljudi prestravljenih od srama, toliko haotičnih robota koji se svi uklapaju u isti opis i svakodnevno funkcionišu u masi drugih obrazovanih, inteligentnih iiskusnih pojedinaca, i pritom prolaze kao normalni. Jednostavno nije moguće da se takva aberacija u ljudskoj spoznaji i ponašanju infiltrira i zarazi populaciju u tolikom broju i takvoj međusobnoj sličnosti, praktično neprimećena radarom stručnjaka za mentalno zdravlje. Jednostavno nije moguće da toliko vidljivog

pozitivnog sadrži toliko skrivenog negativnog. To jednostavno nije moguće.

Ali tako je. To je prosvetljenje narcizma koje je ponovo razmotrio Sem Vaknin. Sem je i sâm jedan takav klon. Ono po čemu se on razlikuje je njegova neuobičajena hrabrost da se suoči sa istinom i njegovo čudno razumevanje onoga što nas čini takvima kakvi smo, uključujući i njega samog. Ne samo da se Sem usuđuje da postavi, a zatim odgovori na pitanje koje mi klonovi izbegavamo kao kugu, već on to radi sa nemilosrdnom i gotovo laserskom preciznošću. Pročitaj njegovu knjigu. Sedi za mikroskop i pusti Sema da te vodi kroz disekciju. Poput neurohirurga koji operiše samog sebe, Sem istražuje i razotkriva vanzemaljce među nama, uzaludno se nadajući operabilnom tumoru, ali umesto njega pronalazeći sve više i više ćelija zaraženih istim rezistentnim virusom. Operacija je duga i naporna, a ponekad i zastrašujuća i teška za “svariti”. Ali, nastavite čitanje. Izloženi delovi su takvi kakvi jesu, iako mogu delovati hiperbolično ili nategnuto. Njihova verodostojnost će možda tek vremenom biti validirana, kada se spoji sa sećanjima na prošle događaje i iskustva.

Ja sam, kao što rekoh, moja najgora noćna mora. Istina, svet je pun mojih izuma, a ja sam veoma zabavno društvo. I istina, većina doprinosa svetu nije rezultat rada ovakvih, nesrećnih duša. Ali mnogo je i doprinosa ovakvih poput mene, čak mnogo više nego što želiš da poveruješ. I ako slučajno budeš uhvaćen u moju mrežu, mogu ti pretvoriti život u pakao. Ali zapamti ovo. I ja sam u istoj toj mreži. Razlika između tebe i mene je u tome što ti možeš da izađeš.

Ken Heilbrunn, M.D.
Sijatl, Vašington, SAD
ksbrunn@aol.com

UVOD

Navike i identitet

Upozorenje i odricanje od odgovornosti

Sadržaj ove knjige nije zamena za stručnu pomoć i savetovanje. Čitaoci se upozoravaju da ga ne koriste u dijagnostičke ili terapijske svrhe. Dijagnozu i lečenje narcističkog poremećaja ličnosti mogu da rade samo profesionalci koji su posebno obučeni i kvalifikovani za to – što autor nije. Autor NIJE stručnjak za mentalno zdravlje, iako je sertifikovan od strane Brainbench-a u oblasti tehnike savetovanja u sferi mentalnog zdravlja.

U poznatom eksperimentu učenici su zamoljeni da ponesu limun kući i da se naviknu na njega. Tri dana kasnije uspjeli su izdvojiti “svoj” limun iz gomile prilično sličnih. Činilo se da su se povezali sa limunom. Je li to pravo značenje ljubavi, vezivanja i spajanja? Da li se jednostavno navikavamo na druga ljudska bića, kućne ljubimce ili predmete?

Stvaranje navika kod ljudi je refleksivno. Menjamo sebe i svoje okruženje kako bismo postigli maksimalni komfor i dobrobit. Napor koji ulazi u te adaptivne procese stvara naviku. Navika je namenjena da nas spreči u stalnom eksperimentiranju i preuzimanju rizika. Što je naša dobrobit veća, to bolje funkcionišemo i duže preživljavamo.

Zapravo, kad se naviknemo na nešto ili na nekoga – naviknemo se na sebe. U objektu navike vidimo deo naše prošlosti, te vreme i trud koji smo u nju uložili. To je inkapsulirana verzija naših dela, namera, emocija i reakcija. To je ogledalo koje odražava onaj deo u nama koji je isprva formirao naviku. Otuda i osjećaj komfora: zapravo se osećamo ugodno sa samim sobom kroz interakciju sa objektima na koje smo navikli.

Zbog toga smo skloni da brkamo navike s identitetom. Na pitanje “ko si ti?”, većina ljudi odgovoriće opisujući svoje navike. Oni opisuju svoj posao, svoje voljene, svoje kućne ljubimce, svoje hobije ili materijalnu imovinu. Ipak, zasigurno, te stvari ne predstavljaju identitet! Njihovo uklanjanje iz čovekovog života ne menja njegovu suštinu. Te stvari su navike i čine ljude komfornim i opuštenim. Ali oni nisu deo nečijeg identiteta u pravom, najdubljem smislu.

Ipak, taj jednostavan mehanizam obmane povezuje ljude. Majka smatra da su njeni potomci deo njenog identiteta jer je toliko navikla na njih da njena dobrobit zavisi o njihovom postojanju i dostupnosti. Stoga svaku pretnju svojoj deci ona doživljava kao pretnju sopstvenom Ja. Stoga je njena reakcija snažna, trajna i ponavljajuća.

Istina je, naravno, da su njena deca na određeni način deo njenog identiteta. Njihovo uklanjanje učiniće je drugom osobom, ali samo u plitkom, fenomenološkom smislu reči. Njen duboko ukorenjen, pravi identitet se zbog toga neće promeniti. Deca ponekad umiru, a majka nastavlja da živi, u suštini nepromenjena.

Ali koja su to jezgra identiteta na koja mislim? Ovaj nepromenjivi entitet koji nas čini onim što jesmo i na koji tobože ne utiče smrt naših najmilijih? Šta je to što može odoleti slomu navika koje teško umiru?

To je naša ličnost. To je onaj neuhvatljivi, fleksibilno međusobno povezani, interakcijski obrazac reakcija na naše promenljivo okruženje. Kao i mozak, teško ju je definisati ili opisati. Kao i Duša, mnogi veruju da ne postoji, te da je to fiktivna konvencija.

Ipak, mi znamo da imamo ličnost. Mi to osećamo i doživljavamo. Ponekad nas podstiče da činimo određene stvari – u drugim slučajevima, sprečava nas u tome. Može biti fleksibilna ili kruta, dobroćudna ili maligna, otvorena ili zatvorena. Njena snaga leži u njenoj fleksibilnosti. Sposobna je kombinovati i menjati se na stotine nepredvidivih načina. Ona se metamorfozira i postojanost tih promena jeste ono što nam pruža osećaj identiteta.

Zapravo, kada je ličnost rigidna do te mere da se ne može promeniti u reakciji na promenjive okolnosti oko nas – kažemo da je poremećena. Čovjek ima poremećaj ličnosti kada njegove navike zamenjuju njegov identitet. Takva osoba se poistovećuje sa svojom okolinom, uzimajući iz nje, i isključivo iz nje, bihevioralne, emocionalne i kognitivne znakove. Njen unutrašnji svet je, da tako kažemo, ispražnjen, njegovo pravo Ja samo je priviđenje.

Takva osoba nije sposobna voleti i živeti. Ona nije sposobna voleti jer da bi voleo drugog prvo moraš da voliš sebe. A, u odsustvu Sopstva tj. Selfa, to je nemoguće. Dugoročno gledano, takva osoba je nesposobna za život jer je život borba ka ostvarenju višestrukih ciljeva, te stremljenje i težnja ka nečemu. Drugim rečima: život je promena. Ko ne može da se promeni, ne može da živi.

Šta je ličnost, a šta normalno?

U svom magnum opus "Poremećaji ličnosti u savremenom životu", Teodor Milon i Rodžer Dejvis definišu ličnost kao:

„(A) složen obrazac duboko usađenih psiholoških karakteristika koje se automatski izražavaju u skoro svakoj oblasti psihološkog funkcionisanja.“ [str. 2]

Dijagnostički i statistički priručnik (DSM)) IV-TR [2000], koji je objavila Američka psihijatrijska asocijacija, definiše osobine ličnosti kao:

„(E) trajne obrasce opažanja, odnosa i razmišljanja o okruženju i sebi koji su iskazani u širokom spektru društvenih i ličnih aspekata.“ [str. 686]

Laici često brkaju "ličnost" sa "karakterom" i "temperamentom". Naš temperament je biološko-genetski šablon koji je u interakciji sa našim

okruženjem. Naš temperament je skup ugrađenih dispozicija sa kojima smo rođeni. Uglavnom je nepromenljiv (iako nedavne studije pokazuju da je mozak daleko plastičniji i elastičniji nego što smo mislili). Drugim rečima, naš temperament je naša priroda.

Naš karakter je u velikoj meri rezultat procesa socijalizacije, to jest otisaka našeg okruženja koji su uticali na našu psihu tokom formativnih godina (0-6 godina i u adolescenciji). Naš karakter je skup svih stečenih osobina koje posedujemo, često ocenjenih u kulturno-društvenom kontekstu.

Ponekad kombinacija svih ovih faktora rezultira abnormalnom ličnošću. Poremećaji ličnosti su disfunkcije celog našeg identiteta, rascep u tkivu onoga što jesmo. Oni su sveprožimajući jer je naša ličnost sveprisutna i prožima svaku od naših mentalnih ćelija. U pozadini ovih konstatacija se krije pitanje: šta je normalno ponašanje? Ko je normalan?

Postoji statistički odgovor: prosek i uobičajenost su normalni. Ali to je nezadovoljavajuć i nepotpun odgovor. Usklađenost sa društvenim normama i običajima ne garantuje normalnost. Razmislite o anomičnosti društva u različitim istorijskim periodima kao što su Hitlerova Nemačka ili Staljinova Rusija. Uzorni građani u ovakvim paklenim sredinama su bili - kriminalci i sadisti. Zato, umesto da traže jasnu definiciju spolja, mnogi stručnjaci za mentalno zdravlje pitaju: da li je pacijent funkcionalan i srećan (ego-sintoničan)? Ako je on ili ona oboje onda je sve u redu i normalno. Abnormalne osobine, ponašanja i ličnosti se stoga definišu kao one osobine, ponašanja i ličnosti koje su nefunkcionalne i izazivaju subjektivni stres. Ali, naravno, ova definicija pada u vodu pri prvoj opservaciji. Mnogi očigledno mentalno bolesni ljudi su prilično srećni i umereno funkcionalni.

Neki naučnici u potpunosti odbacuju koncept „normalnosti“. Anti-psihiatrijski pokret se protivi upotrebi medikamenata i patologizaciji čitavih oblasti ljudskog ponašanja. Drugi više vole da samostalno proučavaju poremećaje radije nego da „zalaze u metafiziku“ pokušavajući da ih razlikuju od imaginarnog i idealnog stanja bića kog smatramo „mentalno zdravim“. Lično, pre pristajem na drugi navedeni pristup. Više volim da ulazim u fenomenologiju poremećaja mentalnog zdravlja: osobine ljudi, karakteristike i njihov uticaj na druge.

Pregled

Neko se smatra mentalno "bolesnim" ako:

1. njegovo ponašanje rigidno i dosledno odstupa od tipičnog, prosečnog ponašanja svih drugih ljudi njegovog profila u njegovoj kulturi i društvu (nebitno je da li je ovo konvencionalno ponašanje moralno ili racionalno)
2. njegovo rasuđivanje i shvatanje objektivne, fizičke stvarnosti je narušeno
3. njegovo ponašanje nije stvar izbora, već je urođeno i ne može mu se odupreti
4. njegovo ponašanje izaziva nelagodu njemu samom ili drugima
5. je disfunkcionalan, samoporažavajući i samodestruktivan, čak i po sopstvenim merilima.

Stavimo na stranu deskriptivne kriterijume - šta je suština mentalnih poremećaja? Da li su to samo fiziološki poremećaji mozga, tačnije njegove hemije? Ako je tako, da li se mogu izlečiti vraćanjem supstanci i u ravnotežu u tom tajanstvenom organu? I, kada se ravnoteža ponovo uspostavi – da li je bolest „nestala“ ili još uvek vreba tamo, ispod površine, čekajući da izbije? Da li su psihijatrijski problemi nasleđeni, ukorenjeni u neispravnim genima (mada pojačani faktorima okoline) – ili izazvani zlostavljanjem i pogrešnim odgojem?

Ova pitanja su domen medicinske škole mentalnog zdravlja. Druge škole (spiritualne) se drže duhovnog pogleda na ljudsku psihu. One tvrde da mentalne bolesti predstavljaju metafizičko raspadanje nepoznatog medija – duše. Njihov pristup je holistički, uzimajući u obzir pacijenta u celini, kao i njegov milje. Članovi funkcionalne škole posmatraju poremećaje mentalnog zdravlja kao perturbacije adekvatnih, statistički „normalnih“, ponašanja i manifestacija „zdravih“ pojedinaca, ili kao disfunkcije. „Bolesni“ pojedinac – u sukobu sa samim sobom (ego-distoni) ili onaj koji čini druge nesrećnima (devijantno ponašanje) – smatra se „popravljenim“ kada se ponovo učini funkcionalnim prema preovlađujućim standardima njegovog društvenog i kulturnog referentnog okvira.

Na neki način, ove tri škole podsećaju na tri slepca koji daju različite opise istog slona. Ipak, one dele ne samo predmet izučavanja – već i pogrešnu metodologiju. Kao što napominje poznati antipsihijatar Tomas Sas sa Državnog univerziteta Njujorka u svom članku „Lažne istine psihijatrije“, stručnjaci za mentalno zdravlje, bez obzira na akademske preference, zaključuju o etiologiji mentalnih poremećaja na osnovu uspeha ili neuspeha modaliteta lečenja. Ovaj oblik „obrnutog inženjeringa“ naučnih modela nije nepoznat u drugim oblastima nauke, niti je neprihvatljiv, ako eksperimenti ispunjavaju kriterijume naučne metode. Teorija mora biti sveobuhvatna, dosledna, falsifikabilna (da

postoji mogućnost se dokaže netačnom, prim. prev.), logički kompatibilna, monovalentna i štedljiva. Psihološke "teorije" - čak i one „medicinske“ (uloga serotonina i dopamina u poremećajima raspoloženja, na primer) – obično ne ispunjavaju ove kriterijume. Ishod je zbunjujući niz stalno promenljivih dijagnoza mentalnog zdravlja eksplicitno usredsređenih na zapadnu civilizaciju i njene standarde (primer: etički prigovor samoubistvu). Neuroza, istorijski fundamentalno "stanje", nestalo je iz DSM priručnika nakon 1980. Homoseksualnost je, prema Američkom udruženju psihijatarata, bila patologija pre 1973. Sedam godina kasnije, narcizam je proglašen "poremećajem ličnosti", skoro sedam decenija nakon što ga je prvi opisao Frojd.

Odbrana ludilom

„Loše je kritikovati gluvonemog, imbecila ili maloletnika. Kriv je onaj ko ih rani, ali ako su ga ranili, nisu krivi“.

[Mišna, vavilonski Talmud]

Ako je mentalna bolest zavisna od kulture i uglavnom služi kao organizacioni društveni princip – šta da radimo sa tzv. odbranom ludilom (proglašenje neuračunljivosti)? Osoba nije odgovorna za svoja krivična dela ako ne može da razlikuje dobro od pogrešnog (nedostaje suštinska sposobnost da uvidi kriminalno i pogrešno unutar svog ponašanja – smanjena sposobnost), nije imao nameru da se ponaša onako kako je činio (odsustvo „mens rea“) i/ili nije mogao da kontroliše svoje ponašanje („neodoljivi impuls“). Ovi hendikepi se često povezuju sa "mentalnom bolešću ili defektom" ili "mentalnom retardacijom".

Stručnjaci za mentalno zdravlje radije govore o oštećenju „percepcije ili razumevanja realnosti neke osobe“. Oni smatraju da je presuda "kriv, ali mentalno bolestan" suštinski kontradiktorna. Svi "mentalno bolesni" ljudi deluju unutar (obično koherentnog) pogleda na svet, sa doslednom unutrašnjom logikom, i pravilima ispravnog i pogrešnog (etika). Ipak, ta logika retko odgovara načinu na koji većina ljudi doživljava svet. Duševni bolesnik, dakle, ne može biti kriv jer on/ona slabo shvata stvarnost. Ipak, iskustvo nas uči da je kriminalac možda mentalno bolestan čak i kada pokazuje savršen test stvarnosti i stoga se smatra krivično odgovornim (setimo se Džefrija Damera). Percepcija i razumevanje stvarnosti, drugim rečima, može da postoji i postoji čak i sa najtežim oblicima mentalne bolesti. Zato je još teže shvatiti šta se podrazumeva pod „mentalnom bolešću“. Ako neki psihički bolesnik održava shvatanje stvarnosti, razlikuju dobro od pogrešnog, može predvideti ishode svojih postupaka, nije podložan tzv. neodoljivim

impulsima (zvaničan stav Američkog udruženja psihijatara) – po čemu se on onda razlikuje od nas, "normalnih" ljudi? Zbog toga se odbrana ludilom često ne primenjuje kod onih patologija mentalnog zdravlja koje se smatraju društveno „prihvatljivim“ i „normalnim“ – kao što su religija ili ljubav.

Šta to u stvari znači?

Razmotrite sledeći slučaj:

Majka razbija lobanje svoja tri sina. Dvoje od njih umire. Tvrdi da je postupila po instrukcijama koje je dobila od Boga. Ona je proglašena nevinom zbog ludila. Porota je utvrdila da ona „nije razlikovala dobro od pogrešnog tokom ubistava“. Ali zašto je tačno ocenjena kao luda?

Njeno verovanje u postojanje Boga – biće sa neuobičajenim i nadljudskim osobinama – može biti iracionalno. Ali to ne predstavlja ludilo u najstrožem smislu jer je u skladu sa društvenim i kulturnim veroispovestima i kodeksima ponašanja u njenom okruženju. Milijarde ljudi slepo veruju u iste ideje, pridržavaju se istih transcendentalnih pravila, posmatraju iste mistične rituale i tvrde da prolaze kroz ista iskustva. Ova zajednička psihoza je toliko rasprostranjena da se više ne može smatrati patološkom, statistički gledano.

Tvrdila je da joj se Bog obratio. Kao i brojni drugi ljudi. Ponašanje koje se smatra psihotičnim (paranoidno šizofrenim) u nekim verskim krugovima može biti hvaljeno i cenjeno. Čuti glasove i videti vizije – slušne i vizuelne halucinacije – mogu biti smatrane manifestacijama pravednosti i svetosti.

Možda je sadržaj njenih halucinacija pokazao da je luda? Tvrdila je da joj je Bog naredio da ubije svoje dečake. Sigurno, Bog ne bi naredio takvo zlo? Avaj, i Stari i Novi zavet sadrže primere Božijeg apetita za ljudskim žrtvovanjem. Abrahamu je bilo naređeno od Boga da žrtvuje Isaka, svog voljenog sina (iako je ova užasna zapovest ukinuta u poslednjem trenutku). Isus, sin Božiji, bio je razapet da bi se iskupio za grehe čovečanstva. Božanska naredba da se ubije svoje potomstvo dobro bi se uklopila u Sveto pismo i Apokrifne, kao i u milenijumima stare judeo-hrišćanske tradicije mučeništva i žrtvovanja. Njeni postupci bili su pogrešni i nesrazmerni i ljudskim i božanskim (ili prirodnim) zakonima. Da, ali su bili savršeno u skladu sa bukvalnim tumačenjem određenih božanski nadahnutih tekstova, svetih tekstova, apokaliptičnih misaonih sistema i fundamentalističke religijske ideologije (kao što su one koje

zastupaju neminovnost „rupture“). Osim ako neko ne proglasi ove doktrine i spise ludima, onda to nisu ni postupci gorenavedene žene.

Prisiljeni smo da zaključimo da je majka ubica potpuno zdrava. Njen referentni okvir je drugačiji od našeg. Stoga su njene definicije ispravnog i pogrešnog idiosinkratične. Za nju je ubijanje svoje bebe bila prava stvar, usklađena sa cenjenim učenjima i sopstvenim bogojavljenjem. Njeno shvatanje stvarnosti – neposredno i kasnije nakon njenih postupaka – nije bilo oštećeno.

Čini se da su razum i ludost relativni pojmovi, zavisni od okvira kulturnih i društvenih referenci, te statističkih definicija. Ne postoji – i, u principu, nikada ne može da se pojavi – objektivni, medicinski, naučni test da se nedvosmisleno utvrdi mentalno zdravlje ili bolest.

Narcisoidni (narcistički) poremećaj ličnosti

Bukvar o narcizmu i narcisoidnom poremećaju ličnosti (NPL)

Većina narcisa su muškarci.

Zbog toga u ovoj knjizi najčešće koristim muške zamenice.

Šta je patološki narcizam?

Patološki narcizam je doživotni obrazac osobina i ponašanja koji označavaju zaljubljenost u sebe i opsesiju sobom isključujući sve druge, te egoističnu i nemilosrdnu potragu za svojim zadovoljenjem, dominacijom i ambicijama. Za razliku od zdravog narcizma koji svi posedujemo, patološki narcizam je neprilagođen, rigidan, perzistirajuć i izaziva značajan stres i funkcionalno oštećenje. Patološki narcizam prvi je detaljno opisao Frojd u svom eseju "O narcizmu" (1915). Drugi važni doprinos proučavanju narcizma dali su: Melani Klajn, Karen Horni, Franc Kohut, Oto Kernberg, Teodor Milon, Elsa Roningstam, J.G. Gunderson i Robert Har.

Šta je narcisoidni poremećaj ličnosti (NPL)?

Narcisoidni poremećaj ličnosti (NPL) je oblik patološkog narcizma. Spada u klaster B poremećaja ličnosti (dramatični, emotivno nestabilni i impulsivni klaster). Drugi poremećaji ličnosti iz grupe B su granični poremećaj (GPL), antisocijalni poremećaj ličnosti (AsPL) i histrionski

poremećaj ličnosti (HPL). Narcistički poremećaj ličnosti (NPL) se prvi put pojavio kao dijagnoza u oblasti mentalnog zdravlja u DSM-III-TR (Dijagnostički i statistički priručnik) 1980. godine.

Predloženi izmenjeni kriterijumi za Narcisoidni poremećaj ličnosti

Kriterijumi su sledeći:

- Osoba se oseća grandioznom i samovažnom (npr. preuveličava dostignuća, talente, veštine, poznanstva i osobine ličnosti do tačke laganja, zahteva da bude priznata kao superiorna bez srazmernog dostignuća);
- Opsednuta je fantazijama o neograničenom uspehu, slavi, velikoj moći ili svemoći, nenadmašnom sjaju (cerebralni narcis), telesnoj lepoti ili seksualnom učinku (somatski narcis), te idealnoj, večnoj, svépobeđujućoj ljubavi ili strasti;
- Čvrsto je ubeđena da je on (ili ona) jedinstven i, pošto je poseban, mogu da ga razumeju samo drugi posebni ili jedinstveni ljudi (ili institucije) visokog statusa i teži da bude povezan isključivo sa njima;
- Zahteva preterano divljenje, dodvoravanje, pažnju i afirmaciju – ili, ako to ne uspe, želi da ga se plaše i da bude ozloglašen (tzv. narcisoidno snabdevanje);
- Oseća da ima pravo na privilegije. Zahteva automatsku i potpunu usklađenost sa njegovim ili njenim nerazumnim očekivanjima za poseban i povlašćen, prioritetni tretman;
- Narcis je „međuljudsko-eksploatatorski“, tj. koristi druge da postigne svoje ciljeve;
- Lišen je empatije. Nije u stanju ili ne želi da se identifikuje sa, prizna ili prihvati osećanja, potrebe, preferencije, prioritete i izbore drugih;
- Stalno zavidi drugima i nastoji da povredi ili uništi objekte svoje frustracije. Pati od progoniteljske (paranoične) deluzije i veruje da drugi osećaju isto prema njemu ili njoj i da će verovatno postupati slično;
- Ponaša se bahato i nadmeno. Oseća se superiornim, svemoćnim, sveznajućim, nepobedivim, imunim, „iznad zakona“, i sveprisutnim (tzv. magijsko razmišljanje). Besni kada je frustriran, protivrečan ili suočen sa ljudima koje smatra inferiornima ili nedostojnima u odnosu na njega ili nju.

Komorbiditet i diferencijalne dijagnoze

Narcistički poremećaj ličnosti (NPL) se često dijagnostikuje zajedno sa drugim poremećajima mentalnog zdravlja („komorbiditet“), kao što su poremećaji raspoloženja, poremećaji u ishrani i poremećaji povezani sa zloupotrebom supstanci. Pacijenti sa narcisoidnom ličnošću (NPL) su

često nasilni i skloni impulsivnom i nepromišljenom ponašanju („dvostruka dijagnoza“ - narcisoidni i antisocijalni poremećaj se često dijagnostikuju zajedno i to je poznato kao maligni narcizam prim.prev.). Narcistički poremećaj ličnosti (NPL) se takođe često dijagnostikuje sa drugim poremećajima ličnosti, kao što je histrionični, granični, paranoidni i antisocijalni poremećaj ličnosti.

Treba razlikovati lične karakteristike onih koji pate od narcisoidnog poremećaja ličnosti (NPL) od ličnih karakteristika pacijenata sa drugim poremećajima ličnosti iz klastera B. Narcis je grandiozan, histrionik je koketan, antisocijalni (psihopata) beščutan, a granični ima potrebu za pažnjom. Za razliku od pacijenata sa graničnim poremećajem ličnosti, narcisova slika o sebi je stabilna, on (ili ona) je manje impulsivan i manje samoporažavajuć ili samodestruktivan i manje brine da će biti napušten (mnogo je manje nametljiv). Za razliku od histrionskog pacijenta, narcis je orijentisan na dostignuća i ponosan na svoju imovinu i ostvarenja. Narcisi takođe retko pokazuju svoje emocije na način na koji histrioničari to rade, te preziru osetljivost i potrebe drugih.

Prema DSM-IV-TR, i narcisi i psihopate su „tvrdoglavi, šarmantni, površni, eksploatatorski i neempatični“. Ali, narcisi su manje impulsivni, manje agresivni i manje obmanjujući. Psihopate retko traže narcisoidno snabdevanje. No, za razliku od psihopata, malo je narcisa kriminalaca.

Pacijenti koji pate od niza opsesivno-kompulsivnih poremećaja posvećeni su savršenstvu i veruju da su samo oni sposobni da ga postignu. Ali, za razliku od narcisa, oni su samokritični i daleko svesniji sopstvenih deficita, mana i nedostataka.

Kliničke karakteristike narcističkog poremećaja ličnosti

Početak patološkog narcizma je u detinjstvu i ranoj adolescenciji. Obično se pripisuje zlostavljanju i traumama u detinjstvu koje su osobi naneli roditelji, autoriteti ili, čak, vršnjaci. Patološki narcizam je odbrambeni mehanizam namenjen da transformiše povredu i traumu sa žrtvinog „pravog Ja“ u „lažno Ja“ koje narcis tumači kao svemoćno, neranjivo i sveznajuće. Narcis koristi lažno Ja da reguliše svoj labilan osećaj sopstvene vrednosti izvlačeći iz svog okruženja narcisoidno snabdevanje (narcisoidno snabdevanje je bilo koji oblik pažnje, i pozitivne i negativne).

Postoji čitav niz narcističkih reakcija, stilova i ličnosti: od blagih, reaktivnih i prolaznih do trajnog poremećaja ličnosti. Pacijenti sa narcističkim poremećajem ličnosti (NPL) osećaju se povređeno, poniženo i prazno kada ih kritikuju. Oni često reaguju prezirom (devalvacija), besom i prkosom na bilo kakvo nipodaštavanje, stvarno ili izmišljeno. Da bi izbegli takve situacije, neki pacijenti sa narcističkim poremećajem

ličnosti (NPL) se društveno povlače i glume lažnu skromnost i poniznost da prikriju njihovu osnovnu grandioznost. Distimični i depresivni poremećaji su uobičajene reakcije na izolovanost i osećaj stida i neadekvatnosti.

Međuljudski odnosi pacijenata sa narcističkim poremećajem ličnosti (NPL) su obično narušeni zbog njihovog nedostatka empatije, zanemarivanja drugih, eksploatacije, osećaja povlašćenosti i stalne potrebe za pažnjom (narcisoidno snabdevanje).

Iako često ambiciozni i sposobni, nemogućnost da se tolerišu neuspesi, neslaganja i kritike otežavaju pacijentima sa narcističkim poremećajem ličnosti (NPL) da rade u timu ili da održavaju dugotrajan profesionalni angažman. Fantastična grandioznost narcisa, često u kombinaciji sa hipomaničnim raspoloženjem, obično je nesrazmerna njegovim ili njenim stvarnim dostignućima (tzv. „grandiozni jaz“). Pacijenti sa narcističkim poremećajem ličnosti (NPL) su ili cerebralni (svoje narcisoidno snabdevanje crpe iz svoje inteligencije ili akademskih dostignuća) ili somatski (crpe svoje narcističko snabdevanje iz svog tela, vežbanja, fizičke ili seksualne snage, kao i romantičnih ili seksualnih „osvajanja“). Pacijenti sa narcističkim poremećajem ličnosti (NPL) su ili klasični (ispunjavaju pet od devet dijagnostičkih kriterijuma uključenih u DSM), ili su kompenzatorni (njihov narcizam kompenzuje duboko usađeno osećanje inferiornosti i osećaj nedostatka sopstvene vrednosti). Neki narcisi su prikriveni ili obrnuti narcisi. Poput kozavisnih pacijenata, oni crpe svoju narcisoidnu zalihu iz svoje veze sa klasičnim narcisima.

Bibliografija:

1. Alford, C. Fred “Narcizam: Sokrat, Frankfurtska škola i psihoanalitička teorija”, Nju Hejven i London, Yale University Press, 1988.
2. Devereux, Džordž. “Osnovni problemi etno-psihijatrije”, University of Chicago Press, 1980.
3. Fairbairn, V. R. D. “Teorija objektnih odnosa ličnosti”, Njujork, Basic Books, 1954.
4. Frojd S. “Tri eseja o teoriji seksualnosti [1905]”, standardno izdanje kompletnih psiholoških dela Sigmunda Frojda. vol. 7. London, Hogarth Press, 1964.
5. Frojd, S. “O narcizmu”, standardna edicija vol. 14, str. 73-107
6. Gelder, Majkl, Gat, Denis, Majou, Ričard, Koven, Filip (ur.). “Oksfordski udžbenik psihijatrije”, treće izdanje, 1996, ponovo štampano 2000. Oxford University Press, Oksford
7. Goldman, Hovard H. (ur.) “Pregled opšte psihijatrije”, 4. izdanje, London, Prentice Hall International, 1995.

8. Golomb, Elan. "Zarobljeni u ogledalu: odrasla deca narcisa u njihovoj borbi za sebe", Kuill, 1995.
9. Grinberg, Džej R. i Majkl, Stiven A. "Objektni odnosi u psihoanalitičkoj teoriji", Kembridž, Mas, Harvard University Press, 1983.
10. Grunberger, Bela "Narcizam: psihoanalitički eseji", Njujork, International Universities Press, 1979.
11. Gantrip, Hari. "Struktura ličnosti i ljudska interakcija", Njujork, International Universities Press, 1961.
12. Horovic M. J. "Klizna značenja: odbrana od pretnje u narcisoidnim ličnostima.", International Journal of Psychoanalytic Psychotherapy, 1975., 4:167
13. Horovic M.J. "Sindromi odgovora na stres: PTSP, poremećaji raspoloženja i prilagođavanja" 3. izdanje, Njujork, NY University Press, 1998.
14. Jakobson, Edit "Sopstvo i objektni svet", Njujork, International Universities Press, 1964.
15. "Jung, K.G. - sabrana dela", G. Adler, M. Fordham i H. Rid (ur.). 21 tom. Princeton University Press, 1960-1983.
16. Kernberg O. "Granična stanja i patološki narcizam", Njujork, Jason Aronson, 1975.
17. Klajn, Melani, Spisi Melani Klajn, Roger Monei-Kirle (ur.), Njujork, Free Press, 1964-75.
18. Kohut H. Predavanja Čikaškog instituta 1972-1976. Marijan i Pol Tolpin (urednici), Analytic Press, 1998.
19. Kohut M. "Analiza sopstva", Njujork, International Universities Press, 1971.
20. Laš, Kristofer "Kultura narcizma", Njujork, Warner Books, 1979.
21. Levin, J. D., and Vais, Rona H. "Dinamika i tretman alkoholizma." Jason Aronson, 1994.
23. Loven, Aleksander. "Narcizam: poricanje istinskog sopstva", Touchstone Books, 1997
23. Milon, Teodor (i Rodžer D. Dejvis, saradnik). "Poremećaji ličnosti: DSM-IV i više" 2. izdanje, Njujork, John Wiley and Sons, 1995.
24. Milon, Teodor "Poremećaji ličnosti u savremenom životu", Njujork, John Wiley and Sons, 2000.
25. Riso, Don Ričard "Tipovi ličnosti: korišćenje eneagrama za samootkrivanje" Boston, Houghton Mifflin 1987.
26. Roningstam, Elsa F. (ur.). "Poremećaji narcizma: dijagnostičke, kliničke i empirijske implikacije" American Psychiatric Press, 1998.
27. Rotštejn, Arnold "Narcisoidna potraga za refleksijom. 2. revidirano izdanje", Njujork, International Universities Press, 1984.

28. Švarc, Lester. "Narcisoidni poremećaji ličnosti – klinička rasprava" *Journal of American Psychoanalytic Association* – 22 [1974]: 292-305
29. Salant-Švarc, Nejtan "Narcizam i transformacija karaktera" Inner City Books, 1985. – str. 90-91
30. Stern, Daniel "Interpersonalni svet odojčeta: psihoanalitički i razvojno psihološki aspekt", Njujork, Basic Books, 1985.
31. Vaknin, Sam "Maligno samoljublje; narcizam - novi osvrt", Skoplje i Prag, Narcissus Publications, 1999.-2007.
32. Cvejk, Paul "Jeres samoljublja: studija subverzivnog individualizma", Njujork, Basic Books, 1968.

Često postavljana pitanja

Loša prognoza narcističkog poremećaja

Pitanje: Šta čini narcisa tako otpornim na terapiju?

Odgovor: Terapija, u većini slučajeva, ne može izlečiti narcistički poremećaj ličnosti (NPL), već samo ublažiti i poboljšati stanje modifikujući neka od narcisoidnih ponašanja. Samo narcisi koji prolaze kroz tešku životnu krizu imaju tendenciju da uopšte razmotre mogućnost terapije. Kada prisustvuju terapijskim seansama, oni obično dovode u prvi plan sve svoje rigidne odbrambene mehanizme. Terapija brzo postaje dosadna – i beskorisna – i za terapeuta i za pacijenta. Većina cerebralnih narcisa je veoma inteligentna. Svoje grandiozne fantazije zasnivaju na ovoj prirodnoj prednosti. Kada se suoče sa argumentovanom analizom koja pokazuje da boluju od NPL, većina njih prihvata i potvrđuje nove informacije. Ali, zapravo, oni moraju da se suštinski suoče sa tim – a ovo je najteži deo: svi oni poriču stvarnost. Štaviše, kognitivna asimilacija informacija je puki proces etiketiranja. Nema psihodinamički efekat. Ne utiče na narcisove obrasce ponašanja i interakcije sa njegovim okruženjem. Ti obrasci su proizvodi čvrsto ukorenjenih i krutih mentalnih mehanizama. Narcisi su patološki lažovi. To znači da oni ili nisu svesni svojih laži - ili se osećaju potpuno opravdano i opušteno kada lažu druge. Često veruju u sopstvene konfabulacije i pripisuju im „retroaktivne istinitosti“. Sama suština narcisa je ogromna, izmišljena laž: njegovo lažno Ja, njegove grandiozne fantazije i njegovi idealizovani objekti.

Poremećaji ličnosti su adaptivni mehanizmi. To znači da pomažu u rešavanju mentalnih sukoba i anksioznosti, koja ih, inače, prati. Narcisi ponekad razmišljaju o samoubistvu (suicidalne ideje) kada prolaze kroz krizu - ali vrlo je verovatno da neće izvršiti samoubistvo. Narcisi su, na

neki način, sadisti. Verovatno će koristiti verbalno i psihičko zlostavljanje i nasilje prema svojim najbližima.

Narcisoidni poremećaj ličnosti (NPL) je novajlija u zoološkom vrtu mentalnih poremećaja. Nije bio u potpunosti definisan i opisan do kasnih 1980-ih. Rasprava, analiza i proučavanje narcizma stare su koliko i psihologija – ali postoji velika razlika između toga da ste „obični“ narcis i da imate narcisoidni poremećaj ličnosti (NPL). Dakle, još uvek nije sasvim jasno koliko je rasprostranjen ovaj određeni poremećaj ličnosti - ili, čak, koliko su poremećaji ličnosti uopšte rasprostranjeni u opštoj populaciji (nedavne procene kreću se između 3% i 15% populacije).

Patološki narcizam - disfunkcija ili blagoslov?

Pitanje: Da li je patološki narcizam blagoslov ili prokletstvo?

Odgovor je: zavisi. Zdrav narcizam je zrela, uravnotežena ljubav prema sebi zajedno sa stabilnim osećajem samovrednovanja i samopoštovanja. Zdrav narcizam podrazumeva poznavanje svojih granica i proporcionalno i realno ocenjivanje svojih dostignuća i osobina. Patološki narcizam se pogrešno opisuje kao previše zdravog narcizma (ili previše samopoštovanja). Ipak, ovo su dva apsolutno nepovezana fenomena koji, nažalost, nose isto ime. Brkanje patološkog narcizma sa zdravim samopoštovanjem odaje fundamentalno neznanje i nepoznavanje ni jednog ni drugog.

Patološki narcizam uključuje oštećeno, disfunkcionalno, nezrelo Ja (istinsko Ja) zajedno sa kompenzatornom fikcijom (lažno Ja). Osećaj sopstvene vrednosti i samopoštovanja bolesnog narcisa u potpunosti potiče od povratne informacije njegove publike. Narcis nema sopstveno samopoštovanje ili sopstvenu vrednost (nema takav ego). U odsustvu posmatrača, narcis se skuplja do nepostojanja i oseća se mrtvim. Otuda narcisoidne grabežljive navike u njegovoj stalnoj potrazi za narcisoidnim snabdevanjem. Patološki narcizam je zavisnost.

Ipak, njegove disfunkcije su reakcije na abnormalno okruženje i situacije (npr. zlostavljanje, trauma, gušenje itd.). Paradoksalno, njegova disfunkcija omogućava narcisu da funkcioniše. Nadoknađuje njegove nedostatke, deficite i mane preuveličavanjem određenih sklonosti i osobina. To je kao previše razvijeno taktilno čulo slepe osobe. Ukratko: patološki narcizam je rezultat preosetljivosti, potiskivanja teških sećanja i iskustava, te potiskivanja preterano jakih negativnih osećanja (npr. povređenost, zavist, ljutnja ili poniženje). To što narcis uopšte

funkcioniraju jeste zbog njegove patologije i zahvaljujući njoj. Alternativa je potpuna dekompenzacija i dezintegracija.

Vremenom, narcis nauči kako da iskoristi svoju patologiju, kako da je okrene u svoju korist, kako da je primeni u cilju da maksimizira koristi i benefita – drugim rečima, kako da svoju kletvu pretvori u blagoslov. Narcisi su opsednuti iluzijama fantastične veličine i superiornosti. Kao rezultat toga, oni su veoma takmičarski nastrojani. Oni su snažno motivisani - tamo gde su drugi samo blago zainteresovani. Oni su aktivni, neumoljivi, neumorni i nemilosrdni. Često stignu do vrha. Ali čak i kada to ne rade, trude se i bore se i uče i penju se i stvaraju i smišljaju i dizajniraju i kuju zavere. Suočeni sa izazovom, verovatno će se sa istim nositi bolje od ne-narcisa. Ipak, često nalazimo da narcisi napuštaju svoje napore usred procesa, odustaju, nestaju, gube interesovanje, obezvređuju nekadašnje potrage ili padaju. Zašto je to tako?

Suočavanje sa izazovom, čak i sa zagarantovanim eventualnim trijumfom, za njih je besmisleno u odsustvu posmatrača. Narcisu je potrebna publika koja će mu aplaudirati, afirmisati ga, pružati mu odobravanje, diviti mu se, obožavati ga, plašiti ga se ili ga, čak, mrzeti. On žudi za pažnjom i zavisi od narcisoidnog snabdevanja koje samo drugi mogu da mu obezbede. Održavanje narcisa proizilazi samo od strane spoljnih posmatrača – njegova emocionalna unutrašnjost je šuplja i odumrla. Narcisoidne poboljšane performanse zasnovane su na postojanju izazova (stvarnog ili imaginarnog) i publike.

Samoporažavajuća i samodestruktivna ponašanja

Pitanje: Narcis se često upušta u samoporažavajuće i samodestruktivno ponašanje. Možete li mi reći više o tome?

Odgovor: Narcis je opkoljen i mučen od strane sadističkog superega koji mu stalno sudi. U pitanju je spoj negativnih ocena, kritika, ljutih ili razočaranih glasova i omalovažavanja od strane roditelja, vršnjaka, uzora i autoriteta u godinama formiranja narcisa i njegovoj adolescenciji. Ovi grubo i ponavljajući komentari odjekuju kroz unutrašnji pejzaž narcisa, grdeći ga zbog neuspeha da se prilagodi svojim nedostižnim idealima, fantastičnim ciljevima i grandioznim ili nepraktičnim planovima. Narcisov osećaj sopstvene vrednosti se, dakle, katapultira sa jednog pola na drugi: iz naduvanog pogleda na sebe (neusklađenog sa stvarnim životnim dostignućima) do krajnjeg očajja i samoocrnjivanja. Otuda narcisoidna potreba za narcisoidnim snabdevanjem da reguliše ovo divlje klatno. Divljenje, dodvoravanje, afirmacija i pažnja drugih vraćaju narcisu njegovo narcisoidno samopoštovanje i samopouzdanje.

Sadistički i beskompromisni superego narcisa utiče na tri aspekta njegove ličnosti:

1. Osećaj sopstvene vrednosti i dostojnosti narcisa (duboko ukorenjeno uverenje da neko zaslužuje ljubav, saosećanje, brigu i empatiju bez obzira na to šta taj neko postigne). Narcis se oseća bezvredno bez narcističkog snabdevanja.
2. Samopoštovanje narcisa (samospoznaja, duboko ukorenjena i realna procena sopstvenih kapaciteta, veština, ograničenja i nedostataka). Narcis nema jasne granice i, stoga, nije siguran u svoje sposobnosti i slabosti. Otuda njegove grandiozne fantazije.
3. Narcisoidno samopouzdanje (duboko ukorenjeno uverenje, zasnovano na životnom iskustvu, da je moguće postaviti realne ciljeve i ostvariti ih). Narcis zna da je lažnjak i prevarant. On, dakle, ne veruje svojoj sposobnosti da upravlja svojim poslovima, da postavi praktične ciljeve i da ih ostvari.

Postižući uspeh (ili barem tako što se doima da ga je postigao), narcis se nada da će ugušiti glasove u sebi koji neprestano dovode u pitanje njegovu autentičnost i sposobnost. Ceo život narcisa je dvostruki pokušaj da zadovolji neumoljive zahteve svog unutrašnjeg suda i da dokaže pogrešnom tu oštru i nemilosrdnu unutrašnju kritiku. To je dualna i sama sebi kontradiktorna misija - da se povinuje naredbama svojih unutrašnjih neprijatelja i da dokaže njihove sudove pogrešnima - i ova kontradiktornost leži u korenu narcisoidnih nerešenih sukoba.

S jedne strane, narcis prihvata autoritet svojih introjektovanih (internalizovanih) kritičara i zanemaruje činjenicu da ga oni mrze i da žele da on umre. On im žrtvuje svoj život, nadajući se da će njegovi uspesi i dostignuća (stvarni ili umišljeni) ublažiti njihov bes.

S druge strane, on suočava te svoje unutrašnje bogove sa dokazima njihovog pogrešnog suda. „Tvrдите da sam bezvredan i nesposoban“ – plače – „Pa, pogodite šta? Smrtno grešite! Vidite kako sam poznat, vidite kako sam bogat, kako sam poštovan i ostvaren!“ Ali tada nastupa već mnogo puta viđena sumnja u sebe i narcis se ponovo oseća primoranim da negira tvrdnje njegovih oštrih i neumornih klevetnika osvajanjem druge žene, davanjem još jednog intervjua, preuzimanjem još jedne firme koja zarađuje dodatni milion, ili još jednim njegovim izglasavanjem na izborima.

Bez uspeha. Narcis je sam sebi najgori neprijatelj. Ironično, samo kada je onesposobljen, narcis dobija malo duševnog mira. Kada je smrtno bolestan, uhapšen ili intoksiničan, narcis može prebaciti krivicu za njegove neuspehe i neprilike ka spoljnim agensima i objektivnim silama nad kojima on nema kontrolu. „Nije moja greška“ – radosno obaveštava svoje duševne mučitelje – „Nisam mogao ništa da uradim povodom toga! Sada idi i ostavi me na miru.“ A onda – ostavljajući narcisa poraženim i slomljenim – oni odlaze i on je konačno slobodan.

Možemo grupisati narcisoidna samodestruktivna i samoporažavajuća ponašanja prema njihovoj osnovnoj motivaciji:

Samokažnjavajuća ponašanja i oslobađanje od krivice

Slično kompulsivnim ritualima, ova ponašanja imaju za cilj da nanesu kaznu narcisu i time ga trenutno oslobode njegove silne strepnje. Narcis se oseća krivim. To može biti "drevna" krivica tj. krivica iz ranog detinjstva, "seksualna" krivica (Frojd) ili "društvena" krivica. U svom detinjstvu, narcis internalizuje i introjektuje glasove značajnih i autoritativnih drugih - roditelja, uzora, vršnjaka i autoriteta – koji dosledno i ubedljivo procenjuju da nije dobar, da je kriv, da zaslužuje kaznu ili odmazdu, da je loš.

Tako se život narcisa pretvara u kontinuirano suđenje. Ovo suđenje se nikada ne prekida, sam tribunal JE kazna. To je kafkijanski „proces“: besmislen, neopisiv i beskrajn. Nastavlja se u nedogled, podleže misterioznim i fluidnim zakonima, i njime predsedava hirovit sudija. Tako narcis mazohistički frustrira svoje najdublje želje i nagone, ometa sopstvene napore, otuđuje svoje prijatelje i sponzore, provocira ličnosti od autoriteta da ga kazne, degradiraju ili ignorišu, aktivno traži i izaziva razočarenja, neuspeh ili maltretiranje i uživa u njima, podstiče bes ili odbacivanje, zaobilazi ili odbacuje mogućnosti, ili se upušta u preterano samožrtvovanje.

U svojoj knjizi „Poremećaji ličnosti u savremenom životu“, Teodor Milon i Rodžer Dejvis opisuju dijagnozu mazohistički ili samoporažavajući poremećaj ličnosti, koji se nalazi u dodatku DSM-III-R, ali je isključen iz DSM-IV. Dok je narcis retko potpuni mazohista, mnogi narcisi pokazuju neke od osobina ovog gorepomenutog poremećaja ličnosti.

Izbegavajuća ponašanja i povlačenje

Narcisi se veoma plaše prave, zrele intimnosti. Intimnost se formira ne samo u paru, već i na radnom mestu, u komšiluku, sa prijateljima ili dok saradujete sa ljudima na projektu. Intimnost je druga reč za emocionalnu uključenost, koja je rezultat interakcije sa drugima u stanju stalne i predvidljive (bezbedne) bliskosti.

Narcisi tumače intimnost kao kozavisnost, emocionalno gušenje, gušenje slobode, neku vrstu smrti na rate. Smatraju da su terorisani njome. Da bi to izbegli, njihovi samodestruktivni i samoporažavajući akti su namenjeni razbijanju same osnove uspešne veze, karijere, projekta ili prijateljstva. Narcisi se osećaju ushićeno i olakšano nakon što skinu ove okove i lance. Oni osećaju da su prekinuli opsadu, to jest da su konačno slobodni.

Podrazumevana ponašanja

Svi smo mi, u određenoj meri, skloni inerciji, donekle zastrašeni novim situacijama, novim prilikama, novim izazovima, novim okolnostima i novim zahtevima. Biti uspešan, udati se, postati roditelj ili nečiji šef često povlači za sobom nagle prekide sa prošlošću. Neka samoporažavajuća ponašanja imaju za cilj da sačuvaju prošlost, da je obnove, da je zaštite od vetrova promena, i pri tom obezbede samoobmanjujuće zaobilaženje obećavajućih prilika dok se lažno čini kao da ih osoba prihvata.

Grandiozne fantazije

Pitanje: Šta se dešava sa narcisom koji ne poseduje čak ni osnovni potencijal i veštine da ostvari neke od svojih grandioznih fantazija?

Odgovor: Takav narcis pribegava odloženom narcističkom snabdevanju što stvara efekat odložene grandioznosti. On se odriče svojih grandioznih planova i odustaje od sadašnjosti. On podržava svoj naduvani Ego odlažući ispunjenje svojih maštanja i smeštajući ih u (neodređenu) budućnost. Takvi narcisi se bave aktivnostima (ili sanjarenjem), za koje žarko veruju da će ih učiniti poznatim, moćnim, uticajnim ili superiornim u nekom neodređenom budućem vremenu. Oni se održavaju zauzetima van okvira njihovih neuspeha.

Takvi frustrirani i ogorčeni narcisi smatraju da su odgovorni samo Istoriji, Bogu, Večnosti, Budućnosti Generacije, Umetnosti, Nauci, Crkvi, Državi, Naciji i tako dalje. Oni izmišljaju pojmove veličine koja zavisi od prosuđivanja ili procene nejasno definisanog kolektiva u neodređenoj budućnosti. Tako ovi narcisi nalaze utehu u zagrljaju vremena.

Odložena grandioznost je adaptivni mehanizam koji ublažava disforije i praznine u grandioznosti [Vidi sledeća poglavlja za više informacija]. Zdravo je sanjariti i maštati. To je predsoblje života i često predviđa buduće okolnosti i šanse. To je proces pripreme za eventualne nadolazeće situacije. Ali zdravo sanjarenje se razlikuje od grandioznosti.

Grandioznost ima četiri komponente:

Omnipotencija (Svemoć)

Narcis veruje u svoju svemoć. „Veruje“ u ovom kontekstu je slaba reč. Narcis zna da je on svemoćan. To je ćelijska, biološka izvesnost, ona teče njegovim venama i prožima svaku nišu njegovog bića. Narcis "zna" da može da uradi sve što želi i da se u tome istakne. Ono što narcis radi, u čemu uspeva, ono što postiže - zavisi samo od njegove volje. Po njegovom mišljenju, nema druge odrednice.

Otuda njegov bes kada se suoči sa neslaganjem ili protivljenjem – ne samo zbog drskosti njegovih, očigledno inferiornih, protivnika. Pošto protivljenje ugrožava njegov pogled na svet, dovodi u pitanje i njegov osećaj svemoći.

Narcis je često hrabar, avanturističkog duha, spreman na eksperimente i radoznao upravo zbog ove skrivene pretpostavke koja glasi: „ja mogu sve“. On je iskreno iznenađen i razoren kada ne uspe, kada se univerzum ne posloži u njegovu korst, magično, da udovolji njegovim neograničenim fantazijama, kada svet (i ljudi u njemu) ne udovoljavaju njegovim hirovima i željama. Često negira takve protivrečnosti i briše ih iz sećanja. Kao rezultat ovih selektivnih brisanja, narcis se seća svog života kao isprekidanog filma nepovezanih događaja i ljudi.

Omniscijencija (Sveznanje)

Narcis se često pretvara da zna sve, u svakoj oblasti ljudskog znanja i napretka. On laže i vara da bi izbegao razotkrivanje svog neznanja. On pribegava brojnim podmetanjima da dokaže svoje bogoliko sveznanje. Tamo gde ga znanje izneveri, on glumi autoritet, lažira superiornost, citira iz nepostojećih izvora, tka niti istine u platnu laži. On se transformiše u umetnika intelektualne obmane. Kako narcis stari, ovaj zavidni kvalitet može da se povuče ili, bolje rečeno, da metamorfozira. On sada može tvrditi da poseduje limitiranu, ali dublju stručnost. Možda se više neće stideti da prizna svoje neznanje i potrebu da uči izvan polja svog stvarnog ili samozvanog znanja. Ali ovo "poboljšanje" je samo

optičko. U okviru svog samoproglāšenog intelektualnog prostora, narcis je i dalje Źestoko defanzivan i posesivan kao i uvek.

Mnogi narcisi su priznati autodidakti, nesprenni da svoje znanje i uvide podvrgnu vršnjačkom ispitivanju, ili zapravo, bilo kakvom ispitivanju. Narcis stalno iznova izmišlja sebe, dodajući sebi nova polja znanja "u hodu". Ova postepena intelektualna aneksija je kruŹni naćin da se vrati svom nekadašnjem imidŹu erudite i „renesansnog ćoveka”.

Omniprezentnost (Sveprisutnost)

Ćak ni narcis ne moŹe da se pretvara da je fizićki svuda odjednom. Umesto toga, oseća da je on sam centar i osovina njegovog „univerzuma“, da se sve stvari i događaji vrte oko njega, i da bi usledio kosmićki raspad ako bi on nestao ili izgubio interesovanje za nekoga ili za nešto.

Narcis je uveren, na primer, da je on glavna, ako ne i jedina, tema razgovora u njegovom odsustvu. Ćesto se iznenadi i uvredi kada sazna da nije ni pomenut. Kada prisustvuju sastanku sa drugim ućesnicima, on zauzima poziciju mudraca, gurua ili ućitelja/vodića Ćije reći nose posebnu teŹinu. Njegove kreacije (knjige, ćlanci, umetnićka dela) su široko rasprostranjene i kopirane ekstenzije njega samog i, u ovom ogranićenom smislu, doima se kao da on postoji svuda. Drugim rećima, kroz svoje stvaralaćke poduhvate, narcis „pećati” svoje okruŹenje. Na taj naćin on ostavlja svoj trag. On „stigmatizuje“ svet.

Narcis kao omnivor (perfekcionizam i potpunost)

Postoji još jedna "omni" komponenta u grandioznosti. Narcis je omnivor (svaštojed prim.prev.). On proŹdire i vari iskustva i ljude, prizore i mirise, tela i reći, knjige i filmove, zvuke i dostignuća, svoj rad i svoju dokolicu, svoje zadovoljstvo i svoju imovinu. Narcis nije u stanju da UŹIVA u bilo ćemu zato što je unutar njega stalna teŹnja za savršenstvom i potpunošću. Klasićni narcisi komuniciraju sa svetom kao grabljivci sa svojim plenom.

Oni Źele sve da poseduju, da budi svuda, da doŹive sve. Oni ne mogu da odlaŹu zadovoljstvo. Oni ne prihvataju "ne" kao odgovor. I njih takve ne zadovoljava ništa manje od idealnog, uzvišenog, savršenog, sveobuhvatnog, zadivljujućeg, sveproŹimajućeg, najlepšeg, najpametnijeg, najbogatijeg i najsajnijeg.

Narcis je slomljen kada otkrije da je kolekcija koju poseduje nepotpuna, da je Źena njegovog kolege glamuroznija, da je njegov sin bolji od njega iz matematike, da komšija ima nov, sjajan auto, da mu je cimer unapređen, da je "ljubav njegovog Źivota" potpisala ugovor o snimanju

albuma. To nije obična stara ljubomora, nije čak ni patološka zavist (iako su one definitivno deo psihološke strukture narcisa). To je otkriće da narcis NIJE savršen, ili idealan, ili potpun, i to otkriće ga čini slomljenim. Pitajte svakoga ko je delio život sa narcisom ili ga je poznao i verovatno će uzdahnuti: „Kakvo gubljenje vremena!“. Gubljenje potencijala, rasipanje mogućnosti, rasipanje emocija, pustoš prazne zavisnosti i uzaludna potraga.

Narcisi često jesu istinski nadareni. Problem je odvojiti njihove priče o fantastičnoj grandioznosti od njihovih realnih talenata i veština. Oni uvek ili precenjaju ili obezvređuju svoju moć. Oni obično ističu pogrešne osobine i ulažu u svoje osrednje ili manje od prosečnih kapaciteta na račun svojih istinskih i obećavajućih potencijala. Tako rasipaju svoje prednosti i potcenjuju svoje prirodne darove. Narcis odlučuje koje aspekte svog sopstva će negovati, a koje zanemariti. Gravitira ka aktivnostima koje su srazmerne njegovom pompeznom autoportretu. On potiskuje u sebi one sklonosti i talente koje nisu u skladu sa njegovim naduvanim pogledom na sopstvenu jedinstvenost, briljantnost, moć, seksualnu snagu ili položaj u društvu. Neguje one talente i sklonosti za koje smatra da pristaju njegovoj ogromnoj slici o sebi i njegovoj ultimativnoj veličini.

Ali, narcis je - ma koliko samosvestan i dobronameran pokušavao da bude - proklet. Njegova grandioznost, njegove fantazije, ubedljiva, preovlađujuća želja da se oseća jedinstveno, nadareno nekakvim kosmičkim značajem, posebno bez presedana – sve ovo osujećuje čak i njegove najbolje namere. Ove strukture opsesije i prinude, ovi depoziti nesigurnosti i bola, stalaktiti i stalagmiti godina zlostavljanja, a zatim napuštanja, svi oni prete da osujete zadovoljenje istinske prirode narcisoidne osobe.

Potpuni nedostatak samosvesti je tipičan za narcisa. On je intiman samo sa svojim lažnim Ja, pedantno izgrađenim od godina laži i obmane. Narcisovo pravo Ja je skriveno, oronulo i nefunkcionalno, trune u najdaljim skrovištima njegovog uma. Lažno Ja je svemoćno, sveznajuće, sveprisutno, kreativno, genijalno, neodoljivo i blistavo. Pravi narcis – pravo Ja – često to nije.

Dodajte zapaljivu paranoju narcisovom cepanju od samog sebe i potpuno ćete razumeti njegov stalni i repetitivni neuspeh da tačno proceni stvarnost. Narcisoidni nadmoćni osećaj povlašćenosti je retko u skladu sa njegovim stvarnim životnim dostignućima ili njegovim osobinama i veštinama. Kada se svet ne povinuje njegovim zahtevima i ne podrži

njegove grandiozne fantazije, narcis sumnja da inferiorni kuju zaveru protiv njega.

Narcis retko priznaje svoju slabost, neznanje ili nedostatak. On filtrira informacije koje protivreče njegovoj slici o sebi – u pitanju je kognitivno oštećenje sa ozbiljnim posledicama. Narcisi će nepokolebljivo iznositi naduvane i sulude tvrdnje o njihovoj seksualnoj sposobnosti, bogatstvu, poznanstvima, prošlosti ili dostignućima. Sve ovo je veoma sramotno za njihove najbliže, njihove kolege, prijatelje, komšije, čak i za puke posmatrača. Narcisove priče su toliko očigledno apsurdne da on često uhvati ljude nespremne. Iza njegovih leđa, narcis je ismevan i podrugljivo imitiran. On, vrlo brzo, svakom društvu postaje smetnja i teret.

Takođe, neuspeh narcisovog testiranja realnosti može imati ozbiljne i nepovratne posledice. Narcisi, nekvalifikovani da donose odluke o životu i smrti često insistiraju upravo na donošenju tih odluka. Narcisi se pretvaraju da su ekonomisti, inženjeri ili lekari kada to nisu. Ali oni nisu prevaranti “sa predumišljajem” u klasičnom smislu. Oni čvrsto veruju da su, iako su u najboljem slučaju samouki, kvalifikovaniji čak i od onih koji imaju odgovarajuće obrazovanje. Narcisi veruju u magiju i fantaziju. Oni više nisu sa nama “na Zemlji”.

Mehur grandioznosti

Kako jedan izvor narcisoidne zalihe opada, narcis se nalazi zarobljenim (ponekad nesvesno) u ludilu nastojanja da sebi obezbedi alternative. Kako jedan patološki narcistički prostor postaje „nenaseljiv“ (previše ljudi „prozre“ narcisoidnu manipulaciju i mahinacije), narcis odluta da pronade drugi. Ovi histerični poduhvati ponekad dovode do haotičnih ciklusa koji uključuju, u prvoj fazi, formiranje mehura grandioznosti.

Grandiozni mehur je zamišljena, samoveličajuća naracija koja obuhvata narcisa i elemente iz njegovog stvarnog života: ljude iz njegovog okruženja, mesta koja posećuje ili razgovori koje vodi. Narcis plete priču inkorporirajući ove činjenice, naduvavajući ih u tom procesu i dajući im lažno unutrašnje značenje i konzistenciju. Drugim rečima: on konfabulira – ali, ovoga puta, njegova konfabulacija je vrlo labavo zasnovana na stvarnosti.

U tom procesu, narcis ponovo izmišlja sebe i svoj život kako bi se uklopio u novonastalu priču. On se ponovo uživljava u novousvojene uloge. Odjednom sebe zamišlja kao glumca, gurua, političkog aktivistu, preduzetnika ili neodoljivu “facu”. On menja svoje ponašanje kako bi se

prilagodio novim ulogama. Postepeno se pretvara u izmišljeni lik i "postaje" fiktivni protagonist kojeg je stvorio.

U tzv. fazi mehura na delu su svi mehanizmi patološkog narcizma. Narcis idealizuje situaciju, druge aktere i okruženje. Pokušava da kontroliše i izmanipuliše svoj milje da bi mu isti pružio podršku u njegovoj lažnoj predstavi i percepciji. Zatim, suočen sa neizbežnim jazom grandioznosti, on postaje razočaran i ogorčen, te obezvređuje i odbacuje ljude, mesta i okolnosti uključene u "mehur".

Ipak, mehuri grandioznosti nisu deo normalnog narcisoidnog mini ciklusa. To su retki događaji, i mogu se uporediti sa isprobavanjem nove odeće da bi se proverila njena veličina i udobnost. Dakle, "mehur" brzo nestaje i narcis se vraća svom uobičajenom obrascu: idealizacija novih izvora snabdevanja, obezvređivanje i odbacivanje istih, gonjenje sledećih žrtava iz kojih će iscediti emocionalnu energiju.

Zapravo, narcis sa olakšanjem dočekuje "skidanje isprobane odeće" (prim.prev.) i ispuhavanje mehura grandioznosti, i to obično nije praćeno narcisoidnom povredom. Narcis gleda na balon kao na eksperiment da neko vreme bude neko drugi. To je sigurnosni ventil, koji omogućava narcisu da se efikasno nosi sa negativnim emocijama i frustracijom. Tako "produhovljen", narcis se ponovo vraća da radi ono što najbolje ume: da projektuje lažno Ja i privlači pažnju drugih.

Narcisov konfabulisani život

Konfabulacije su važan deo života. One služe da zaleče emocionalne rane ili da spreče da one uopšte i budu nanete. One održavaju konfabulatorovo samopoštovanje, regulišu njegov (ili njen) osećaj sopstvene vrednosti i ojačavaju njegovu (ili njenu) sliku o sebi. One su zapravo principi organizovanja u društvenim interakcijama.

Očevo ratno junaštvo, mladalački izgled majke, nečiji često prepričavani podvizi, navodni stari sjaj i navodna seksualna neodoljivost iz prošlosti su tipični primeri belih, nejasnih, utešnih laži obavijenih oko smežuranog zrna istine.

Ali, kod nenarcisa, razlika između stvarnosti i fantazije retko se potpuno gubi. Duboko u sebi, zdrav konfabulator zna gde se činjenice završavaju, a gde mašta preuzima vlast. Otac priznaje da nije bio ratni heroj, iako je njegov udeo u borbi bio značajan. Majka shvata da nije bila zanosna lepotica, iako je možda bila privlačna. Konfabulator shvata da su njegovi ispričani podvizi preterani, njegova briljantnost preuveličana, a seksualna neodoljivost mit.

No, činjenice nikada ne izbijaju na površinu jer svi – i konfabulator i njegova publika – imaju zajednički interes za održavanje konfabulacije. Nekada, osporiti integritet konfabulatora ili istinitost njegove konfabulacije može da ugrozi samo tkivo porodice ili društva. Ljudski odnos je ponekad izgrađen oko takvih zabavnih odstupanja od istine.

Ali, ovde se narcis razlikuje od drugih, "normalnih" ljudi. Njegovo Ja je izmišljotina izgrađena da se odbrani od povreda i da neguje narcisoidnu grandioznost. Narcis pada na svom "testu stvarnosti": on nema sposobnost da razlikuje stvarno od zamišljenog. On žarko veruje u sopstvenu nepogrešivost, sjaj, svemoć, junaštvo i savršenstvo. Ne usuđuje se da se suoči sa istinom i ne može da prizna istinu samom sebi.

Štaviše, on svojim najbližima nameće svoju ličnu mitologiju. Supružnik, deca, kolege, prijatelji, komšije – ponekad čak i potpuni stranci – moraju da se pridržavaju naracije narcisa ili da se suoče sa njegovim gnevom. Narcis ne trpi izražavanje neslaganja, alternativna gledišta ili kritiku. Za njega je konfabulacija stvarnost.

Koherentnost narcisoidne disfunkcionalne i nesigurno uravnotežene ličnosti zavisi od usvojivosti njegovih priča i od prihvatanja tih priča od strane njegovih izvora narcisoidnog snabdevanja. Narcis ulaže neuobičajeno mnogo vremena u potkrepljivanje svojih priča, u prikupljanje "dokaza", u odbranu svoje verzije događaja i u ponovno tumačenje stvarnosti tako da ista odgovara njegovom scenariju. Kao rezultat toga, većina narcisa je samoobmanjujuća, tvrdoglava, svojehlava i sklona prepirci.

Laži narcisa nisu usmerene ka nekakvom određenom cilju. To je ono što njegovu stalnu nepoštenost čini uznemirujućom i neshvatljivom. Narcis je gotovo uvek "u pripravnosti". On laže da bi izbegao jaz grandioznosti – ponor između činjenica i narcisoidne fikcije koji je previše velik da bi se ignorisao. Narcis laže da bi sačuvao sliku o sebi, održao fantazije, podržao visoke (i nemoguće) priče o njegovom lažnom Ja i da bi izvukao narcisoidnu zalihu iz nesumnjivih izvora, to jest onih koji ga još uvek nisu "provalili". Za narcisa, konfabulacija nije samo način života - to je sam život.

Svi smo skloni da dozvolimo drugima da se prepuste omiljenim deluzijama i da se izvuku sa svojim belim, ne previše uočljivim lažima. Narcis koristi našu ljubaznost. Ne usuđujemo se da se suočimo sa njim ili da ga razotkrijemo, uprkos neobičnosti njegovih tvrdnji, neverovatnosti njegovih priča, te preteranosti njegovih navodnih dostignuća i osvajanja. Mi krotko odvratimo oči, često posramljeni. Štaviše, narcis će nam od samog početka jasno staviti do znanja da mora da bude po njegovom ili

nikako. Njegova agresija – njegova nasilna crta – je blizu površine. Možda je šarmantan pri prvom susretu - ali čak i tada postoje izdajnički znaci prigušenog zlostavljanja. Njegovi sagovornici osećaju ovu nadolazeću pretnju i izbegavaju sukob tako što pristaju na narcisoidne bajke. Na taj način on nameće svoj privatni univerzum i virtuelnu stvarnost svom miljeu – ponekad sa katastrofalnim posledicama.

Narcistički bes

Bes kao izvor poremećaja ličnosti

Pitanje: Da li svi poremećaji ličnosti imaju zajednički psihodinamički izvor? Koje faze razvoja ličnosti možemo pripisati ovom zajedničkom izvoru? Mogu li se putevi koji vode od tog zajedničkog izvora ka svakom od poremećaja tačno definisati? Da li će nam pozitivni odgovori na gorenavedena pitanja dati novo razumevanje ovih pogubnih stanja?

Odgovor:

Akutna ljutnja

Bes je složena pojava. Ima dispoziciona svojstva, ekspresivne i motivacione komponente, situacione i individualne varijacije, kognitivne i ekscitatorne međuzavisne manifestacije i psihofiziološke (posebno neuroendokrine) aspekte. Sa psihobiološke tačke gledišta, verovatno je bila korisna za preživljavanje tokom rane evolucije, ali izgleda da je mnogo te korisnosti izgubila u modernim društvima. Zapravo, u većini slučajeva je kontraproduktivna, čak i opasna. Poznato je da disfunkcionalni bes ima patogene efekte (uglavnom kardiovaskularne). Većina narcisa je sklona ljutnji. Njihov bes je uvek iznenađan, ekstreman, zastrašujući i bez očigledne provokacije od strane spoljnog agenta. Čini se da su narcisi u konstantnom stanju besa, koji većinu vremena efektivno kontrolišu. Bes se manifestuje samo kada je narcisoidna odbrana smanjena, onespobijena, ili kada na narcisa negativno utiču unutrašnje ili spoljašnje okolnosti.

Ukratko, osoba koja ispoljava takav akutni bes, obično nije bila u stanju da izrazi ljutnju i usmeri je na "zabranjene" mete u njenim ranim, formativnim godinama (njegove roditelje, u većini slučajeva). Bes je, međutim, bio opravdana reakcija na zlostavljanje i maltretiranje. No pacijent je i dalje nastavio da neguje osećaj duboke nepravde i frustraciju. Zdravi ljudi, naravno, takođe doživljavaju bes, ali kao prolazno stanje. Ono što izdvaja osobe sa poremećajima ličnosti je sledeće: njihov bes je

uvek akutan, trajno prisutan, često potisnut ili zataškan. Zdrava ljutnja ima spoljašnji indukujući agens (uzrok). Ona je usmerena na taj uzrok (koherentnost).

Patološki gnev nije ni koherentan, ni spolja izazvan. Izlazi iznutra i difuzan je, usmeren je na „svet” i na „nepravdu” uopšte. Narcis je sposoban da identifikuje neposredni uzrok njegovog besa. Ipak, nakon detaljnijeg razmatranja, verovatno će se utvrditi da stvaran uzrok zapravo nedostaje, a da je bes prevelik, nesrazmeran i nekoherentan. Možda bi bilo tačnije reći da narcis izražava (i doživljava) dva sloja besa, istovremeno i uvek. Prvi sloj površnog gneva zaista je usmeren na identifikovanu metu, navodni uzrok erupcije. Drugi sloj, međutim, uključuje narcisoidni samousmereni gnev. Pacijent je ljut na sebe jer ne može normalno da isprazni bes. Oseća se kao izgređnik. On mrzi sebe. Ovaj drugi sloj besa takođe sadrži jake i lako prepoznatljive elemente frustracije, razdraženosti i uznemirenosti.

Ipak, normalan bes rezultira preduzimanjem nekih radnji u vezi sa izvorom frustracije (ili, u najmanju ruku, planiranje ili promišljanje takve akcije). Nasuprot tome, patološki bes je uglavnom usmeren na sebe, usmeren na pogrešnu metu, ili mu čak u potpunosti nedostaje cilj. Poremećene ličnosti se plaše da pokažu značajnim ljudima da su ljute jer se plaše da će ih izgubiti. Granična ličnost se plaši da će biti napuštena, narcis (NPL) treba svoje narcističke izvore snabdevanja, paranoiku su potrebni njegovi progonitelji i tako dalje. Ovi ljudi više vole da usmere svoj bes na ljude koji su za njih besmisleni, ljude čije povlačenje neće predstavljati pretnju za njihovu labavo izbalansiranu ličnost. Viču na konobaricu, grde taksistu ili eksplodiraju na podređenog. Alternativno, oni se dure, osećaju se anhedonično ili patološki dosadno, piju ili se drogiraju – odnosno usmeravaju agresiju na sebe.

S vremena na vreme oni nisu više u stanju da se pretvaraju i da potisnu svoj bes, te on izlazi na površinu usmeren ka svom pravom izvoru. Tada gube sve tragove samokontrole i buncaju kao ludaci. Nepovezano viču, izriču apsurdne optužbe, iskrivljuju činjenice i iznose dugo potiskivane pritužbe, navode i sumnje. Nakon ovih epizoda slede periodi sladunjave sentimentalnosti i preteranog laskanja i pokornosti prema žrtvi najnovijeg napada besa. Vođen smrtnim strahom da će biti napušten ili ignorisan, narcis unižava i ponižava sebe do te mere da izaziva odbojnost kod posmatrača. Ove emocionalne promene nalik na klatno otežavaju život sa osobom poremećene ličnosti.

Nije jasno da li akcija umanjuje bes ili se bes troši na akciju – ali bes kod zdravih osoba biva umanjen kroz akciju i izraz. To je averzivna, neprijatna emocija. Namenjena je da generiše akciju kako bi se smanjila frustracija. Bes je povezan sa fiziološkim uzbuđenjem. Ljuttju izazivaju brojni faktori. To je skoro univerzalna reakcija. Svaka pretnja po dobrobit (fizička, emocionalna, društvena, finansijska ili mentalna) nailazi na bes, kao i pretnje svojim najbližima, najdražima, svojoj naciji, omiljenom fudbalskom klubu, ljubimcu i tako dalje. “Teritorija ljuttje” uključuje ne samo samu ljutu osobu, već i njeno stvarno i percipirano okruženje i društveni milje. Ne zvuči kao naročito prilagodljiva strategija.

Pretnje nisu jedine situacije koje osoba dočekuje besom. Bes je takođe reakcija na nepravdu (prihvaćenu ili stvarnu), na nesuglasice, na neprijatnosti. Ali dva glavna izvora ljuttje su postojanje pretnje (čak i neslaganje je potencijalno preteće) i nepravda (čak i neprijatnost je nepravda koju svet nanosi ljuttitom čoveku).

Ovo su takođe dva izvora poremećaja ličnosti. Poremećena ličnost je oblikovana ponavljajućom i čestom nepravdom i stalno je ugrožena svojim unutrašnjim i spoljašnjim univerzumima. Nije čudo da postoji bliska srodnost između poremećene ličnosti i akutno ljute osobe. I, za razliku od uobičajenog mišljenja, ljuta osoba postaje ljuta nezavisno od toga da li veruje da je ono što je učinjeno bilo namerno ili ne. Na primer, ako izgubimo dragoceni rukopis, čak i nenamerno, sigurno ćemo se naljutiti na same sebe. Ako čovekov dom bude razoren zemljotresom vlasnik će sigurno pobesneti, iako razaranje nije unapred smišljeno. Kada uočimo nepravdu u raspodeli bogatstva ili ljubavi, ljuttimo se iz moralnih razloga, bez obzira da li je nepravda bila namerna ili ne. Svetimo se i kažnjavamo kao rezultat naše sposobnost moralnog rasuđivanja i potrebe za poravnanjem. Ponekad čak i moralno rezonovanje izostaje, na primer kada jednostavno želimo da sebi olakšamo difuzni bes.

No, ono što poremećena ličnost radi je sledeće: ona potiskuje svoj bes, ali nema delotvorne mehanizme da ga preusmeri kako bi se ispravili uslovi koji su taj bes i izazvali. Njeni neprijateljski izrazi nisu konstruktivni, već destruktivni jer su difuzni, preterani i, samim tim, nejasni. Ona se ne obrušava na ljude da bi vratila izgubljeno samopoštovanje, svoj prestiž, osećaj moći i kontrole nad svojim životom, da se emocionalno oporavi ili povrati blagostanje. Ona besni jer ne može da se obuzda i nalazi se u samodestruktivnom i samoprezirujućem režimu. Njena ljuttnja ne sadrži signal koji bi mogao da promeni njegovu širu okolinu ili nečije konkretno ponašanje. Njen bes je primitivan, neprilagođen, prigušen.

Bes je primitivna, limbička emocija. Njegove ekscitatorne komponente i obrasci nalikuju na seksualno uzbuđenje i strah. Spoznaja je ta koja vodi naše ponašanje, usmeravajući ga ka izbegavanju štete i odbojnosti ili njihovom minimiziranju. Naša spoznaja je zadužena za postizanje određenih vrsta mentalnog zadovoljstva. Mi kognitivno analiziramo buduće vrednosti olakšanja-zadovoljstva naspram reperkusija (odnos nagrade i rizika). Bes je izazvan averzivnim tretmanom, bez obzira da li je isti nanet namerno ili nenamerno. Takav tretman krši ili preovlađujuće konvencije u vezi sa društvenim interakcijama ili neki na drugi način duboko ukorenjeni osećaj šta je fer i pravedno. Presuda pravičnosti (ili procena obima usklađenosti sa konvencijama društvene interakcije) je takođe kognitivna.

Ljuti ljudi - narcisi ili ne - pate od kognitivnog deficita, zabrinuti su i uznemireni. Nisu u stanju da konceptualizuju, da osmisle efektivne strategije i da ih primene. Svu pažnju fokusiraju na "ovde i sada", a ignorišu buduće posledice svojih postupaka. Nedavni događaji se prosuđuju kao relevantniji i teži od svih prethodnih. Ljutnja narušava spoznaju, uključujući ispravnu percepciju vremena i prostora. Drugim rečima, pažnja i sposobnost ljutih ljudi da obrađuju informacije su iskrivljene, podređene ka "ovde i sada", te su i prijemne i odlazne informacije pristrasne. Vreme je „relativistički produženo“: sadašnjost je prolongirana, „duža“ od svake budućnosti. Neposredne činjenice i radnje se ocenjuju kao relevantnije i imaju veću težinu od bilo kojih udaljenih, averzivnih stanja. Bes zapravo narušava spoznaju.

Ljuta osoba je zapravo zabrinuta osoba. Pacijent sa poremećajem ličnosti je preterano zaokupljen sobom. Briga i bes su kamen temeljac zdanja anksioznosti. Suština je u sledećem: ljudi postanu ljuti jer su preterano zabrinuti zbog loših stvari koje bi im se mogle desiti. Ljutnja je rezultat anksioznosti (ili, kada ljutnja nije akutna, rezultat straha). Kod svih ljudi, bilo narcisoidnih ili normalnih, bes je povezan sa suspenzijom empatije. Iritiran čovek ne može da saoseća. Zapravo, u stanju pojačanog besa razvija se „kontraempatija“. Sve olakšavajuće okolnosti koje se odnose na izvor besa shvaćene su kao namera da se obezvredi i omalovaži patnja ljute osobe. Što joj se više skreće pažnja na olakšavajućih okolnosti, to se njen bes povećava. Sposobnosti rasuđivanja i procene rizika takođe se menjaju usled besa. Kasniji akti provokacije procenjuju se kao ozbiljniji od ranijih – i to samo na osnovu njihovog hronološkog položaja. Sve ovo je takođe veoma tipično za poremećenu ličnost. Poremećaj empatičke osetljivosti je glavni simptom kod narcisoidnih, antisocijalnih, šizoidnih i šizotipnih poremećaja ličnosti, da pomenemo samo ova četiri.

Štaviše, gorepomenuto narušavanje rasuđivanja (narušavanje pravilnog funkcionisanja mehanizma procene rizika) javlja se i kod akutnog besa i kod mnogih poremećaja ličnosti. Iluzija o onipotenciji (svemoći), imunitet i neranjivost, pristrasnost rasuđivanja su tipični za oba stanja. Akutna ljutnja (napadi besa kod poremećaja ličnosti) nije u srazmeri sa jačinom izvora emocija i podstaknuta je nekim drugim iskustvima. Akutno ljuta osoba obično reaguje na akumulaciju tj. nagomilavanje averzivnih iskustava, koja se međusobno pojačavaju u začaranim povratnim petljama, a mnoga od njih nisu direktno povezana sa uzrokom konkretne epizode besa. Ljuta osoba može reagovati na stres, nespokojstvo, uznemiravanje, drogu, nasilje ili agresiju kojoj je prisustvovala, društveni ili nacionalni sukob, ushićenje, pa čak i na seksualno uzbuđenje.

Isto važi i za osobu sa poremećajem ličnosti. Njen unutrašnji svet je prepun neprijatnih, ego-distonih, neugodnih, uznemirujućih, zabrinjavajućih iskustava. Njeno spoljašnje okruženje – oblikovano i doživljeno pod uticajem njene iskrivljene ličnosti – takođe se pretvara u izvor odbojnih, repulzivnih ili očigledno neprijatnih iskustava. Poremećena ličnost eksplodira u besu jer implodira i istovremeno reaguje na spoljašnje stimulse. Ona je rob magijskog mišljenja i stoga sebe smatra svemoćnom, sveznajućom i zaštićenom od posledica sopstvenih dela (smatra sebe imunom), poremećena ličnost često deluje samodestruktivno i na samoporažavajući način. Sličnosti su toliko brojne i tako upadljive da se može sa sigurnošću reći da je poremećena ličnost u stalnom stanju akutnog besa.

Konačno, akutno ljuti ljudi doživljavaju ljutnju kao rezultat namerne ili slučajne provokacije sa neprijateljskim ciljem (od strane osobe koja je meta njihovog besa). Mete njihovog besa, s druge strane, uvek oštro gledaju na ljute ljude kao na nesuvisle, samovoljne i nepravedne.

Narcistički bes

Narcisi mogu biti nepokolebljivi, otporni na stres i hladnokrvni. Narcisoidni bes nije reakcija na stres – već reakcija na uvredu, kritiku ili neslaganje (drugim rečima, na narcisoidnu povredu). Intenzivan je i nesrazmeran „prestupu”.

Narcistički bes ima dva oblika:

1. Eksplozivna – Narcis eksplodira, napada sve u njegovoj neposrednoj blizini, nanosi štetu predmetima ili ljudima, vrši verbalno i psihičko nasilje.

2. Poguban ili pasivno-agresivan (P/A) – Narcis se duri, pruža “tretman tišinom” i planira kako da kazni “prestupnika” i pokaže mu gde mu je mesto. Ovi narcisi su osvetoljubivi i često postaju uhode (tzv. stalker). Oni uznemiravaju i proganjaju objekte svoje frustracije. Sabotiraju rad i oštećuju imovinu ljudi za koje smatraju da su izvori njihovog rastućeg gneva.

Reakcija narcisa na manjak narcisoidnog snabdevanja

Pitanje: Kako narcis reaguje kada ne uspe da dobije dovoljno narcisoidnog snabdevanja tj. narcisoidne zalihe?

Odgovor: Slično kao što narkoman reaguje na odsustvo droge koju koristi. Narcis konstantno konzumira (takođe i “lovi”) obožavanje, divljenje, odobravanje, aplaudiranje, pažnju i druge oblike narcisoidnog snabdevanja. U nedostatku istih, javlja se disforija narcisoidnog deficita. Narcis tada deluje letargično ili (ređe) uznemireno, depresivan je ili (retko) maničan, njegovi pokreti se usporavaju ili postaju mahniti, njegovi obrasci spavanja su poremećeni (on ili previše spava ili ima nesanicu), njegovi obrasci ishrane se menjaju (prejeda se ili potpuno izbegava hranu).

Tipično, kada je lišen narcisoidne ponude, narcis je konstantno disforičan (tužan) i anhedoničan (ne nalazi zadovoljstvo ni u čemu, uključujući njegove ranije aktivnosti, hobije i interesovanja). Ima silovite promene raspoloženja (uglavnom napade besa) i svi njegovi vidljivi i bolni naponi da se samokontroliše propadaju. On može kompulzivno i ritualno pribeći alternativnoj zavisnosti kao što je: alkohol, droga, nasilnička vožnja, šoping.

Ova postepena dezintegracija je uzaludni napor narcisa da pobegne od nelagodnosti i da sublimiše svoje agresivne nagone. Čitavo njegovo ponašanje izgleda sputano, veštačko i naporno. Narcis postepeno postaje sve više mehanički, otuđen i „nestvaran“. Njegove misli stalno lutaju ili postaju opsesivne i repetitivne, njegov govor može postati otežan, doima se otuđenim, kao da je daleko u svetu svojih narcističkih fantazija gde je narcisoidna zaliha obilna.

Povlači se iz svog bolnog postojanja, gde drugi ne cene njegovu veličinu, posebne veštine i talente, potencijal ili dostignuća. Narcis tako prestaje da se daruje okrutnom univerzumu, kažnjavajući svet zbog njegovih nedostataka i njegove nesposobnosti da shvati koliko je narcis jedinstven. Narcis ulazi u šizoidni modus: izoluje se, biva pustinjač u carstvu svoje

narcističke povrede. On minimizira društvene interakcije i koristi „glasnike“ za komunikaciju sa spoljnim svetom. Lišen energije, narcis ne može više da se pretvara da podleže društvenim konvencijama. Njegovo ranije povinovanje ustupa mesto otvorenom povlačenju i to je njegova svojevrsna pobuna. Osmesi se pretvaraju u namrštenost, ljubaznost postaje grubost, naglašeni bonton se koristi kao oružje, sredstvo agresije, te čin nasilja.

Narcis, zaslepljen bolom, nastoji da povrati ravnotežu, da otpije još jedan gutljaj narcisoidnog nektara. U ovoj potrazi, narcis se okreće onima koji su mu najbliži. Pojavljuje se njegov pravi stav: za njega, njegovi najbliži i najdraži nisu ništa drugo do oruđa, jednodimenzionalni instrumenti zadovoljstva, izvori snabdevanja ili makroi narcisoidne zalihe, služeći mu samo da zadovolje njegove narcisoidne požude.

Pošto nije uspeo da nabavi svoju „drogu“ (narcisoidno snabdevanje), narcis posmatra svoje prijatelje, kolege, te čak i članove svoje porodice kao nefunkcionalne, frustrirajuće objekte. U svom gnevu pokušava da ih „popravi“, prisiljavajući ih da ponovo funkcionišu. Ovo je povezano sa nemilosrdnim samobičevanjem, zasluženom samonametnutom kaznom koju narcis smatra da zaslužuje. U ekstremnim slučajevima uskraćenosti, narcis ima samoubilačke misli - toliko duboko on mrzi sebe i svoju zavisnost od drugih.

Tokom čitave svoje “krize”, narcis je opterećen sveopštim osećajem maligne nostalgije, vraćanjem u prošlost koja zapravo nikada nije postojala osim u osujećenoj fantastičnoj grandioznosti narcisa. Što je duži nedostatak narcisoidnog snabdevanja, to više narcis veliča, prepričava i oplakuje ovu prošlost.

Ova nostalgija služi za pojačavanje drugih negativnih osećanja, što sve zajedno dovodi do kliničke depresije. Narcis razvija i paranoju. On izmišlja svet gonjenja, ugrađujući u njega događaje iz svog života i njegov društveni milje. Narcis daje smisao onome što pogrešno percipira kao iznenadni pomak od prekomernog snabdevanja do stanja bez snabdevanja. Ovim teorijama zavere on objašnjava sebi smanjenje narcisoidne zalihe. Narcis se tada – uplašen, u bolovima i u očajanju – upušta u orgiju samouništenja sa ciljem da stvori „alternativne izvore snabdevanja“ to jest pažnju po svaku cenu. Narcis je spreman da izvrši krajnji narcistički čin: samouništenje u službi samoveličanja.

Kada je lišen narcisoidnog snabdevanja – i primarnog i sekundarnog – narcis se oseća poništeno, prazno i mentalno šuplje. Ovo je snažan osećaj

evaporacije, te bespomoćnog i neumoljivog raspadanja na molekule užasnih muka.

Bez narcisoidnog snabdevanja narcis se raspada poput zombija ili vampira koje se viđaju u horor filmovima. To je zastrašujuće i narcis će učiniti sve da to izbegne. Kao kod narkomana, narcistički simptomi odvikavanja su: deluzije, fiziološki efekti, razdražljivost i emocionalna labilnost. U nedostatku redovnog narcističkog snabdevanja, narcisi često doživljavaju kratke, dekompenzatorne psihotične epizode. Ovo se takođe dešava tokom terapije ili nakon životne krize praćene velikom narcističkom povredom. Ove psihotične epizode mogu biti blisko povezane sa još jednom karakteristikom narcizma: magijskim razmišljanjem. Narcisi su kao deca u tom smislu. Mnogi, na primer, potpuno veruju u dve stvari: da će, šta god da se desi, oni prevladati i da će im se uvek dešavati samo dobre stvari. To je više od pukog verovanja. Narcisi to jednostavno znaju na isti način na koji se "zna" o gravitaciji: direktno, odmah i sigurno. Narcis veruje da će mu, šta god da uradi, uvek biti oprošteno, uvek će pobediti i trijumfovati, uvek će biti na vrhu. Narcis je, dakle, neustrašiv na način koji drugi ljudi doživljavaju kao vredan divljenja i bezuslovan. On sebi pripisuje božanski i kosmički imunitet: on kao da se oblači u plašt koji ga čini nevidljivim za njegove neprijatelje i zle sile. To je detinjasta fatamorgana, ali za narcise, ona je veoma stvarna.

Kontradiktorno, ali sa jednakom sigurnošću, samosvesniji narcis zna da će prokockati svoju fortunuu, te iznova i iznova doživeti bolno iskustvo koje toliko želi da izbegne. Dakle, bez obzira kakvu slučajnu sreću ili sudbinu narcis doživi, kakve divne okolnosti ili blagoslovi ga snađu, on uvek, sa slepim besom, nastoji da ih uništi i tako upropasti sve svoje životne šanse.

Nestabilni narcis

Pitanje: Da li narcisa karakterišu istovremene nestabilnosti u svim važnim aspektima njegovog života?

Odgovor: Narcis je osoba koja svoj ego (i ego funkcije) izvodi iz reakcija drugih ljudi na svoju sliku koju on izmišlja i projektuje, nazvanu lažno Ja (koja se hrani narcisoidnim snabdevanjem). Pošto nema apsolutne kontrole nad kvantitetom i kvalitetom narcisoidne ponude – ona mora da varira – narcisov pogled na sebe i svoj svet je, shodno tome, promenljiv. Kako „javno mnjenje” opada i teče, menja se i narcisovo samopouzdanje, samopoštovanje, osećaj sopstvene vrednosti, ili, drugim rečima, njegovo

Ja. Čak i narcisoidna uverenja podležu beskrajnom procesu proveravanja od strane drugih. Narcisoidna ličnost je nestabilna u svakoj svojoj dimenziji. Narcis je ultimativni hibrid: rigidno amorfan, posvećeno fleksibilan, oslonjen u svom opstanku na mišljenje ljudi koje zapravo podcenjuje.¹

Narcisoidna labilnost je toliko sveprisutna i tako dominantna da bi se mogla opisati kao JEDINO stabilno obeležje njegove ličnosti. Narcis čini sve sa jednim ciljem: da privuče narcisoidno snabdevanje (pažnju).

Primer ovakvog ponašanja:

Narcis može marljivo i duboko proučavati neku temu kako bi kasnije time impresionirao ljude novostečenom erudicijom. Ali, pošto je odslužilo svoju svrhu, narcis dopušta tako stečenom znanju da ispari. Narcis održava neku vrstu kratkoročne ćelije ili magacina gde skladišti šta god mu se čini zgodnim u potrazi za narcisoidnim snabdevanjem. Ali gotovo nikada nije stvarno zainteresovan za ono što radi, studira ili iskusi.

Spolja, ovo bi se moglo shvatiti kao nestabilnost. Ali razmislite o tome na sledeći način: narcis se stalno priprema za životne „ispite” i oseća da je na stalnom suđenju. Uobičajeno je da se zaboravi materijal koji se proučava u pripremi za ispit ili za pojavljivanje pred sudom. Kratkoročno pamćenje je sasvim normalno. Ono što izdvaja narcisa jeste činjenica da je kod njega ova kratkoročnost KONSTANTNO stanje i utiče na SVE njegove funkcije, ne samo na one koje su direktno vezane za učenje, emociju, iskustvo, te za bilo koju pojedinačnu dimenziju njegovog života. Dakle, narcis uči, pamti i zaboravlja ne u skladu sa svojim stvarnim interesovanjima ili hobijima; on voli i mrzi, ne stvarne subjekte svojih emocija, već jednodimenzionalne, utilitarne crtane filmove koje je izmaštao. On sudi, hvali i osuđuje – i sve ovo čini iz najuže moguće tačke gledišta: potencijala da izvuče narcisoidno snabdevanje. On ne pita šta može da uradi sa svetom i u njemu – već šta svet može da učini za njega sa aspekta narcisoidnog snabdevanja. Zaljubljuje se i odljubljuje u ljude, radna mesta, prebivališta, zanimanja, hobije i interesovanja jer se čini da su u stanju da obezbede manje ili više narcisoidnog snabdevanja i - ni zbog čega drugog.

Ipak, narcisi se mogu podeliti u dve široke kategorije: „kompenzatorno stabilni“ tip i „izraženo nestabilni“ tip.

Kompenzatorno stabilni („klasični“) narcisi

---

¹ Veliki deo ove nestabilnosti podveden je pod tzv. Mere prevencije emocionalne uključenosti (MPEU), što je opisano u Eseju, posebnom odeljku originala ove knjige (prim.prev.).

Ovi narcisi izoluju jedan ili više (ali nikada većinu) aspekata svog života i načine te aspekte stabilnima. Oni nisu istinski emocionalno angažovani u stabilizovanje ovih oblasti svog života. Tačnije, ova stabilnost se održava veštačkim sredstvima: novcem, slavom, moći, strahom. Tipičan primer je narcis koji menja brojna radna mesta, nekoliko karijera, bezbroj hobija, sistema vrednosti ili vera. No, istovremeno, on održava očuvanom vezu sa jednom ženom (pa čak joj i ostaje veran). Ona je njegovo „ostrvo stabilnost“. Da bi ispunila ovu ulogu, ona samo treba da bude fizički prisutna pored njega.

Ovaj narcis zavisi od "svoje" žene da bi održao stabilnost koja mu nedostaje u svim drugim oblastima njegovog života (da nadoknadi njegovu nestabilnost). Ipak, emocionalna bliskost i intimnost sigurno će ugroziti narcisa. Stoga, on će verovatno biti udaljen od nje, te ostati odvojen i ravnodušan prema većini njenih potreba. Uprkos ovom okrutnom emocionalnom tretmanu, narcis će je smatrati izvorom svog održavanja i fontanom svog osnaživanja. Ovaj nesklad između onoga što želi da dobije i onoga što je u stanju da pruži, narcis radije negira, potiskuje i zakopava duboko u svoje nesvesno. Zbog toga je uvek šokiran i razoren kada sazna za otuđenje svoje žene, njeno neverstvo ili namere da se razvede od njega. Ne posedujući nikakvu emocionalnu dubinu, potpuno neupućen i jednoobrazan, on ne može da shvati potrebe drugih. Drugim rečima, on ne može da saoseća.

Drugi, još češći slučaj je „narcis od karijere“. Ovaj narcis se ženi, razvodi i ponovo ženi vrtoglavom brzinom. Sve u njegovom životu stalno fluktuiraju: prijatelji, emocije, presude, vrednosti, uverenja, prebivalište, pripadnost, hobiji. Sve, osim njegovog posla. Karijera je ostrvo stabilnosti u njegovom inače nestabilnom životu. Ovaj tip narcisa je istrajan u svom radu, dosledno ambiciozan i predan. Na jednom radnom mestu ili jednom poslu istrajava, strpljivo, odlučno i slepo se penjući uz korporativnu lestvicu i koračajući putem napretka u karijeri. U svojoj potrazi za realizacijom u poslu i dostignućima, radoholičar narcis je nemilosrdan i beskrupulozan i, vrlo često, uspešan.

Izraženo nestabilni („granični“) narcisi

Druga vrsta narcisa pojačava nestabilnost u jednom aspektu ili dimenziji svog života unoseći nestabilnost u drugi. Dakle, ako takav narcis da otkaz (ili, što je verovatnije, postane višak), on se preseli u drugi grad ili zemlju. Ako se razvede, verovatno će odmah dati i otkaz. Ova dodatna nestabilnost daje ovom tipu narcisa osećaj da se sve dimenzije njegovog

života menjaju istovremeno, da se oslobađa okova, da je njegova transformacija u toku. Ovo je, naravno, iluzija.

Oni koji poznaju ovakvog narcisa, više ne veruju njegovim čestim „preobraćenjima”, „odlukama”, „krizama”, „transformacijama”, „razvoju“ i „fazama“. Kroz njegove pretenzije, proteste i svečane izjave vide srž njegove nestabilnosti. Oni znaju da se na njega ne mogu osloniti. Oni shvataju da je sa narcisima jedino nestabilnost stabilna.

Narcisi mrze rutinu. Kada se narcis nađe u situaciji da je primoran da radi iste stvari iznova i iznova, postaje depresivan. Previše spava, prejeda se, previše pije i, generalno, upušta se u zavisnost, impulsivnost, te bezobzirne i kompulzivne aktivnosti. Ovo je njegov način da ponovo uvede rizik i uzbuđenje u ono što (emocionalno) percipira kao jalov život. Problem je u tome što čak i najuzbudljivije i najživopisnije postojanje nakon nekog vremena postaje rutina. Živeti u istoj zemlji ili stanu, sretati iste ljude, raditi u suštini iste stvari (čak i sa promenom konteksta), sve to je, u očima narcisa, zaglupljujuća rutina.

Narcis se oseća privilegovano. On smatra da je njegovo pravo – zbog svoje intelektualne ili fizičke superiornosti – da vodi uzbudljiv, nagrađujući, kaleidoskopski život. Želi da natera sam život, ili bar ljude oko sebe, da ispune njegove želje i potrebe, među kojima je najveća potreba za stimulativnom raznovrsnošću. Ovo odbacivanje navika deo je šireg obrasca agresivnog prava. Narcis oseća da samo postojanje uzvišenog intelekta (kao što je njegov) garantuje ustupke i usluge od strane drugih. Dakle, čekanje u redu je gubljenje vremena koje je bolje potrošiti na sticanje znanja, izume i kreativnost. Narcis smatra da zaslužuje samo najbolji medicinski tretman koji nude najistaknutiji medicinski autoriteti – jer dragoceno bogatstvo poput njega ne bi smelo da bude izgubljeno za čovečanstvo. Narcis jasno daje do znanja da mu ne treba smetati sa trivijalnim poslovima – ove niske zadatke najbolje je dodeliti manje nadarenima.

Privilegovanost je ponekad opravdana kod Pikasa ili Ajnštajna. Ali malo narcisa je takvo. Njihova dostignuća su groteskno nesrazmerna sa njihovim osećajem nadmoći i privilegovanosti i njihovom grandioznom slikom o sebi.

Naravno, ovaj nadmoćni osećaj superiornosti često služi za maskiranje i kompenzaciju kancerogenog kompleksa inferiornosti. Štaviše, narcis zaražava druge ljude svojom projektovanom grandioznošću i povratna informacija drugih konstituše zdanje na kom on gradi svoje samopoštovanje. On reguliše svoj osećaj sopstvene vrednosti snažnim

insistiranjem na tome da je on iznad besne gomile dok svoju narcisoidnu zalihu crpi upravo iz ljudi koje duboko u sebi prezire.

Ali postoji i drugi ugao ovog gađenja prema rutini. Narcisi angažuju mnoštvo Mera prevencije emocionalne uključenosti (MPEU). Preziranje i izbegavanje rutine je jedan od ovih mehanizama. Njihova funkcija je da spreči da se narcis emocionalno uključi i, posledično, bude povređen. Njihova primena rezultira Ponavljajućim kompleksom pristup-izbegavanje². Narcis se plaši i mrzi intimnost, stabilnost i sigurnost, a ipak žudi za njima. Shodno tome, on prilazi, a zatim izbegava značajne osobe ili važne zadatke u svom životu u brzom nizu naizgled nekonzistentnih i nepovezanih ciklusa.

Dve ljubavi narcisa

Narcisi „vole“ svoje supružnike ili druge značajne osobe – sve dok im oni pouzdano pružaju narcisoidno snabdevanje (rečju, dok im pružaju pažnju). Neizbežno, oni druge smatraju samo „izvorima“, objektima ili funkcijama. U nedostatku empatije i emocionalne zrelosti, narcisova ljubav je patološka. Ali precizan lokus patologije zavisi od stabilnosti ili nestabilnosti narcisa u različitim delovima njegovog života. Suočeni smo, dakle, sa dva patološka oblika narcističke „ljubavi“.

Jedna vrsta narcisa "voli" druge na način koji je sličan vezivanju za objekte. On "voli" svog supružnika, na primer, jednostavno jer ona postoji i dostupna je da mu obezbedi narcisoidno snabdevanje. „Voli“ svoju decu jer su oni deo njegove slike o sebi kao uspešnog muža i oca. On „voli“ svoje „prijatelje“ jer – i samo dokle god – može da ih eksploatiše.

Takav narcis reaguje uzbuđenom i besom na svaki znak nezavisnosti i autonomije svojih „izvora“. On se trudi da „zamrzne“ sve oko sebe na dodeljenim pozicijama i u dodeljenim ulogama. Njegov svet je krut i nepomičan, predvidljiv i statičan, potpuno pod njegovom kontrolom. On kažnjava za sve "prestupe" protiv ovog zavedenog reda. On tako guši život kao dinamičan proces kompromisa i rasta, pretvarajući ga u puko pozorište ili tableau vivant³.

Drugi tip narcisa se gnuša monotonije i postojanosti, izjednačavajući ih, u svom umu, sa smrću. On traži preokret, dramu i promene, ali samo kada su u skladu sa njegovim planovima, nacrtima i pogledima na svet i sebe. Dakle, on ne podstiče rast kod svojih najbližih. Monopolizirajući njihove

---

² Pojam objašnjen u Eseju, posebnom poglavlju originalne knjige (prim.prev.)

³ Nepomična scena, prim.prev.

živote, on ih, baš kao i prvi podtip narcisa, takođe svodi na puke predmete i rekvizite u uzbudljivoj drami svog života. Ovaj narcis takođe besni na svaki znak pobune i neslaganja. Ali, za razliku od prve podvrste, on nastoji da animira druge svojom ludom energijom, grandioznim planovima i megalomanskom samopercepcijom. Poput adrenalinskog zavisnika, njegov svet je vrtlog dolazaka i odlazaka, pomirenja i rastanaka, ljubavi i mržnje, sticanja i odbacivanja profesija i poslova, postavljanja ciljeva i odustajanja od njih, neprijatelja koji su postali prijatelji i obrnuto. Njegov univerzum je takođe pozorište, ali furioznije i haotičnije.

Gde je u svemu tome ljubav? Gde je posvećenost dobrobiti voljene osobe, samodisciplina, davanje sebe da se nadograde potrebe voljene osobe, obostrani rast?

Naravno, nema ih nigde. Narcisova "ljubav" je prikrivena mržnja i strah: strah od gubitka kontrole i mržnja prema samim ljudima od kojih zavisi njegova nesigurno uravnotežena ličnost. Narcis je egoističan i posvećen samo sopstvenom blagostanju. Za njega su predmeti njegove "ljubavi" zamenljivi i inferiorni. Idealizuje svoje najbliže i najmilije ne zato što je obuzet emocijama, već zato što treba da ih zarobi i da ubedi sebe da su oni dostojni izvori snabdevanja, uprkos njihovim manama i osrednjosti. Jednom kad mu postanu beskorisni, hladnokrvno ih odbacuje i obezvređuje. Predator, uvek na oprezu, devalvira „ljubav“ baš kao što kvari i sve drugo u sebi i oko sebe.

Da li narcisi imaju emocije?

Naravno da imaju. Svi ljudi imaju emocije. Važno je kako biramo da se odnosimo prema našim emocijama. Narcis ima tendenciju da ih potiskuje toliko duboko da praktično ne igraju nikakvu svesnu ulogu u njegovom životu i ponašanju, iako igraju izuzetno veliku nesvesnu ulogu u determinisanju oba.

Pozitivne emocije narcisa dolaze u paketu sa veoma negativnim. Ovo je rezultat frustracije i posledične transformacije agresije. Ova frustracija je povezana sa primarnim objektima u detinjstvu narcisa (roditeljima i starateljima). Umesto da mu je pružena безусловna ljubav za kojom je žudeo, narcis je bio potpuno podvrgnut nepredvidivim i neobjašnjivim napadima temperamenta, besa, snažne sentimentalnosti, zavisti, provokacija, ulivanja krivice i drugih nezdravih roditeljskih emocija i obrazaca ponašanja. Narcis je reagovao povlačenjem u svoj privatni svet, gde je svemoćan i sveznajući, pa samim tim i imun na takve opake

peripetije. Sakrio je svoje ranjivo istinsko Ja u dubok mentalni podrum i predstavio svetu lažno Ja umesto njega.

Upakovati emocije tj. grupisati ih, mnogo je lakše nego ih razdvojiti. Narcis ne može da doživi pozitivna osećanja bez istovremenog izazivanje negativnih emocija. Postepeno, on postaje fobičan: plaši se da oseti bilo šta, da ne bi bilo praćeno zastrašujućim izazivanjem krivice, provociranjem anksioznosti i drugim nekontrolisanim emocionalnim dodacima.

Dakle, on se svodi na to da u svojoj duši doživljava tupu mešavinu koju, kod sebe i drugih, identifikuje kao emocije. Čak se i takve emocije osećaju samo u prisustvu nekoga ili nečega što je sposobno da snabde narcisa njegovim preko potrebnim narcističkim zalihama. Tek kada je narcis u fazi precenjivanja (idealizacije) svojih odnosa, on doživljava konvulzije koje naziva „osećanjima“. One su toliko prolazne i lažne da ih lako zamenjuju bes, zavist i devalvacija. Narcis tako rekreira obrasce ponašanja svojih, daleko od idealnih, primarnih objekata.

Duboko u sebi, narcis zna da nešto nije u redu. Ne saoseća sa emocijama drugih ljudi. U stvari, on ih prezire i podsmeva im se. Ne može da razume kako su ljudi tako sentimentalni, tako iracionalni (on identifikuje racionalnost sa hladnokrvnošću i “hladnom glavom”).

Često, narcis veruje da drugi ljudi to „lažiraju“, samo u cilju postizanja cilja. On je uveren da su njihova „osećanja“ utemeljena na skrivenim, neemocionalnim, motivima. Postaje sumnjičav, posramljen, oseća se primoranim da izbegavaju situacije nabijene emocijama, ili, što je još gore, doživljava nalet gotovo nekontrolisane agresije u prisustvu iskreno izraženih osećanja. Podsećaju ga na to koliko je nesavršen i loše izgrađen. Slabija varijanta narcisa pokušava da oponaša i simulira „emocije“, ili, barem njihov izraz tj. spoljašnji aspekt (afekat). Takvi narcisi oponašaju i repliciraju zamršenu pantomimu koju nauče da povezuju sa postojanjem osećanja. Ali tu nema pravih emocija, nema emotivnih korelata. Narcis je prazan afekat, lišen emocija. Stoga, narcis se brzo umori od toga, postaje ravnodušan i počinje da ispoljava neprikladan afekt (npr. ostaje ravnodušan kada je tuga normalna reakcija). Narcis podvrgava svoje lažne emocije svojoj spoznaji. On „odlučuje“ da je prikladno osećati se na ovaj ili onaj način. Njegove "emocije" su uvek rezultat logičke analize, postavljanja ciljeva i planiranja.

Narcis brka "sećanje" i "osećaj". On odbacuje svoje telesne senzacije, osećanja i emocije do svojevrsnog memorijskog trezora. Njegovo kratkoročno i srednjoročno pamćenje se isključivo koristi za čuvanje

reakcija na njegove (stvarne i potencijalne) izvore narcističkog snabdevanja. Jer narcis, kao što smo videli, reaguje samo na takve izvore. Narcisu je teško da zapamti ili ponovo realizuje ono što je naizgled – prilično razmetljivo – „osećao“ (čak i u vrlo bliskoj prošlosti) prema narcističkom izvoru snabdevanja kada taj izvor jednom prestane da bude od koristi. Narcisovi pokušaji da se priseti svojih osećanja ne uspevaju. Ne radi se o tome da narcisi nisu u stanju da izraze ono što bismo klasifikovali kao „ekstremne emocionalne reakcije“. Tuguju i oplakuju, besne i smeju se, preterano "vole" i "brinu". Ali upravo je to ono što ih razlikuje: brzo kretanje iz jedne emocionalne krajnosti u drugu i činjenica da oni nikada ne zauzimaju emocionalnu sredinu.

Narcis je posebno "emotivan" kada se odvikava od droge narcisoidnog snabdevanja. Prekinuti naviku je uvek teško – posebno onu naviku kojom se definiše (i rađa) sopstveno Ja. Oslobođanje od zavisnosti je dvostruko oporezivo. Narcis greškom ove psihološke krize smatra emocionalnom dubinom i njegovo samoubedeње je toliko ogromno da uglavnom uspeva da obmane i svoju okolinu. Ali „emocionalno“ nabijena narcistička kriza (gubitak izvora narcističkog snabdevanja, dobijanje alternativnog izvora, prelazak iz jednog narcističkog patološkog prostora u drugi) nikada se ne sme mešati sa pravom stvari koju narcis nikada ne doživljava: emocijama.

Mnogi narcisi imaju "tabele emocionalne rezonance". Oni koriste reči kao što drugi koriste algebarske znakove: sa pedantnošću, sa oprezom, sa preciznošću zanatlije. Oni rečima oblikuju fino podešene odjeke bola, ljubavi i straha. To je matematika emocionalne gramatike, geometrija sintakse strasti. Lišeni svih istinskih emocija, narcisi pažljivo prate reakcije ljudi i prilagođavaju svoje verbalne izraze u skladu sa ovim pokazateljima, sve dok njihov rečnik ne zaliči na rečnik njihovih slušalaca. Ova mimikrija je najbliže što narcis može da se približi empatiji.

Da rezimiramo, emocionalni život narcisa je bezbojan i bez događaja, kruto slep kao i njegov poremećaj, mrtav kao i sam narcis. Narcis oseća bes, povređenost, neumereno poniženje, zavist i strah. Ovo su veoma dominantne, preovlađujuće i ponavljajuće nijanse na platnu njegovog emocionalnog postojanja. Ali tu nema ničega osim ovih atavističkih, instinktivnih reakcija.

Šta god da narcis doživi kao emocije, on doživljava kao reakciju na stvarne ili zamišljene uvrede i povrede. Sve njegove emocije su reaktivne, ne aktivne. Oseća se uvređenim – duri se. Oseća se obezvređenim – besni. Oseća se ignorisano – duri se. Oseća se poniženim – istresa se. Oseća se

ugroženim – boji se. Oseća se obožavanim – uživa u slavi. On žestoko zavidi svima i svemu.

Narcis može da ceni lepotu, ali na cerebralan, hladan i "matematički" način. Takoreći, mnogi narcisi nemaju seksualni nagon zdrave, odrasle osobe. Njihov emocionalni pejzaž je mutan i siv, kao viđen kroz mračno staklo. Mnogi narcisi mogu inteligentno da razgovaraju o emocijama koje nikada nisu iskusili: empatiji, ljubavi ili saosećanju. To je zato što im je cilj da o njima puno čitaju, te da komuniciraju sa ljudima koji tvrde da doživljavaju takve emocije. Na taj način postepeno konstruišu radne hipoteze o tome šta ljudi osećaju. Što se tiče narcisa, besmisleno je da pokušava da zaista razume emocije, ali mu bar ovi modeli koje on formira omogućavaju da bolje predvidi ponašanje ljudi i da mu se prilagodi.

Narcisi ne zavide drugima zbog toga što imaju emocije. Preziru osećanja i sentimentalne ljude jer ih smatraju slabim i ranjivim, i ismevaju ljudske slabosti i ranjivosti. Takvo ismevanje čini da se narcis oseća superiornim i verovatno predstavljaju okoštale ostatke pokvarenog odbrambenog mehanizma. Narcisi se plaše bola. Njihovi bolovi ne dolaze izolovani: oni čine čitave skupine patnje, povređenosti, agonije. Narcis ne može da doživljava različite bolove odvojeno, samo kolektivno. Narcizam je nastojanje da se obuzda zloslutni napad ustajalih negativnih emocija, potisnutog besa i povrede nastale u detinjstvu. Patološki narcizam je korisna strategija preživljavanja: zato je toliko rezilijentan i otporan na promene. Kada ga izmučeni pojedinac realizuje, to poboljšava njegovu funkcionalnost i čini mu život podnošljivim. Narcizam je toliko uspešna strategija da dobija religiozne dimenzije: postaje krut, doktrinarni automatski i ritualistički. Drugim rečima, patološki narcizam postaje OBRAZAC ponašanja. Ova krutost je kao spoljna školjka ili egzoskelet. Sputava narcisa i ograničava ga. Često je prohibitivna i inhibitivna. Iz tog razloga narcis se plaši da uradi određene stvari. On je povređen ili ponižen kada je primoran da se bavi određenim aktivnostima. On reaguje besom kada mentalno zdanje koje leži u osnovi njegovog poremećaja bude podvrgnuto ispitivanju i kritici, bez obzira na to koliko je kritika benigna ili dobronamerna.

Narcizam je smešan i sramotan za gledanje. Narcisi su pompezni, grandiozni, odbojni i kontradiktorni. Postoji ozbiljna neusklađenost između toga ko oni zaista jesu, njihovih istinskih dostignuća i onoga kako oni sebe vide. Narcis ne misli prosto da je daleko superiorniji od drugih. Percepcija njegove superiornosti je ukorenjena u njemu, ona je deo svake njegove mentalne ćelije, sveprožimajući osećaj, instinkt i nagon. On

smatra da ima pravo na poseban tretman i izuzetnu pažnju jer je tako jedinstven. On zna da je to istina, kao što čovek zna da je okružen vazduhom. To je sastavni deo njegovog identiteta. Ovo otvara jaz – ili, bolje rečeno, ambis – između narcisa i drugih ljudi. I zbog toga što on sebe smatra tako posebnim i superiornim, on nema načina da zna kako je biti čovek, niti namerava da sazna. Drugim rečima, narcis ne može i neće da saoseća sa drugima. Možete li da saosećate sa mravom? Empatija implicira identitet i jednakost sa onima sa kojima saosećate, a obe implikacije narcis smatra odvratnima. I budući da ih smatra toliko inferiornima, narcis svodi ljude na crtane, dvodimenzionalne prikaze sa određenim funkcijama. Oni su za njega instrumentalni, korisni, upotrebljivi ili zabavni, zadovoljavajući ili razjarujući, frustrirajući ili prilagođeni objekti, a ne potencijalni ljubavni i emocionalno responzivni partneri.

Ovo stanje duha vodi u nemilosrdnost i eksploataciju. Narcisi nisu "zli" - zapravo, narcis sebe smatra dobrom osobom. Mnogi narcisi pomažu ljudima, profesionalno ili dobrovoljno. Ali narcisi su ravnodušni. Nije ih suštinski briga. Narcis pomaže ljudima jer je to način da se obezbedi pažnja, zahvalnost, divljenje i afirmacija ili zato što je to najbrži i najsigurniji način da se otarasi ljudi i njihovog neprestanog zanovetanja. Narcis može da razume ove neprijatne istine kognitivno, ali ne postoji odgovarajuća emocionalna reakcija (emocionalni korelat) ovoj realizaciji. Nema rezonance. Za narcisa, čin introspekcije u cilju dobijanja psihološkog uvida je kao čitanje dosadnog korisničkog priručnika koji se odnosi na računar koji čak i ne poseduje.

Ipak, da bi se dodatno izolovao od mogućnosti da se suoči sa neizbežnim jazom između stvarnosti i grandiozne fantazije (tzv. jaz grandioznosti), narcis razvija najrazrađeniju mentalnu strukturu prepunu mehanizama, poluga, prekidača i treperavih alarmnih lampica. Narcizam izoluje narcisa od bola suočavanja sa stvarnošću i omogućava mu da se naseli u zemlji fantazija o savršenstvu i briljantnosti.

Narcis kao sadista

Pitanje: Šta bi dovelo do toga da narcis sadistički viktimizira dragu osobu umesto da je samo odbaci kada više nije korisna?

Odgovor: Narcis odbacuje ljude kada se uveri da više ne mogu da mu obezbede narcisoidno snabdevanje. Ovo uverenje, subjektivno i emocionalno nabijeno, ne mora biti utemeljeno u stvarnosti. Iznenada, zbog dosade, neslaganja, razočaranja, svađe, nekog čina, neaktivnosti ili

raspoloženja, narcis divlje prelazi iz idealizacije u devalvaciju. Narcis se tada odmah odvaja od osobe. Potrebna mu je sva energija koju može prikupiti da dobije nove izvore narcisoidnog snabdevanja i radije ne bi trošio ove oskudne resurse na ono što smatra ljudskim otpadom, te ljušturuom koja je ostala nakon ekstrakcije narcisoidne zalihe.

Narcis ima tendenciju da pokaže sadistički aspekt svoje ličnosti u jednom od dva slučaja:

1. Da sami akti sadizma stvaraju narcisoidnu zalihu koju narcis može konzumirati („ja nanosim bol, dakle ja sam superioran“), ili
2. Da su žrtve njegovog sadizma i dalje njegov jedini ili glavni izvori narcisoidnog snabdevanja, ali da percipira da ga namerno frustriraju i uskraćuju mu to snabdevanje. Sadistički postupci su njegov način da ih kazni za to što nisu poslušni, submisivni, diveći mu se i obožavajući ga onako kako on očekuje, s obzirom na njegovu jedinstvenost, kosmički značaj i posebna prava.

Narcis nije u potpunom smislu sadista, mazohista ili paranoik. On ne uživa u povređivanju svojih žrtava. On ne veruje čvrsto da je on žarište progona i meta zavera. Ali, on uživa u kažnjavanju sebe kada mu to pruža osećaj olakšanja, oslobađanja i potvrđivanja. Ovo je njegova mazohistička crta. Zbog nedostatka empatije i svoje krute ličnosti, on često nanosi veliki (fizički ili mentalni) bol svojim najbližima i uživa u njihovom bolu i patnji. U ovom ograničenom smislu, on jeste sadista. Da bi podržao svoj osećaj jedinstvenosti, veličine i (kosmičkog) značaja, često je hiperbudan. Ako doživi neuspeh, on to pripisuje mračnim silama koje žele da ga unište. Ako njegova potreba za privilegijama nije zadovoljena ili ga drugi ljudi ignorišu, on to pripisuje strahu i osećanju inferiornosti koje kod njih izaziva. Dakle, u nekoj meri, on jeste paranoik. Narcis je umetnik bola koliko i svaki sadista. Razlika između njih leži u njihovoj motivaciji.

Narcis muči i zlostavlja druge kao sredstvo da ih kazni i da ponovo potvrdi superiornost, svemoć i grandioznost. Sadista to radi iz čistog (obično, seksualnog) zadovoljstva. Ali oboje su vešti u pronalaženju slabosti u ljudima. Obojica su nemilosrdni i otrovni u potrazi za svojim plenom. Obojica nisu u stanju da saosećaju sa svojim žrtvama, egocentrični su i kruti.

Narcis zlostavlja svoju žrtvu verbalno, mentalno ili fizički (a često i na sva tri načina). On se infiltrira kroz njene odbrane, razbija njeno samopouzdanje, zbunjuje je, ponižava je i degradira. On narušava njena prava, zloupotrebljava njeno poverenje, iscrpljuje njene resurse,

povređuje njene voljene, ugrožava njenu stabilnost i sigurnost, uvlači je u svoje paranoično stanje uma, prestravljuje je, uskraćuje joj ljubav i seks, sprečava njeno zadovoljstvo i izaziva frustraciju, ponižava je i vređa i privatno i javno, ističe njene nedostatke, kritikuje je u velikoj meri i „naučno i objektivno“ – a ovo je tek delimičan spisak.

Veoma često, narcisoidni sadistički postupci su prikriveni kao prosvećeni interes za dobrobit svoje žrtve. On glumi psihijatra njenoj psihopatologiji (koju je on u potpunosti izmislio). Ponaša se kao guru, staratelj ili očinska figura, jedini pravi prijatelj, stari i iskusni učitelj – sve to da bi oslabio njenu odbranu i da bi opseo njene izmučene živce. Narcistička varijanta sadizma toliko je suptilna i otrovna da se može smatrati najopasnijom od svih. Srećom, raspon pažnje narcisa je kratak, a njegovi resursi i energija ograničeni. U stalnoj potrazi za narcisoidnim snabdevanjem, što zahteva napor i skreće pažnju, narcis pušta svoju žrtvu, obično pre nego što ona pretrpi nepovratnu štetu. Žrtva je tada slobodna da obnovi svoj život iz ruševina. Ovo nije lak poduhvat, ali je daleko bolje od totalnog zatiranja koje čeka žrtve "pravog" sadiste.

Ako bi neko sažeo svakodnevicu narcisa u dve jasne rečenice, rekao bi: narcis voli da bude omražen i mrzi da bude voljen. Mržnja je dodatak strahu, a narcisi vole da ih se plaše. Prožima ih opojnim osećajem svemoći. Mnogi od njih su istinski opijeni izrazima užasa ili odbojnosti na licima ljudi: „Oni znaju da sam ja sposoban da učinim bilo šta“. Sadistički narcis sebe doživljava kao bogolikog, nemilosrdnog i beskrupuloznog, hirovitog i nedokučivog, lišenog emocija i aseksualnog, sveznajućeg, svemoćnog i sveprisutnog kao kuga, pustoš ili neizbežna presuda. On neguje svoju lošu reputaciju, potpirujući je i raspirujući vatru ogovaranja. To je njegova trajna prednost. Mržnja i strah su sigurni generatori pažnje. Sve ovo je, naravno, u vezi sa narcisoidnim snabdevanjem: drogom koju narcisi konzumiraju, a koja ih, pak, troši. Duboko u sebi, užasna budućnost i neizbežna kazna koje čekaju narcisa neodoljivo su mu privlačni. Sadisti su često i mazohisti. Kod sadističkih narcisa postoji goruća želja - zapravo, potreba – da budu kažnjeni. U grotesknom umu narcisa, njegova kazna je podjednako i njegovo opravdanje.

Budući da je trajno na suđenju, narcis se prkosno poziva na svoj visok moral i položaj mučenika: neshvaćen, diskriminisan, nepravedno tretiran, izopšten zbog svog izuzetnog genija ili drugog izvanrednog kvaliteta. Da bi se prilagodio kulturnom stereotipu „izmučenog umetnika“, narcis izaziva sopstvenu patnju. On sebe na taj način validira. Njegove grandiozne fantazije dobijaju malo suštine. „Da nisam tako poseban, oni

me sigurno ne bi tako progonili." Progon narcisa dokazuje mu njegovu samopripisanu jedinstvenost. Da bi "zaslužio" ili izazvao progon, on mora biti drugačiji i jedinstven, po dobru ili po zlu.

Gorepomenuta paranoja narcisa čini njegov progon neizbežnim. Narcis je unutar stalnog sukoba sa „manjim bićima“: suprugom, psihijatrom, šefom, kolegama, policijom, sudovima, njegovim komšijama. Primoran da se spusti na njihov intelektualni nivo, narcis se oseća kao Gulliver: džin kog su okovali Liliputanci. Njegov život je stalna borba protiv samozadovoljne osrednjosti njegovog miljea. Ovo je njegova sudbina koju prihvata, mada nikada stoički. To je njegov poziv i misija njegovog burnog života.

Još dublje, narcis ima sliku o sebi kao bezvrednom, lošem i nefunkcionalnom produžetku drugih. Zbog stalne potrebe za narcisoidnim snabdevanjem, on se oseća poniženim zbog svoje zavisnosti. Kontrast između njegovih grandioznih fantazija i realnosti njegovih navika, potreba i, često, neuspeha (tzv. jaz grandioznosti) pruža mu emocionalno iskustvo propadanja. To je trajna pozadinska buka đavolskog, ponižavajućeg prezira. Njegovi unutrašnji glasovi mu govore: „Ti si prevarant“, „Ti si niko, gubitnik“, „Ništa ne zaslužuješ“, „Kad bi samo znali koliko si bezvredan“. Narcis pokušava da učutka ove mučne glasove ne boreći se protiv njih, već tako što će se složiti sa njima. Nesvesno – ponekad i svesno – on im „odgovara“: „Slažem se sa vama. Ja sam loš i bezvredan i zaslužujem najstrožu kaznu za svoj truli karakter, moje sramne navike, moju zavisnost i stalnu laž koja predstavlja moj život. Ja ću tražiti svoju propast. Sada kada sam se povinovao, hoćete li me pustiti? Hoćete li me ostaviti na miru?“

Naravno, oni to nikada ne učine.

Sadistički poremećaj ličnosti

Sadistički poremećaj ličnosti se poslednji put pojavio u DSM-III-TR i uklonjen je iz DSM-IV i iz njegove revizije, DSM-IV-TR. Neki naučnici, posebno Teodor Milon, smatraju njegovo uklanjanje greškom i lobiraju za njegovo ponovno uvođenje u buduća izdanja DSM-a.

Sadistički poremećaj ličnosti karakteriše obrazac neopravdane okrutnosti, agresije i degradirajućeg ponašanja koja ukazuju na postojanje duboko usađenog prezira prema drugim ljudima i potpuni nedostatak empatije. Neki sadisti su "utilitaristički": oni koriste svoje eksplozivno nasilje da bi uspostavili poziciju neosporne dominacija u odnosima. Za razliku od

psihopata, oni retko koriste fizičku silu u činjenju zločina. Umesto toga, njihova agresivnost je ugrađena u interpersonalni kontekst i izražena je u društvenim okruženjima, kao što je porodica ili radno mesto. Ova narcistička potreba za publikom manifestuje se u drugim okolnostima. Sadisti nastoje da ponize ljude pred svedocima. Zbog toga se osećaju svemoćnima. Igre moći su im važne i verovatno će grubo postupati sa ljudima koji su pod njihovom kontrolom ili koji su im povereni na brigu: podređeni, dete, student, zatvorenik, pacijent, ili supružnik; svi oni su podložni da snose posledice sadističkog "kontrolnog ludila" i strogih „disciplinskih” mera.

Sadisti vole da nanose bol jer smatraju da je patnja, i telesna i psihička, zabavna. Oni muče životinje i ljude jer su za njih prizori i zvuci stvorenja koje se grči u agoniji urnebesni i prijatni. Sadisti ulažu velike napore da povrede druge: lažu, obmanjuju, čine zločine, te podnose čak i ličnu žrtvu, samo da bi uživali u katarzičnom trenutku svedočenja tuđoj mucii.

Sadisti su majstori zlostavljanja preko posrednika i ambijentalnog zlostavljanja⁴. Terorišu i zastrašuju čak i svoje najbliže i najdraže da izvršavaju njihova naređenja. Oni stvaraju auru i atmosferu intenzivnog, ali difuznog straha i preneraženosti. To postižu deklarisanjem strogih "kućnih pravila" koja ograničavaju autonomiju njihovih izdržavanih lica (supružnici, deca, zaposleni, pacijenti, klijenti itd.). Oni imaju konačnu reč i oni su krajnji zakon. Drugi im se moraju pokoravati, ma koliko njihove odluke i pravila bili proizvoljni i besmisleni. Većina sadista je fascinirana krvlju i nasiljem. Oni su posredne serijske ubice: oni kanališu svoje homicidne porive na društveno prihvatljive načine tako što „proučavaju“ i dive se istorijskim ličnostima kao što je Hitler, na primer. Oni vole pištolje i drugo oružje, fascinirani su smrću, mučenjem, ili pak borilačkim veštinama u svim njihovim oblicima.

Psihologija mučenja

Postoji jedno mesto koje nam garantuje privatnost, intimnost, integritet i neprikosnovenost: naše telo, jedinstven hram i poznata teritorija naših osećaja i lične istorije. Mučitelj napada, kalja i skrnavi ovo svetište. On to čini javno, namerno, više puta i, često, sadistički i seksualno, sa neskrivenim zadovoljstvom. Otuda sveprisutne, dugotrajne i nepovratne posledice i ishodi torture.

---

⁴ Ambijentalno zlostavljanje definiše se kao podsticanje, širenje i jačanje atmosfere straha, zastrašivanja, nestabilnosti, nepredvidljivosti i iritacije. Nema vidljivih radnji eksplicitnog zlostavljanja, niti bilo kakvih manipulativnih postavki kontrole.(prim.prev.)

Na neki način, sopstveno telo žrtve torture postaje njegov najveći neprijatelj. Telesna agonija je ta koja primorava žrtvu da mutira, njegov identitet da se fragmentira, njegove ideale i principe da se sruše. Telo postaje saučesnik mučitelja, neprekidan kanal komunikacije, izdajnička, zatrovana teritorija. To podstiče ponižavajuću zavisnost zlostavljanog od počinioca. **Uskraćivanje telesnih potreba - kao što su spavanje, toalet, hrana, voda – žrtva pogrešno doživljava kao direktne uzroke njene degradacije i dehumanizacije.** Kako žrtva to vidi, brutalnost joj je učinjena ne od strane sadističkih nasilnika oko njega, već od strane njenog sopstvenog mesa.

Koncept "tela" se lako može proširiti na "porodicu" ili "dom". Mučenje se često primenjuje na rodbini i porodici, sunarodnicima ili kolegama. Time se želi narušiti kontinuitet "okruženja, navika, pojava i odnosa sa drugima", kako je CIA rekla u jednom od svojih priručnika. Osećaj kohezivnog samoidentiteta presudno zavisi od poznatog i kontinuiranog. Budući da joj je napadnuto i biološko telo i „društveno telo“, psiha žrtve je nategnuta do disocijacije. Beatris Patsalides na sledeći način opisuje ovu promenu u „Etici neizrecivog: preživeli torture u psihoanalitičkom tretmanu“: „Kako se jaz između „Ja“ i „Selfa“ produbljuje, disocijacija i otuđenje se povećavaju... Misli i snovi napadaju um i telo“.

Mučenje oduzima žrtvi najosnovnije modele odnosa prema stvarnosti i stoga je ekvivalent kognitivnoj smrti. Prostor i vreme su iskrivljeni nedostatkom sna. Sopstvo ("ja") je razbijeno. Mučeni nemaju ništa poznato za šta bi se uhvatili: porodicu, dom, lične stvari, voljene, jezik, ime. Postepeno, oni gube svoju mentalnu otpornost i osećaj slobode. Osećaju se otuđenima: nesposobni da komuniciraju, da se povežu, vezuju ili da saosećaju sa drugima.

Mučenje prekida grandiozne narcističke fantazije iz ranog detinjstva o jedinstvenosti, svemoći, neranjivosti i neprobojnosti. No, ono pojačava fantaziju spajanja sa idealizovanom i svemoćnom (mada ne i benignom) drugom osobom – izazivačem agonije. Dvostruki procesi individuacije i separacije zamenjuju mesta. Mučenje je krajnji čin izopačene intimnosti. Mučitelj upada u telo žrtve, prožima njegovu psihu i poseduje njegov um. Lišen kontakta sa drugima i gladan za ljudskim interakcijama, plen se vezuje za predatora. „Traumatsko vezivanje“, slično Stokholmskom sindromu, govori o nadi i potrazi za smislom u brutalnom, ravnodušnom i košmarnom univerzumu ćelije za mučenje.

Nasilnik postaje crna rupa u centru nadrealističke galaksije žrtve, obmanjujući žrtvinu univerzalnu potrebu za utehom. Žrtva pokušava da "kontrolise" svog mučitelja tako što postaje jedno sa njim (introjektira ga) i poziva na, verovatno, uspavanu ljudskost i empatiju čudovišta.

Ova veza je posebno jaka kada mučitelj i mučeni formiraju dijadu i "sarađuju" u ritualima i činovima mučenja (na primer, kada je žrtva prinuđena da bira oruđe za mučenje i vrstu torture koja će joj biti naneta, ili mora da odabere između dva zla).

Psiholog Širli Špic nudi ovaj iscrpan pregled kontradiktorne prirode torture na seminaru pod nazivom "Psihologija mučenja" [1989]:

„Mučenje je opsceno po tome što spaja ono što je najprivatnije sa onim što je najjavnije... Još jedna opscenost mučenja je inverzija intimnih ljudskih odnosa koju pravi“. Opsednuta beskrajnim razmišljanjima, poremećena bolom i neprekidnim nesanicama, žrtva regresira i odbacuje sve osim najprimitivnijih odbrambenih mehanizama kao što su: splitting, narcizam, disocijacija, projekтивna identifikacija, introjeksija i kognitivna disonanca. Žrtva konstruiše alternativni svet, često pati od depersonalizacije i derealizacije, halucinacija, ideja referenci, deluzija i psihotičnih epizoda.

Ponekad žrtva žudi za bolom – baš kao i osobe sklone samopovređivanju – jer je to dokaz i podsećanje na njeno individualno postojanje inače zamagljeno neprestanim mučenjem. Bol štiti obolelog od raspada i kapitulacije. Čuva istinitost njegovih nezamislivih i neizrecivih iskustava. Ovaj dvostruki proces otuđenja žrtve i zavisnosti od patnje dopunjuje počiniočev pogled na njegov plen kao „neljudski“, ili „podljudski“. Mučitelj zauzima poziciju jedinog autoriteta, ekskluzivnog izvora značenja i interpretacije, izvora i dobra i zla. Mučenje podrazumeva reprogramiranje žrtve da podlegne alternativnom tumačenju sveta koje nudi zlostavljač. To je čin duboke, neizbrisive, traumatske indoktrinacije. Zlostavljeni takođe bezuslovno prihvata i asimiluje negativan pogled mučitelja na njega i često se, kao rezultat toga, doima samoubilački, samodestruktivno ili samoporažavajuće nastrojenim.

Dakle, mučenje nema datum završetka. Zvuci, glasovi, mirisi, senzacije odjekuju dugo nakon što je epizoda završena, kako u noćnim morama tako i u budnim trenucima. Sposobnost žrtve da veruje drugim ljudima – tj. da pretpostavi da su njihovi motivi u najmanju ruku racionalni, ako ne i nužno benigni – nepovratno je potkopana. Socijalne institucije se percipiraju kao nesigurno postavljene na samoj ivici zlokobne, kafkijanske mutacije. Ništa više nije bezbedno, ni verodostojno. Žrtve obično reaguju variranjem između emocionalnog otupljenja i povećanog uzbuđenja koje se ogleda u sledećem: nesаница, razdražljivost, nemir i nedostatak pažnje. Sećanja na traumatične događaje dolaze u snove, postaju noćne more, pojavljuju se kao flešbekovi i uznemirujuće asocijacije. Mučeni razvijaju kompulzivne rituale kako bi se odbranili od

opsesivnih misli. Prijavljene su i druge psihološke posledice koje uključuju: kognitivno oštećenje, smanjen kapacitet učenja, poremećaje pamćenja, seksualnu disfunkciju, socijalno povlačenje, nesposobnost da se održe dugoročne veze ili čak puka intimnost, fobije, ideje reference i sujeverje, deluzije, halucinacije, psihotične mikroepizode i emocionalnu tupost.

Depresija i anksioznost su veoma česte. To su oblici i manifestacije samousmerene agresije. Oboleli se ljuti na sopstvenu žrtvu i posledične višestruke disfunkcije. Oseća stid zbog svoje novostečene invalidnosti i oseća se odgovornim, ili čak nekako krivim za svoju nevolju i strašne posledice koje su snosili njegovi najbliži. Njegov osećaj sopstvene vrednosti i samopoštovanja su osakaćeni. Ukratko, žrtve torture pate od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Njihova snažna osećanja anksioznosti, krivice i stida su tipični za žrtve zlostavljanja u detinjstvu, nasilja u porodici i silovanja. Oni osećaju anksioznost jer je ponašanje počinioca naizgled proizvoljno i nepredvidivo – ili, pak, mehanički i neljudski rutinsko. Osećaju se krivima i osramoćenima jer, da bi vratili privid reda svom razbijenom svetu i malo vlasti nad svojim haotičnim životom, treba da se transformišu u uzrok sopstvene degradacije i saučesnike svojih mučitelja.

CIA, u svom „Priručniku za obuku o eksploataciji ljudskih resursa – 1983“ [ponovo štampano u izdanju časopisa “Harper magazin” iz aprila 1997.], sumirala je teoriju prinude na sledeći način:

„Svrha svih prinudnih tehnika je da izazovu psihološku regresiju u subjektu dovodjenjem nadmoćne spoljne sile da slomi njegovu volju da se odupre. Regresija je u osnovi gubitak autonomije, vraćanje na raniji, nezreliji nivo ponašanja. Kako subjekt nazaduje, njegove naučene osobine ličnosti nestaju u obrnutom hronološkom redu. Počinje da gubi sposobnost da obavlja najkompleksnije kreativne aktivnosti, da se nosi sa složenim situacijama ili da se nosi sa stresnim međuljudskim odnosima i ponovljenim frustracijama“. Neizbežno, nakon torture, žrtve se osećaju bespomoćnima i slabima. Ovaj gubitak kontrole nad životom se telesno i fizički manifestuje kroz impotenciju, deficit pažnje i nesanicu. Simptomi se često pogoršavaju zbog neverice sa kojom se susreću mnoge žrtve torture, posebno ako nisu u stanju da pruže na uvid ožiljke ili druge „objektivne“ dokaze svoje patnje. Jezik ne može da prenese tako intenzivno privatno iskustvo kao što je bol.

Špic daje sledeće zapažanje: „Bol je neizreciv po tome što je otporan na jezik...“ Kada istražujemo unutrašnje stanje fizičkog bola otkrivamo da ne postoji nikakav objekat „tamo napolju“ – nema eksternog, referentnog

sadržaja. Bol nije sačinjen ni zbog, ni od nečega. Bol prosto jeste. Posmatrači negoduju zbog žrtava mučenja jer ih čine krivima i postidjenima zato što nisu ništa preduzeli da spreče zverstvo. Žrtve ugrožavaju njihov osećaj sigurnosti i njihovo preko potrebno verovanje u predvidljivost, pravdu i vladavinu prava. Sa druge strane, žrtve ne veruju da je sa drugim ljudima, sa tim "autsajderima", moguće efikasno komunicirati o onome kroz šta su prošli. Odaje za mučenje su „druga galaksija“. Ovako je autor K. Zetnik opisao Aušvic u svom svedočenju na suđenju Ajhmanu u Jerusalimu 1961. godine.

Kenet Pope u "Mučenju", poglavlju koje je napisao za "Enciklopediju žena i roda: polne sličnosti i razlike i uticaj društva na rod“, citira psihijatra sa Harvarda Džudit Herman:

„Veoma je primamljivo stati na stranu počinioca. Sve što počinitelj traži je da posmatrač ništa ne uradi. On se poziva na univerzalnu želju da se ne vidi, ne čuje i ne govori zlo. Žrtva, naprotiv, traži od slučajnog prolaznika da podeli breme bola. Žrtva zahteva akciju, angažovanje i sećanje.“

No, mnogo češće, kontinuirani pokušaji potiskivanja strašnih uspomena rezultiraju psihosomatskim oboljenjima (konverzija). Žrtva želi da zaboravi torturu, da izbegne ponovno iskustvo zlostavljanja koje je često opasno po život i da zaštiti svoje okruženje od strahota. U kombinaciji sa sveprisutnim nepoverenjem žrtve, ovo se često interpretira kao hiperbudnost, ili čak paranoja. Čini se kao da žrtve ne mogu da pobede. Mučenje je večno.

Zašto ljudi muče?

Važno je razlikovati funkcionalnu torturu od sadističke. Prva je proračunata i vrši se zarad izvlačenja informacija od žrtava ili da ih kazni. Odmerena je, bezlična, efikasna i nezainteresovana. Druga vrsta torture – sadistički tip – ispunjava emocionalne potrebe počinioca.

Ljudi koji se nađu uhvaćenima u anomičnim stanjima – na primer, vojnici u ratu ili zatvorenici – imaju tendenciju da se osećaju bespomoćno i otuđeno. Oni doživljavaju delimičan ili potpuni gubitak kontrole. Osećaju se ranjivima, nemoćnima i bespomoćnima u vezi sa događajima i okolnostima van njihovog uticaja. Mučenje se svodi na vršenje apsolutne i sveprožimajuće dominacije nad žrtvinom egzistencijom. To je koping strategija⁵ koju koriste mučitelji koji žele da ponovo uspostave kontrolu nad svojim životima, te da, na taj način, ponovo uspostave svoju nadmoć

---

⁵ Strategija prevladavanja. Koping strategije su strategije za nošenje sa stresom i stresnim situacijama (prim. prev.)

i superiornost. Pokoravajući žrtve, oni vraćaju svoje samopouzdanje i regulišu osećaj samopoštovanja.

Neke druge vrste mučitelja koriste torturu da kanališu svoje negativne emocije – nagomilanu agresiju, poniženje, bes, zavist, difuznu mržnju – i usmeravaju ih na žrtvu. Žrtva postaje simbol svega što nije u redu u životu mučitelja i situaciji u kojoj se mučitelj našao zarobljenim. Čin mučenja u ovom slučaju predstavlja pogrešan i nasilan ventil za negativne emocije.

Mnogi čine gnusna dela iz želje da se prilagode. Mučenje drugih je njihov način demonstracije pokornosti i poštovanja autoriteta, pripadnosti grupi, te saradništva i pridržavanja istog etičkog kodeksa, kodeksa ponašanja i zajedničkih vrednosti. Ovi mučitelji uživaju u pohvalama koje im upućuju pretpostavljeni, kolege, saigrači ili saradnici. Njihova potreba za pripadanjem je toliko jaka da nadvladava etičke, moralne ili pravne dileme.

Neki prestupnici izvlače zadovoljstvo i satisfakciju iz sadističkih postupaka ponižavanja. Njima je nanošenje bola zapravo zabavno. Nedostaje im empatija, te je za njih agonija njihove žrtve samo razlog za urnebesnu zabavu. Štaviše, sadizam je ukorenjen u devijantnoj seksualnosti. Mučenje koje čine sadisti mora da uključuje izopačen seks (silovanje, homoseksualno silovanje, voajerizam, egzibicionizam, pedofilija, fetišizam i druge parafilije). Devijantan seks, neograničena moć, nesnosni bol - to su opojni sastojci sadističkog podtipa mučenja.

Ipak, tortura se retko dešava tamo gde ima sankciju, to jest tamo gde nema blagoslov vlasti, bilo lokalnih ili nacionalnih. Permisivno okruženje je sine qua non (nužan uslov). Što su okolnosti nenormalnije, što je milje manje normativan, što je mesto zločina dalje od javnog uvida – veća je verovatnoća da će se desiti stravična tortura. Ovo je posebno tačno u totalitarnim društvima gde je upotreba fizičke sile za disciplinovanje ili eliminisanje pobune prihvatljiva praksa.

Narcisoidno klatno i patološki narcistički prostor

Pitanje: Ponašanje narcisa je veoma nedosledno. Kao da ima više ličnosti. Kako to objašnjavate?

Odgovor: Narcis je hronično depresivan i anhedoničan (ne nalazi zadovoljstvo u životu). Nesposoban da voli i, na duge staze (kao rezultat toga), nevoljen, narcis je uvek u potrazi za uzbuđenjem i dramom sa

namerom da ublaži svoju sveprožimajuću dosadu i melanholiju. Narcis je kraljica drame. Nepotrebno je reći da i sama gorepomenuta potraga i njeni ciljevi moraju biti u skladu sa grandioznom vizijom koju narcis ima u okviru svog lažnog Ja. Oni moraju biti srazmerni njegovom viđenju sopstvene jedinstvenosti i privilegovanosti. Proces traženja uzbuđenja i drame ne može biti viđen, od strane narcisa ili drugih ljudi, kao ponižavajući, omalovažavajući ili uobičajen. Stvoreno uzbuđenje i drama moraju biti zaista jedinstveni, revolucionarni, neodoljivi, bez presedana, moraju oduzimati dah, te ni pod kojim okolnostima, ne smeju biti rutinski. Zapravo, sam čin dramatizacije ima za cilj da obezbedi ego-sintoniju. „Svakako, drama je posebna, smisljena, večna i nezaboravna, baš kao i ja“ – kaže narcis za sebe – „Ja sam dramatičan, dakle postojim“. Narcis – uvek patološki lažov i glavna žrtva sopstvenih strategija i prevara – može (i zna) da ubedi sebe da su njegove ludosti i podvizi značajni. Dakle, egzistencijalna dosada, samousmerena agresija (depresija) i kompulzivna potraga za ushićenjem i uzbudljivom dramom dovodi do nemilosrdne potrage za narcisoidnim snabdevanjem.

Procesi dobijanja, očuvanja, akumulacije i opoziva narcisoidnog snabdevanja odvijaju se u patološkom narcisoidnom prostoru (tzv. PN prostoru). Ovo je zamišljeno okruženje, zona udobnosti, demarkirana od strane samog narcisa. PN prostor ima jasne geografske i fizičke granice: dom, komšiluk, radno mesto, klub, grad, država. Narcis nastoji da maksimizira količinu narcisoidnog snabdevanja koje dobija od ljudi unutar PN prostora. Tamo traži divljenje, obožavanje, odobravanje, aplauz ili, u najmanju ruku: pažnju. Ako ne dobije slavu - traži makar ozloglašnost. Ako ne poseduje stvarna dostignuća – onda teži da prikaže izmišljena ili izmaštana. Ako se istinski ne razlikuje od drugih – onda glumi izmišljenu i usiljenu „jedinstvenost“.

Narcisoidno snabdevanje zamenjuje pravo zvanje ili zanimanje i stvarna dostignuća. Ono zamenjuje emocionalnu ostvarenost i intimnost u zrelih vezama. Narcis je žalosno svestan ove zamenske prirode narcisoidnog snabdevanja, kao i svoje nesposobnosti da se okuša u "pravoj stvari". Njegova trajna egzistencija u zemlji fantazija, namenjena da ga zaštiti od njegovih samodestruktivnih nagona, paradoksalno ih samo pojačava. Ovakvo stanje stvari ga čini tužnim i ljutim zbog svoje bespomoćnosti pred svojim poremećajem i zbog nesklada između njegovih iluzija veličine i stvarnosti (tzv. jaz grandioznosti). To je motor stalnog porasta njegovih razočarenja, njegova anhedonija i nemoći, njegove degeneracije i krajnje ružne dekadencije. Narcis stari sramotno i nemilosrdno. On se ne ostvaruje jer se njegova odbrana ruši i oštra stvarnost upada: stvarnost njegove samonametnute osrednjosti i protraćenog života. Ovi treptaji

razuma, ovi podsetnici na njegovu stazu nizbrdo postaju sveprisutniji sa svakim danom narcisovog konfabulisanog postojanja. Što se narcis žešće bori protiv ove bolno realistične samoprocene, to je očiglednija njena istinitost. Narcisov intelekt nadvladava narcističku odbranu i to je praćeno ili spontanom izlečenjem ili potpunim raspadanjem.

Narcisoidni PN prostor uključuje ljude čija je uloga da aplaudiraju, dive se, obožavaju, odobravaju i prate narcisa. Izvlačenje narcisoidnog snabdevanja iz njih zahteva emocionalne i kognitivne investicije, stabilnost, istrajnost, dugotrajno prisustvo, vezanost, saradnju, emocionalnu agilnost, socijalne veštine i tako dalje. Ali sav ovaj neizbežni trud je u suprotnosti sa duboko ukorenjenim uverenjem narcisa da on ima instant pravo na poseban i povlašćen tretman. Narcis očekuje da bude trenutno prepoznat kao izvanredan, talentovan i jedinstven. On ne vidi zašto bi ovo priznanje trebalo da zavisi od njegovih dostignuća i napora. Oseća da je jedinstven na osnovu svog postojanja. On oseća da je sam njegov život smislen, da sadrži neku kosmičku poruku, misiju ili proces.

Narcisoidno snabdevanje dobijeno svakodnevnim i upornim ulaganjem napora i resursa narcisa, kao npr vreme, novac i energija nije ništa posebno ili neočekivano. Takvo narcisoidno snabdevanje je beskorisno. Korisna narcisoidna zalih je dobijena čudesno, dramatično, uzbuđljivo, iznenađujuće, šokantno, neočekivano i zahvaljujući tome što narcis jednostavno postoji. Ne zahteva se nikakva akcija, što se tiče narcisa. Ugovaranje, traženje, iniciranje, ubeđivanje, demonstriranje i molba za snabdevanjem su sve radnje koje su u oštroj suprotnosti sa grandioznom zabludom narcisa.

Važno je napomenuti da narcis jednostavno nije u stanju da se ponaša na određene načine, čak i kada bi to želeo. Ne može da se veže, da bude prislan, istrajan, stabilan, predvidljiv ili pouzdan jer je takvo ponašanje u suprotnosti sa tzv. merama prevencije emocionalne uključenosti (MPEU). MPEU podrazumeva grupu destabilizirajućih ponašanja namenjenih da spreče budući emocionalni bol koji narcis oseća kada je napušten ili kada ne uspe. Ako se narcis ne veže – ne može biti povređen. Ako nije prislan ni sa kim – ne može biti emocionalno (ili na drugi način) ucenjen. Ako ne istraje – nema šta da izgubi. Ako ne ostane na mestu – ne može biti izbačen. Ako odbije ili napusti – ne može biti odbačen ili napušten. Narcis predviđa neizbežne raskole i emocionalne ponore u životu prepunom grubog nepoštjenja. On uvek udara prvi. Zaista, samo kada luta ili kada je opkoljen problemima, narcis ima predaha od svoje izluđujuće, mučne zavisnosti od narcisoidnog snabdevanja.

Ovo je bazični sukob narcisa. Dva mehanizma u osnovi njegove iskrivljene ličnosti su nespojiva. Jedan poziva na uspostavljanje PN prostora i kontinuiranu gratifikaciju. Drugi podstiče narcisa da se ne upušta ni u kakav dugoročni projekat, da se kreće, isključi i odvoji. Samo drugi ljudi mogu da obezbede narcisu njegove preko potrebne doze narcisoidnog snabdevanja. Ali on mrzi da komunicira i da se druži sa njima na emocionalno značajan način. Narcisu nedostaju osnovne veštine neophodne da bi dobio svoj lek. Isti ljudi koji bi trebalo da održavaju njegove grandiozne fantazije, da mu pružaju obožavanje i pažnju – uglavnom ga smatraju previše odbojnim, ekscentričnim (čudnim) ili opasnim za interakciju. Ove teškoće se mogu prikladno nazvati zajedničkim imenom - narcisoidno stanje.

Ogoljeni ego

Pitanje: Ponekad kažete da je istinsko Ja narcisa prepustilo svoje funkcije spoljašnjem svetu, a drugi put kažete da ono nije u dodiru sa spoljnim svetom (to jest da je samo lažno Ja u dodiru sa njim). Kako objašnjavate ovu očiglednu kontradikciju?

Odgovor: Istinsko Ja narcisa je introvertno i nefunkcionalno. Kod zdravih ljudi funkcije ega se generišu iznutra, iz ega. Kod narcisa, ego je uspavan, u komi. Narcisima je potreban doprinos od spolja za obavljanje najosnovnijih funkcija ega (primeri takvih funkcija: prepoznavanje stvarnosti, postavljanje granica, diferenciranje, samopoštovanje i regulisanje osećaja sopstvene vrednosti). Jedino lažno Ja stupa u kontakt sa svetom. Istinsko Ja je izolovano, potisnuto, nesvesno, ono je senka. Prisiljavanje narcisoidnog lažnog Ja da prihvati istinsko Ja i stupi u interakciju sa njime ne samo da je teško, već može biti kontraproduktivno i opasno destabilišuće. Međutim, narcisoidni poremećaj je prilagodljiv i funkcionalan, iako rigidan. Alternativa ovoj (ne)adaptaciji može biti autodestruktivna (samoubilačka). Nabijeni, samousmereni otrov bi ponovo isplivao na površinu ako bi se različite strukture ličnosti narcisa primorale da stupe u kontakt.

To što se određena struktura ličnosti (kao što je istinsko Ja) nalazi u nesvesnom ne podrazumeva da ista automatski generiše sukob, da se uključuje u konflikt, ili da ima potencijal da izazove sukob. Sve dok pravo Ja i lažno Ja ostaju van dodira, konflikt je izbegnut. Lažno Ja se pretvara da je jedino Ja i poriče postojanje istinskog Ja. Takođe, lažno Ja je izuzetno korisno (prilagodljivo). Umesto da rizikuje stalni sukob, narcis se odlučuje za rešenje „razdvojenosti“. Klasični ego, kako ga je

definisao Frojd, delimično je svestan, a delom predsvestan i nesvesan. Ego narcisa je potpuno potopljen. Predsvesni i svesni deo se rano odvajaju od njega usled trauma i formira se lažni ego. Kod zdravih ljudi, superego stalno upoređuje ego sa ego-idealom. Narcis ima drugačiju psihodinamiku. Narcisovo lažno Ja služi kao tampon i kao amortizer između pravog ega i narcisoidnog, sadističkog, kažnjavajućeg, nezrelog superega. Narcis teži da postane čisti, idealni ego. No, narcisoidni ego se ne može razviti jer je lišen kontakta sa spoljnim svetom i, stoga, ne podnosi konflikte koji izazivaju rast. Lažno Ja je, u tom smislu, kruto. Rezultat ovoga je taj da narcis nije u stanju da odgovori na okruženje i da se prilagodi pretnjama, bolestima i drugim životnim krizama i okolnostima. On je krhak i veća je verovatnoća da će biti slomljen nego savijen životnim iskušenjima i nevoljama. Ego pamti, procenjuje, planira, odgovara na okruženje i deluje u njemu i na njemu. To je lokus „izvršne funkcije” ličnosti. Ona integriše unutrašnji svet i spoljni svet, to jest id i superego. Deluje po „principu stvarnosti” pre nego po „principu zadovoljstva”. To znači da je ego zadužen za odlaganje zadovoljstva. On odlaže ugodne radnje dok se ne stvore uslovi da budu obavljene bezbedno i uspešno. Ego je, dakle, u nezahvalnom položaju. Neispunjene želje id će proizvesti nelagodu i anksioznost. No, bezobzirno ispunjavanje želja je dijametralno suprotno samoodržanju. Ego mora da posreduje u ovim tenzijama.

U nastojanju da osujeti anksioznost, ego koristi mehanizme psihološke odbrane. S jedne strane, ego kanališe osnovne nagone. Mora da "govori njihovim jezikom". Mora da poseduje primitivnu, infantilnu komponentu. S druge strane, ego je zadužen i za pregovore sa spoljnim svetom i za obezbeđivanje realnih i optimalnih „postignuća“ za svog „klijenta“, id. Ove intelektualne i perceptivne funkcije nadgleda izuzetno strogi sud superega. Osobe sa jakim egom mogu objektivno da shvate i svet i sebe. Drugim rečima, poseduju pronicljivost. One su u stanju da razmišljaju o dužim vremenskim rasponima, planiranju, prognozi i rasporedu. Biraju među alternativama i odlučno se opredeljuju. One su svesne postojanja svojih nagona, ali kontrolišu ih i kanališu na društveno prihvatljive načine. Odupiru se pritiscima, društvenim ili drugim. Biraju svoj kurs i slede ga. Što je ego slabiji, što je njegov vlasnik infantilniji i impulsivniji, to je njegova ili njena percepcija sebe i stvarnosti više iskrivljena. Slab ego je nesposoban za produktivan rad.

Narcis je ekstreman slučaj. Njegov ego je nepostojeći. Narcis ima lažni, zamenski ego. Zato je njegova energija iscrpljena. Najviše se troši na održavanje, zaštitu i očuvanje iskrivljene, nerealne slike njegovog (lažnog) Ja i njegovog (lažnog) sveta. Narcis je osoba iscrpljena sopstvenim

odsustvom. Zdrav ego čuva neki osećaj kontinuiteta i doslednosti. On služi kao referentna tačka i mera odstupanja. Povezuje događaje iz prošlosti sa aktivnostima u sadašnjosti i planovima za budućnost. Uključuje memoriju, anticipaciju, maštu i intelekt. Definiše gde se pojedinac završava i gde počinje svet. Mada ego nije koekstenzivan sa telom ili sa ličnošću, može se smatrati približno sličnim ovim pojmovima. U narcističkom stanju, sve ove funkcije su potisnute u lažni ego, to jest u konfabulaciju, u laž. Neizbežno, narcis je primoran da razvija lažna sećanja, proizvodi lažne fantazije, predviđa nerealno i rabi svoj intelekt da sve to opravda prividom.

Prevara lažnog Ja je dvostruka: ne samo da to Ja nije „prava stvar“ – već takođe funkcioniše na lažnim premisama. To je lažno i pogrešno merilo sveta oko sebe. Reguliše nagone pogrešno i neefikasno. Ne uspeva da spreči anksioznost.

Lažno Ja pruža lažni osećaj kontinuiteta i individualnosti. Ono tka opčinjujuću i grandioznu fabulu kao zamenu za stvarnost. Narcis gravitira iz svog sopstva u zaplet, narativ, u priču. Neprekidno oseća da je lik u filmu, izmišljeni plod sopstvene mašte, te prevarant koji u svakom trenutku može biti otkriven i ekskomuniciran iz društva. Štaviše, narcis ne može biti dosledan ili koherentan. Njegovo lažno Ja je zaokupljeno potragom za narcističkim snabdevanjem. Narcis nema granica jer njegov Ego nije dovoljno razvijen, niti u potpunosti diferenciran. Jedina postojanost su narcisoidna osećanja difuzije ili fragmentacije. Ovo je posebno tačno u periodima životne krize, kada lažni Ego prestane da funkcioniše.

Sa razvojne tačke gledišta, sve se to lako može objasniti. Dete reaguje na stimulse, i unutrašnje i spoljašnje. Ono ih, međutim, ne može kontrolisati, izmeniti ili predvideti. Umesto toga, ono razvija mehanizme za regulisanje nastale tenzije i strepnje. Detetova težnja da ovlada okolinom je kompulzivna. Opsednut je obezbeđivanjem zadovoljstva. Bilo kakvo odlaganje njegovih zahteva i zadovoljenja tih zahteva ga primorava da toleriše dodatnu napetost i anksioznost. Iznenadjuće je da dete, kako odrasta, na kraju nauči da odvajaju stimulus i odgovor na stimulus i odlaže ove poslednje. Ovo čudo svrsishodnog samoodricanja ima veze sa razvojem intelektualnih veština, s jedne strane i sa procesom socijalizacije, s druge strane.

Intelekt je reprezentacija sveta. Kroz njega, ego posredno ispituje stvarnost bez patnje i bez posledica zbog mogućih grešaka. Ego koristi intelekt da simulira različite tokove akcije i njihove posledice i da odluči

na koji način da postigne svoje ciljeve i prateće zadovoljstvo. Intelekt je ono što detetu omogućava da anticipira svet i, zahvaljujući intelektu, ono veruje u tačnost i veliku verovatnoću sopstvenih predviđanja. Kroz intelekt se shvataju koncepti „zakona prirode“, uvode se predvidljivost i red. Uzročnost i doslednost su posredovani putem intelekta. Ali, intelekt mora biti podržan emocionalnom dopunom. Naša slika sveta i našeg mesta u njemu proizilazi iz iskustva, i kognitivnog i emocionalnog. Socijalizacija ima verbalno-komunikativni element, ali, odvojena od jake emocionalne komponente, ostaje mrtvo slovo na papiru.

Na primer, dete će verovatno naučiti od svojih roditelja i drugih odraslih da je svet predvidljiv i da podleže određenim zakonima. Međutim, ako se njegovi primarni objekti (što je najvažnije, njegova majka) ponašaju hirovito, diskriminirajuće, nepredvidivo, neadekvatno, na uvredljiv ili indiferentan način, bol usled sukoba između saznanja i emocija je moćna. Neophodno je da ego funkcije deteta budu paralisane. Akumulacija i retencija prošlih događaja je preduslov i za razmišljanje i za prosuđivanje. Obe ove funkcije su oštećene ako je nečija lična istorija u suprotnosti sa sadržajem superega i lekcijama iz procesa socijalizacije. Narcis je žrtva očiglednog neslaganja između onoga što su odrasle osobe u njegovom životu propovedale i stalnih kontradiktornih akcija tih osoba.

Jednom bivajući žrtvom, narcis se zaklinje: "nikada više". Od sada će on biti taj koji vrši viktimizaciju. I kao mamac, on predstavlja svetu svoje lažno Ja. Ali on postaje plen sopstvenih namera. Osiromašen i pothranjen unutar sebe, izolovan i zadavljen do tačke gušenja, istinski Ego se degeneriše i propada dok se narcis jednog jutra ne probudi i ne otkrije da je i on sam na milosti svog lažnog Ja, isto koliko su to i njegove žrtve.

Odbrambeni mehanizmi

Prema Frojdu i njegovim sledbenicima, naša psiha je bojno polje između instinktivnih nagona (id), ograničenja koja realnost nameće zadovoljavanju ovih impulsa (ego) i normi društva (superego). Ova stalna svađa stvara ono što je Frojd nazvao „neurotskom anksioznošću“ (strah od gubitka kontrole) i „moralnom anksioznošću“ (krivica i stid). Ali ovo nisu jedine vrste anksioznosti. Postoji i „anksioznost stvarnosti“, a to je strah od stvarnih pretnji i u kombinaciji sa druge dve vrste formira morbidan i nadrealistički unutrašnji pejzaž. Ove višestruke, ponavljajuće, "mini-panike" su potencijalno nepodnošljive, porazne i destruktivne. Otuda proizilazi potreba za odbranom od njih. Postoji na desetine odbrambenih mehanizama, a spomenućemo samo najčešće:

Acting out

Kada se unutrašnji sukob (najčešće frustracija) pretvori u agresiju. Podrazumeva delovanje sa malo ili nimalo uvida ili refleksije i u cilju privlačenja pažnje i remećenja tuđih udobnih života.

Poricanje

Ovo je verovatno najprimitivniji i najpoznatiji odbrambeni mehanizam. Ljudi jednostavno ignorišu neprijatne činjenice, te filtriraju podatke i sadržaj koji je u suprotnosti sa njihovom slikom o sebi, predrasudama i unapred stvorenim predstavama o drugima i svetu oko sebe.

Devalvacija

Pripisivanje negativnih ili inferiornih osobina ili kvalifikacija sebi ili drugima. Ovo se radi kako bi se kaznila osoba koja je predmet obezvređivanja i da bi se ublažio njegov ili njen uticaj i važnost za obezvređivača. Kada je sopstvo (self) obezvređeno, to je samoporažavajući i samodestruktivni čin.

Pomeranje

Kada ne možemo da se suočimo sa pravim izvorima naše frustracije, bola i zavisti, skloni smo da se svađamo sa nekim slabijim ili nebitnim i, samim tim, manje pretećim. Deca to često rade jer percipiraju sukobe sa roditeljima ili negovateljima kao životno ugrožavajuće. Umesto toga, oni izlaze napolje i muče mačku, maltretiraju nekoga u školi ili napadaju svoju braću i sestre.

Disocijacija

Naše mentalno postojanje je kontinuirano. Održavamo neprekidan tok sećanja, svesti, percepcije i predstave unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta. Kada se suočimo sa strahotama i nepodnošljivim istinama, ponekad se „odvajamo“. Gubimo pojam o prostoru, vremenu i kontinuitetu našeg identiteta. Postajemo "neko drugi" sa minimalnom svešću o našem okruženju, o dolaznim informacijama i okolnostima. U ekstremnim slučajevima, neki ljudi razvijaju trajno rascepljenu ličnost i to je poznato kao disocijativni poremećaj ličnosti.

Fantaziranje

Svako mašta s vremena na vreme. To pomaže da se odbranite od turobnosti i sumornosti svakodnevnog života i da planirate neizvesnu budućnost. Ali kada fantazija postane centralna karakteristika hvatanja u koštac sa konfliktom, ona je patološka. Traženje zadovoljstva uglavnom maštanjem, tj. zadovoljenje nagona ili želja maštanjem, jeste nezdrava odbrana. Narcisi se, na primer, često prepuštaju grandioznim fantazijama

koje su nesrazmerne njihovim dostignućima i sposobnostima. Takav život u fantaziji usporava lični rast i razvoj jer predstavlja zamenu za istinsko suočavanje.

Idealizacija

Još jedan odbrambeni mehanizam u arsenalu narcisa (i, u manjoj meri, graničnih i histrionskih pacijenata) je pripisivanje pozitivnih, sjajnih i superiornih osobina sebi i (češće) drugima. Opet, ono što i u ovom slučaju razlikuje zdravo od patološkog je test stvarnosti. Pripisivanje pozitivnih karakteristika sebi ili drugima je pozitivno, ali samo ako su pripisani kvaliteti stvarni i utemeljeni na čvrstom shvatanju šta je istina, a šta ne.

Izolacija emocija (afekta)

Spoznaja (misli, koncepti, ideje) nikada nije odvojena od emocija. Konflikt se može izbeći odvajanjem kognitivnog sadržaja (na primer, uznemirujuća ili depresivna ideja) od njegovog emocionalnog korelata. Osoba je u potpunosti svesna činjenica ili intelektualnih dimenzija problematične situacije, ali se oseća otupelo. Odbacivanje pretećih i uznemirujućih osećanja je moćan način kratkoročnog suočavanja sa konfliktom. Tek kada ono postane navikom, smatra se samoporažavajućim.

Svemoć

U pitanju je sveprožimajući osećaj i slika o sebi kao o neverovatnom moćnom, superiornom, neodoljivom, inteligentnom ili uticajnom pojedincu. Ovo nije usvojena afektacija, već ukorenjeno, neiskorenjivo unutrašnje uverenje koje se graniči sa magijskim razmišljanjem. Ima za cilj odbranu od očekivane povrede do koje bi došlo u slučaju priznavanja svojih nedostataka, neadekvatnosti ili ograničenja.

Projekcija

Svi imamo sliku o tome kakvi treba da budemo. Frojd je to nazvao ego-ideal. Ali ponekad doživljavamo emocije i nagone ili imamo osobine koje ne odgovaraju ovom idealizovanom konstruktumu. Projekcija se dešava kada pripisujemo drugima ova neprihvatljiva, neugodna i neprikladna osećanja i osobine koje posedujemo. Na ovaj način se odričemo ovih neskladnih karakteristika i obezbeđujemo sebi pravo da kritikujemo i kažnjavamo druge koji ih poseduju i prikazuju. Kada čitavi kolektivi (nacije, grupe, organizacije, firme) koriste mehanizam projekcije, Frojd to naziva „narcizam malih razlika“.

Projektivna identifikacija

Projekcija je nesvesna. Ljudi su retko svesni da na druge projektuju sopstvene ego-distone i neprijatne karakteristike i osećanja. Ali, ponekad, projektovani sadržaj se zadržava u subjektovoj svesti. Ovo stvara sukob. S jedne strane, pacijent ne može da prizna da emocije, osobine, reakcije i ponašanja koja snažno osuđuje kod drugih poseduje i on sam. S druge strane, on ne može da ne bude samosvestan. Ne uspeva da izbriše iz svoje svesti bolnu spoznaju koju projektuje.

Dakle, umesto da negira, subjekt objašnjava neprijatne emocije i neprihvatljivo ponašanje kao reakciju na ponašanje primaoca. "Ona me je naterala da to uradim!" je bojni poklič projektivne identifikacije.

Svi mi imamo očekivanja u pogledu sveta i drugih ljudi. Neke osobe očekuju da budu voljene i cenjene, druge, pak, žele da ih se plaše i da budu zlostavljani. Pripadnici druge grupe se ponašaju na odvratna način i tako teraju svoje najbliže da ih mrze, da ih se plaše i „zlostavljaju“ ih. Kada se njihova zlostlutna očekivanja na ovaj način obistine, oni se smiruju. Kada navedu druge da se ponašaju onako kako oni od njih očekuju, svet im se ponovo prikazuje u poznatom svetlu. „Znao sam da ćeš me prevariti! Bilo je jasno da ti ne mogu verovati!"

Racionalizacija ili intelektualizacija

Ovaj mehanizam osoba koristi da svoje ponašanje prikaže u povoljnom svetlu, kao činjenicu. Ona opravdava i objašnjava svoje ponašanje, tačnije, loše ponašanje pribegavanjem „racionalnim, logičnim, društveno prihvatljivim“ objašnjenjima i izgovorima. Racionalizacija se takođe koristi za ponovno uspostavljanje ego-sintonije, tj. unutrašnjeg mira i samoprihvatanja. Iako nije striktno odbrambeni mehanizam, kognitivna disonanca se može smatrati varijantom racionalizacije.

Kognitivna disonanca podrazumeva devalvaciju veoma željenih stvari i ljudi, ali, frustrirajuće, van nečijeg dometa i kontrole. U čuvenoj basni, lisica, nesposobna da uhvati sočno grožđe za kojim žudi, kaže: „Ovo grožđe je ionako kiselo!" Ovo je primer kognitivne disonance na delu.

Reaktivna formacija

Reaktivna formacija podrazumeva stav i način ponašanja koji prkose ličnim neprihvatljivim mislima ili impulsima tako što se usvajaju dijametralno suprotna osećanja i uverenja. Primer: latentni (skriveni) homoseksualac smatra svoju seksualnu preferenciju žalosnom i sramotnom (ego-distonija). On tada pribegava homofobiji. On javno kudi, ruga se, te provocira homoseksualce. Pored toga, on može da se razmeće svojom heteroseksualnošću naglašavajući svoju seksualnu snagu ili se može razmetati svojim seksualnim poduhvatima. Na taj način on se uzdržava od svoje nepoželjne homoseksualnosti i izbegava je.

Represija

Represija podrazumeva uklanjanje iz svesti zabranjenih misli i želja. Uklonjeni sadržaj ne nestaje i on ostaje jednako moćan kao i do tada, ali fermentira u nesvesnom. Podložan je stvaranju unutrašnjih sukoba i anksioznosti, te pobuđivanju drugih odbrambenih mehanizama da se nose sa njime.

Splitting ili Ceganje

Ovo je "primitivni" odbrambeni mehanizam. Drugim rečima, počinje da deluje u veoma ranom detinjstvu. Uključuje nemogućnost integrisanja kontradiktornih osobina istog objekta u koherentnu sliku. Majka ima i dobre i loše osobine, ponekad je pažljiva i brižna, a ponekad rasejana i hladna. Beba ne može da shvati složenost njene ličnosti. Umesto toga, beba izmišlja dva konstrukta (entiteta), „loša majka“ i „dobra majka“. Sve što je simpatično na majci prebacuje na "dobru majku" i suprotstavlja je "lošoj majci", gde skladiši sve što joj se kod nje ne sviđa.

To znači da kad god se majka ponaša lepo, beba to pripisuje idealizovanoj „dobroj majci“, a kad god majka padne na testu, beba je, u svom umu, obezvređuje poistovećivanjem sa "lošom majkom". Ovi ciklusi idealizacije praćene devaluacijom uobičajeni su kod nekih poremećaja ličnosti, posebno kod narcisoidnog i graničnog.

Splitting se može primeniti i na samog sebe. Pacijenti sa poremećajima ličnosti često fantastično idealizuju sebe do grandioznosti, samo da bi se grubo obezvređili i mrzeli, pa čak i sebi naneli štetu kada ne uspeju ili dožive nekakvu frustraciju.

Sublimacija

Sublimacija je konverzija i kanalisanje neprihvatljivih emocija kroz društveno prihvatljivo ponašanje. Frojd je opisao kako seksualne želje i nagoni mogu da se transformišu u kreativne aktivnosti ili politiku.

Poništavanje

Poništavanje podrazumeva pokušaj da se osoba oslobodi mučnog osećaja krivice pokušavajući da, simbolično ili stvarno, nadoknadi oštećenom nanetu štetu.

Transformacija agresije

Pitanje: Zašto je narcis tako agresivan? Da li je to prigušeni sadizam? Da li se rodio takav? Kao da mrzi svakoga svo vreme. Kako mogu da izbegnem ovaj aspekt njegove ličnosti?

Odgovor: Sklon magijskom razmišljanju, narcis je duboko uveren u transcendentno značenje svog života. On strasno veruje u svoju jedinstvenost i "misiju". Stalno traži tragove u vezi sa skrivenim, a neizbežnim, značenjem svog života. Narcis je uvek "javna persona", čak i kada je sam u svojoj spavaćoj sobi. Svaki njegov potez, svaki njegov čin, svaka odluka i svako žvrljanje je od izuzetnog značaja. Narcis često posvećeno dokumentuje svoj život, u korist budućih biografa. Njegova svaka izreka i sitna prepiska pažljivo je orkestrirana kao da je u pitanju zaostavština istorijske ličnosti. Ova grandiozna pozadina dovodi do preteranog osećaja privilegovanosti. Narcis oseća da je vredan posebnog i neposrednog tretmana od strane najkvalifikovanih osoba. Njegovo vreme je previše dragoceno da bi se traćilo na birokratske sitnice, nesporazume, podređene i socijalne konvencije. Njegova misija je hitna. Od drugih ljudi se očekuje da dele narcisovu samoprocenu i da se ponašaju u skladu sa njome: da se prilagode njegovim potrebama, da se odmah potčine njegovim željama i podlegnu njegovim hirovima. Ali svet se neće svaki put povinovati i udovoljavati mu. Često odoleva željama narcisa, ruga se njegovom držanju ili, što je najgore od svega, ignoriše ga. Narcis na to reaguje ciklusom frustracije i agresije.

Ipak, nije uvek moguće iskazati голу agresiju. Može biti opasno, kontraproduktivno ili jednostavno glupo. Čak ni narcis ne može nekažnjeno da napadne svog šefa, policajca ili nasilnika iz komšiluka. Dakle, narcisoidna agresija ima mnogo oblika. Narcis odjednom postaje brutalno "iskren", ili zajedljivo „šaljiv“, ili dosadno „koristan“, ili seksualno „eksperimentalan“, ili socijalno „povučen“, ili „drugačiji“, ili, pak, nalazi neki drugi način da izrazi svoje zajedljivo i potisnuto neprijateljstvo. Omiljeni sadistički koktel narcisa je brutalna iskrenost u kombinaciji sa „korisnim savetima“ i „brigom“ za dobrobit tako napadnute osobe. Narcis izjavljuje, često ničim izazvana, bolna zapažanja. Ove izjave su uvek sastavljene u društveno besprekornom kontekstu.

Na primer: "Da li znate da imate loš zadah? Bili biste mnogo popularniji da ste ga lečili", "Vi ste stvarno predebeli, treba da pazite na sebe, niste mladi, ko zna šta to može da uradi vašem srcu“, „Ova odeća vas ne upotpunjuje. Dozvolite mi da vam dam ime mog krojača...“, „Ponašate se veoma čudno u poslednje vreme, mislim da terapija razgovorom u kombinaciji sa lekovima može učiniti čuda" i tako dalje.

Mizantrop i šizoidni narcis odjednom postaje društven i prijateljski nastrojen kada uoči priliku da povredi nekoga ili da se osveti. Zatim

pribegava humoru: crnom, osujećenom, dirljivom, zajedljivom, izoštrenom i mučnom. Tanke, skrivene bodlje prate jedva prikrivene pretnje zaogrnutе u „viceve“ ili „šaljive anegdote“. Još jedan omiljeni mu trik je okidanje nesigurnosti, strahova, slabosti i nedostataka mete agresije. Ako je u braku sa ljubomornim supružnikom, narcis naglašava svoj novootkriveni promiskuitet i potrebu za seksualnim eksperimentisanjem. Ako je njegov poslovni partner bio traumatizovan zbog prethodne nelikvidnosti, narcis ga kudi zato što je previše oprezan ili nedovoljno preduzetnički nastrojen dok ga primorava da preuzme neobične i špekulativne rizike poslovanja. Ako živi zajedno sa bračnim drugom, narcis se ponaša kao pustinjač, samotnjak, društveni otpadnik ili neshvaćeni vizionar, primoravajući tako partnera da odustane od svog društvenog života.

Narcis kipi od neprijateljstva i otrova. On je rezervoar neobuzdane mržnje, animoziteta i neprijateljstva. Kada može, narcis se često okreće fizičkom nasilju. Ali, nefizičke manifestacije njegove nagomilane žuči su još strašnije, sveprožimajuće i trajnije. Čuvajte se narcisa koji nose poklone. Sigurno će vam eksplodirati u lice ili vas otrovati. Narcis vas mrzi svim srcem i temeljno, jednostavno zato što postojite. Zapamtite ovo da biste preživeli.

Narcis i introspekcija

Pitanje: Da li su narcisi sposobni za introspekciju? Da li mogu da razlikuju svoje lažno Ja od onoga što oni zaista jesu? Može li im ovo pomoći u terapijskom procesu?

Odgovor: Jungovski naučnik Nejtan Salant-Švarc napisao je ovo u svojoj knjizi „Narcizam i transformacija karaktera“ [str. 90-91. Inner City Books, 1985]: „Zanimljivo je, pa čak i psihoterapeutski korisno, da osobe koje pate od NPL proučavaju svoj odraz u ogledalu. One će često videti nekoga velike moći i efektivnosti, tj. upravo onih kvaliteta za koje osećaju da im nedostaju. Jer, iako mogu da preplave druge svojom energijom i ličnim kvalitetima, oni sami se osećaju neefikasno“.

Ovaj odlomak oslikava osnovni odnos između istinskog Ja i lažnog Ja. Nijedan teoretičar nije ignorisao ovu dihotomiju, najosnovniju karakteristiku malignog narcizma.

Istinsko Ja je sinonim za (Frojdovski) Ego. Kod narcisa, ono je smežurano, oronulo, ugušeno i marginalizovano od strane lažnog Ja. Narcis ne pravi razliku između svog Ega i svog Ja. On je za to nesposoban. On prebacuje svoje ego funkcije u spoljašnji svet. Njegovo

lažno Ja je kreacija i odraz kreacije. Narcisi, dakle, "ne postoje". Narcis je labava koalicija zasnovana na ravnoteži terora između sadističkog, idealizovanog superega i grandioznog, manipulativnog lažnog ega. Ovo dvoje su u međusobnoj interakciji samo mehanički.

Narcisi su androidi koji traže narcisoidne zalihe. Nijedan robot nije istinski sposoban za introspekciju, čak ni uz pomoć imitacije. Narcisi često misle o sebi kao o mašinama („metafora automata“). Oni govore stvari poput „posedujem neverovatan mozak" ili "danas ne funkcionišem, niska mi je efikasnost". Premeravaju stvari i stalno upoređuju performanse. Oni su akutno svesni vremena i njegovog trošenja. U glavi narcisa postoji merač koji otkucava - metronom samoprekora i grandioznih, nedostižnih fantazija. Narcis voli sebe da posmatra u smislu automata jer smatra da su mašine estetski privlačne zbog svoje preciznosti, svoje nepristrasnosti, svoje harmonične reifikacije apstraktnog. Mašine su tako moćne i tako bezosećajne, a ne slabići poput ljudi koje je lako povrediti.

Narcis često govori sa sobom i o sebi u trećem licu jednine. On oseća da na taj način daje svojim mislima na objektivnosti, te čini da izgledaju kao da potiču iz spoljašnjeg izvora. Samopoštovanje narcisa je toliko nisko da, da bi mu se moglo verovati, oseća da mora da se maskira, da se sakrije od samog sebe. To je narcisoidna pogubna i sveprožimajuća umetnost nebića.

Dakle, narcis u sebi nosi svoju metalnu konstituciju, lice robota, svoje nadljudsko znanje, svoja unutrašnja merila, svoju teoriju morala i sopstveno božanstvo: sebe samog. Ponekad, narcis stekne samosvest i znanje o svom problemu, obično nakon životne krize (npr. razvod, bankrot, odlazak u zatvor, nesreća, teška bolest ili smrt bliske osobe). Ali, u odsustvu emocionalnog korelata - osećanja - takvo prosto kognitivno buđenje je beskorisno. Ne postoji istinski uvid. Same suve činjenice ne mogu doneti nikakvu transformaciju, a da ne pominjemo isceljenje.

Narcisi često prolaze kroz samoanalizu. Ali oni to rade samo da bi optimizovali svoje performanse, da bi maksimizirali broj izvora narcisoidnog snabdevanja i da bi bolje manipulirali svojim okruženjem. Oni vide introspekciju kao neizbežan i intelektualno ugodan posao održavanja. Introspekcija narcisa je bez emocija, slična popisu njegovih "dobrih" i "loših" strana i bez ikakve posvećenosti promenama. Ona ne povećava njegovu sposobnost empatije, niti inhibira njegovu sklonost ka iskorištavanju drugih i odbacivanju drugih kada mu više nisu od koristi.

Ona ne kroti njegovu nadmoćnu i besnu potrebu da bude privilegovan, niti umanjuje njegove grandiozne fantazije.

Narcisoidna introspekcija je uzaludna i sušna "knjigovodstvena vežba", bezdušna birokratija psihe i, na svoj način, još hladnija od alternative: narcisa blaženo nesvesnog sopstvenog poremećaja. Ipak, ako narcis postane svestan sebe, ako prihvati da je narcis, nije li ovo prvi, važan korak ka izlečenju? Avaj, ne. Samosvest, iako neophodan uslov za izlečenje, nije i dovoljan. Narcizam definiše i narcisove budne trenutke i njegove noćne snove. Narcizam je sveprožimajuć. Sve što je narcis čini motivisano je narcizmom. Sve što narcis izbegava, rezultat je njegovog narcizma. Svaki izgovor, odluka, samo njegovo telo, njegov jezik - sve su to manifestacije narcizma. To je kao da vas je nemilosrdno oteo vanzemaljac i od tada indoktrinirao. Vanzemaljac je - narcisovo lažno Ja, odbrambeni mehanizam konstruisan da zaštiti istinsko Ja od povrede i neizbežnog napuštanja.

Kognitivno razumevanje poremećaja nije isto što i transformišući UVID. Drugim rečima, nema emocionalni korelat. Narcis ne INTERNALIZUJE ono što razume i uči o svom poremećaju. Ovo novostečeno znanje nije motivišuće za narcisa. To znanje narcis doživljava inertno i ravnodušno, sa manjim uticajem na njegovu psihu.

Ponekad, kada narcis prvi put sazna za narcisoidni poremećaj ličnosti (NPL), on zaista veruje da bi mogao da se promeni (obično, nakon perioda u kom on nasilno odbacuje ove „optužbe“ protiv njega). On žarko želi da se promeni. Ovo je posebno tačno kada mu je ceo svet u ruševinama. Robija, razvod, bankrot, smrt glavnog izvora narcisoidnog snabdevanja, sve su to transformativne životne krize. Narcis priznaje da ima problem samo kada je napušten, kada je dotaknuo dno, kada osiromaši i opustoši. Tada oseća da mu je dosta. On želi da se promeni. I često postoje znaci da se on zaista menja. A onda - sve bleđi. On se vraća u stari oblik. "Napredak" koji je napravio nestaje praktično preko noći. Mnogi narcisi prijavljuju isti proces progresije praćen recidivom i mnogi terapeuti odbijaju da leče narciste upravo zbog tzv. "Sizifove frustracije" usled ponavljajućih neuspeha.

Popravka narcisa

Pitanje: Čini se da ste veoma skeptični da neko sa narcističkim poremećajem ličnosti može uspešno da se leči?

Odgovor: Narcistički poremećaj ličnosti je priznat kao posebna psihijatrijska dijagnoza pre više od dve decenije. Malo je onih koji mogu iskreno da tvrde da imaju stručnost ili čak duboko razumevanje ovog složenog stanja. Niko ne zna da li terapija deluje. Ono što je poznato jeste da terapeuti smatraju narcise odbojnim, arogantnim i iritantnim. Takođe je poznato da narcisi pokušavaju da lobiraju, idealizuju ili ponize terapeuta.

Ali šta ako narcis zaista želi da se poboljša? Čak i ako potpuno izlečenje nije opcija – moguće je modifikovati ponašanje.

Narcisima bih preporučio funkcionalan pristup, na sledeći način:

a. Upoznaj i prihvati sebe. To si ti. Imaš dobre i loše osobine i narcis si. Ovo su činjenice. Narcizam je adaptivni mehanizam. Sada je nefunkcionalan, ali te je jednom spasio od daleko veće disfunkcije ili čak nefunkcionisanja. Napravi listu: šta znači biti narcis u tvom specifičnom slučaju? Koji su tvoji tipični obrasci ponašanja? Koje vrste ponašanja smatraš kontraproduktivnim, iritantnim, samoporažavajućima ili samodestruktivnim? A koje su produktivne, konstruktivne i koje treba poboljšati uprkos njihovom patološkom poreklu?

b. Pokušaj da potisneš prvu vrstu ponašanja i da unapređuješ drugu. Napravi liste samokažnjavanja, negativnih povratnih informacija i negativnih podsticaja. Primeni ih na sebi kada se ponašaš neadekvatno. Napravi listu nagrada, malih užitaka, pozitivnih povratnih informacija i pozitivnih podsticaja. Koristi ih da nagradiš sebe kada usvojiš adekvatno ponašanje.

c. Nastavi da radiš ovo sa izričitom namerom da se uslovljavaš. Budi objektivan, predvidljiv i pravedan u rukovanju kaznama i nagradama, pozitivnim i negativnim podsticajima, te povratnim informacijama. Nauči da veruješ svom „unutrašnjem sudu”. Ograniči sadističke, nezrele i nerealne delove svoje ličnosti primenom jedinstvenog kodeksa i skupa nepromenljivih i uredno primenjivanih pravila.

d. Kada si dovoljno uslovljen, neprestano nadziri samog sebe. Narcizam je podmukao i poseduje sve tvoje resurse, jer si to ti. Tvoj poremećaj je inteligentan jednako kao i ti. Čuvaj se i nikada ne gubi kontrolu. Vremenom će ti ovaj teški režim postati druga navika i potisnuti narcisoidnu (patološku) strukturu.

Možda si primetio da se sve gore navedeno može opširno sumirati sugerisanjem da postaneš sam svoj roditelj. To rade roditelji i taj proces se naziva „obrazovanje“ ili „socijalizacija“. Ponovo odgajaj sebe. Ako ti je terapija korisna ili potrebna, samo napred.

Sušтина problema zapravo jeste nesposobnost narcisa da razlikuje istinito od lažnog, izgled od suštine, poziranje od stvarnog postojanja, narcisoidno snabdevanje od istinskih veza i kompulzivne nagone od pravih interesa i zanimanja. Narcizam podrazumeva prevaru. Zamagljuje razliku između autentičnih postupaka, istinskih motiva, stvarnih želja, izvornih emocija i njihove zloćudne fatamorgane. Narcisi nisu sposobni da upoznaju sebe. Prestravljeni svojim unutrašnjim priviđenjima, paralisani svojim nedostatkom autentičnosti, pritisnuti težinom svojih potisnutih emocija, oni se nalaze u tzv. “dvorani ogledala”. Kao na slikama Edvarda Munka, njihove izdužene figure zure u njih, na ivici vriska, a ipak nekako bezvučno. Narcisovo detinjasto, radoznalo, živahno i optimistično istinsko Ja je mrtvo. Njegovo lažno Ja je, pa, lažno. Pitanje je može li se iko na ko se stalno hrani odjecima i refleksijama ikada upoznati sa stvarnošću? Kako narcis može ikada da voli – on, čija je suština da proždire svoje najbliže?

Odgovor je: disciplina, odlučnost, jasni ciljevi, uslovljavanje i pravednost. Narcis je rezultat nepravednog, kapricioznog i okrutnog postupanja. On je gotov proizvod sa proizvodne linije samooptuživanja, krivice i straha. On treba da uzme protivotrov da bi se suprotstavio narcisoidnom otrovu. Nažalost, ne postoji lek koji može ublažiti patološki narcizam. Suočavanje sa roditeljima u vezi sa svojim detinjstvom je dobra ideja ako narcis oseća da može da se nosi sa novim i bolnim istinama. Ali, narcis mora biti oprezan. Igra se vatrom. Ipak, ako bude uveren da može izdržati bilo šta što mu se otkrije u takvom obračunu, to je dobar i mudar potez koji ga može odvesti u pravom smeru.

Moj savet narcisu bi onda bio: posvetite mnogo vremena uvežbavanju ovog kritičnog susreta i definišite šta je tačno ono što želite da postignete. Ne pretvarajte ovo okupljanje u monodramu, grupnu terapiju ili suđenje. Dobijte neke odgovore i saznajte istinu. Ne pokušavajte ništa da dokažete, da opravdate, da tražite osvetu, da pobedite argumentima ili tražite opravdanja. Otvoreno razgovarajte sa svojim nekadašnjim zlostavljačima kao što biste to činili sa samim sobom. Ne pokušavajte da zvučite profesionalno, zrelo, inteligentno, obrazovano ili distancirano. Ne postoji „problem koji treba rešiti“ – samo stanje kom se treba prilagoditi. Uopšteno govoreći, pokušajte da život i sebe shvatite mnogo manje ozbiljno. Biti uronjen u sebe i u svoje mentalno zdravstveno stanje nikada

nije recept za punu funkcionalnost, a kamoli sreću. Svet je apsurdno mesto. To je zaista pozorište u kome se uživa. Pun je boja, mirisa i zvukova koje treba čuvati i negovati. Svet je raznolik i prihvata i toleriše svakoga i sve, čak i narcise.

Ti, narcise, treba da pokušaš da vidiš pozitivne aspekte svog poremećaja. Na kineskom ideogram koji znači "kriza" deo je ideograma koji označava „priliku“. Zašto prokletstvo kakvim smatraš svoj život ne pretvoriš u blagoslov? Zašto ne ispričaš svetu svoju priču, naučiš ljude o svom stanju i obučiš žrtve kako da izbegnu zamke, te kako da se nose sa štetom? Zašto sve ovo ne uradiš na institucionalizovaniji način? Na primer, možeš pokrenuti diskusionu grupu ili postaviti sajt na internet. Možeš uspostaviti grupu „anonimni narcisi“ u nekom javno dostupnom prostoru za okupljanje. Možeš otvoriti dopisnu mrežu, centar za pomoć za ljude koji dele tvoje stanje, za žene koje su zlostavljali narcisi ... mogućnosti su beskrajne. I to će ti uliti ponovo stečeni osećaj sopstvene vrednosti, daće ti svrhu, samopouzdanje i sigurnost. Samo pomaganjem drugima možemo pomoći sebi. Ovo je, naravno, predlog, a ne recept. Zapravo, ovo je samo demonstracija načina kako se može crpiti snaga iz svoje nedaće.

Za narcisa je lako da optuži patološki narcizam kao izvor sveg zla i pogrešnog u njegovom životu. Narcizam je fraza, konceptualni žrtveni jarac, zlo seme. Pogodno inkapsulira narcisove probleme. Uvodi logiku i uzročne veze u njegov zbunjujući, buran svet. Ali, ovo je zamka. Ljudska psiha je previše složena, a mozak previše plastičan⁶ da bi ga obeležila jedna, sveobuhvatna etiketa, koliko god poremećaj bio sveprožimajući. Put do samopomoći i samopoboljšanja prolazi kroz brojna čvorišta i stanice. Osim patološkog narcizma, u kompleksnoj dinamici duše narcisa ima mnogo drugih elemenata. Narcis treba da preuzme odgovornost za svoj život, a ne da je prebacuje na neki do sada prilično nejasan psihodinamski koncept. Ovo je prvi i najvažniji korak ka izlečenju.

Može li se narcizam izlečiti?⁷

ODRASLI narcisi se retko mogu „izlečiti“, iako neki naučnici misle drugačije. Ipak, što je ranije terapijska intervencija, to je bolja prognoza. Tačna dijagnoza i odgovarajuća kombinacija modaliteta lečenja u ranoj fazi adolescencije garantuje uspeh bez recidiva kod jedne trećine do jedne polovine slučajeva. Osim toga, starenje ublažava ili čak poništava neka antisocijalna ponašanja.

---

⁶ Neuroplastičnost je sposobnost mozga da se menja i prilagođava (prim.prev.)

⁷ Dodatak iz poglavlja "Tretmani i terapijski modaliteti" koji se u celosti može pročitati u originalnoj Vakninovoj knjizi (prim.prev.)

U prvom izdanju svoje knjige „Poremećaji ličnosti u modernom životu“ [New York, John Wiley & Sons, 2000] Teodor Milon i Rodžer Dejvis pišu [str. 308]: „Većina narcisa se snažno opire psihoterapiji. Za one koji odluče da ostanu na terapiji, postoji nekoliko zamki koje je teško izbeći... Interpretacija, pa čak i opšta procena, često se teško postiže...“

Treće izdanje "Oksfordskog udžbenika psihijatrije" [Oxford, Oxford University Press, reprinted 2000], upozorava [str. 128]: „...ljudi ne mogu da promene svoju prirodu, već mogu samo da promene svoju situaciju. Bilo je određenog napretka u pronalaženju načina za ostvarivanje malih promena u poremećajima ličnosti, ali upravljanje njima se i dalje uglavnom sastoji od pomaganja osobi da pronade način života koji je manje u suprotnosti sa njenim karakterom... Koji god tretman da se koristi, ciljevi bi trebalo da budu skromni i trebalo bi ostaviti dosta vremena za njihovo postizanje“. Četvrto izdanje autoritativnog „Pregleda opšte psihijatrije“ [London, Prentice-Hall International, 1995], kaže [str. 309]: „(Ljudi sa poremećajima ličnosti) ... izazivaju ogorčenost, a možda čak i otuđenje i sagorevanje kod zdravstvenih radnika koji ih leče... [str. 318] Dugotrajna psihoanalitička psihoterapija i psihoanaliza su pokušani sa (narcisima), iako je njihova upotreba bila kontroverzna.“

Razlog zašto narcizam nije dovoljno evidentiran, a izlečenje “prenaduvano” je to što terapeute zavaravaju pametni narcisi. Većina narcisa su stručni manipulatori i savršeni glumci i uče kako da prevare svoje terapeute. Čak i kompletan niz testova, koje sprovodeiskusni profesionalci, ponekad ne uspeva da identifikuje nasilnike i njihove poremećaje ličnosti. Prestupnici su čudesni u svojoj sposobnosti da prevare svoje procenitelje. Oni obično uspevaju da transformišu terapeute i dijagnostičare u četiri vrste svojih saradnika: udovoljavajuće, blažene neznalice, samozavaravajuće i one prevarene ponašanjem ili izjavama narcisa.

Narcisi kooptiraju radnike u oblasti mentalnog zdravlja i socijalne zaštite i pokušavaju da sa njima postignu kompromis, čak i kada je dijagnoza nedvosmislena, i to: laskajući im, naglašavajući zajedničke osobine ili zajedničku pozadinu, formirajući zajednički front protiv žrtve zlostavljanja („zajednička psihoza“), ili ih emocionalno podmićuju. Zlostavljači su profesionalni manipulatori i iskorištavaju ranjivosti, traume, predrasude i strahove praktičara da ih prevedu na stranu prestupnika.

Evo nekoliko čvrstih činjenica:

- Postoje gradacije i nijanse narcizma. Razlike između dva narcisa mogu biti velike. Postojanje grandioznosti i empatije ili njihov nedostatak nisu male varijacije. Oni su ozbiljni prediktori buduće psihodinamike. Prognoza je mnogo bolja ako postoje.

- Postoje slučajevi spontanog izlječenja, stečenog situacionog narcizma i „kratkoročnog NPL“ [videti Gundersonov i Ronningstamov rad (1996) kao i Milmanov, 2000].

- Prognoza za klasičnog narcisa (grandioznost, nedostatak empatije i sve ostalo) definitivno nije povoljna što se tiče dugotrajnog, trajnog i potpunog izlječenja. Štaviše, terapeuti intenzivno ne simpatišu narcise.

ALI...

- Neželjeni efekti, komorbidni poremećaji (kao što je opsesivno-kompulzivno ponašanje) i neki aspekti NPL-a (disforije, ideje proganjanja, osećaj privilegovanosti, patološko laganje) mogu se modifikovati (koristeći terapije razgovorom i, u zavisnosti od problema, lekove). Ovo nisu dugoročna ili potpuna rešenja – ali neka od njih imaju dugoročne efekte.

- Dijagnostički i statistički priručnik (DSM) je dijagnostički alat orijentisan na obračun i administraciju. On kao da postoji da bi, takoreći, psihijatrov sto bio uredan. Poremećaji ličnosti B klastera su loše razgraničeni. Diferencijalne dijagnoze su nejasno definisane. Postoje neke kulturološke predrasude i sudovi [vidi, npr. dijagnostički kriterijumi šizotipalnih i antisocijalnih poremećaja ličnosti]. Rezultat je velika konfuzija i višestruke dijagnoze („komorbiditet“). NPL je uveden u DSM 1980. godine (DSM-III). Nema dovoljno istraživanja da bi se potkrepilo bilo koje gledište ili hipoteza o NPL-u. Buduća izdanja DSM-a mogu ga potpuno ukinuti u okviru klastera ili pojedinačne kategorije „poremećaja ličnosti“. Kada pitamo: „Može li NPL biti izlečen?“ moramo da shvatimo da ne znamo sa sigurnošću šta je NPL i šta predstavlja dugotrajno lečenje u slučaju NPL. Ima onih koji ozbiljno tvrde da je NPL kulturološka bolest (kulturološki uslovljena) sa društvenom determinantom. ICD-10 (ekvivalent DSM-a van Sjedinjenih Država) ne priznaje NPL kao poseban mentalni poremećaj.

Traume iz detinjstva i razvoj narcisoidne ličnosti⁸

Traume su neizbežne. Oni su sastavni i važan deo života. Ali u detinjstvu, posebno u ranom detinjstvu (uzrasta od 0 do 4 godine), dobijaju zloslutnu auru i zlu interpretaciju. Bez obzira koliko su događaj i okolnosti u kojima se on odvija bezazleni, dečja živa mašta će ga verovatno doživeti kao veoma idiosinkratičnu horor priču. Roditelji ponekad moraju da budu odsutni zbog zdravstvenih ili ekonomskih uslova. Možda su previše zauzeti da bi u svakom trenutku bili usklađeni sa emocionalnim potrebama deteta. Sama porodična jedinica se možda raspada, nazire se razvod ili razdvajanje. Vrednosti roditelja mogu biti u radikalnoj suprotnosti sa vrednostima društva. Za odrasle takve svakodnevnne i uobičajene traume ne predstavljaju zlostavljanje. Verbalno i psihološko tj. emocionalno zlostavljanje ili zanemarivanje smatramo težim „prestupima“. Ali dete ne vidi ove razlike. Njemu sve traume – namerno nanete ili neizbežne i nenamerne životne krize – imaju jednak zastrašujući efekat, iako se njihova težina i postojanost njihovih emocionalnih ishoda mogu razlikovati. Ponekad su čak i zlostavljanje i zanemarivanje posledica okolnosti koje su van kontrole roditelja koji zlostavlja ili zanemaruje. Uzmite u obzir, na primer, fizički ili mentalno hendikepiranog roditelja ili staratelja. Ali, dete ne vidi ovo kao olakšavajuću okolnost jer ono ne može da oceni ili čak jasno razume uzročnu vezu.

Tamo gde čak i dete može da primeti razliku je fizičko i seksualno zlostavljanje. Ovakve situacije su obeležene udruženim naporom roditelja zlostavljača i zlostavljanog deteta u prikrivanju događaja, kao i jakim emocijama stida i krivice, potisnute do tačke pojave anksioznosti i “neuroza”. Dete uočava nepravednost situacije, mada se retko usuđuje da iznese svoje stavove, da ga ne bi napustili ili strogo kaznili upravo njegovi nasilnici.

Ova vrsta traume koja upliće i samo dete, na aktivan ili pasivan način, kvalitativno je drugačija i ima dugoročne efekte kao što su disocijacija ili teški poremećaji ličnosti. To su nasilne traume sa predumišljajem, neuobičajene traume, te reakcija prosto mora biti nasilna i aktivna. Dete postaje odraz svoje disfunkcionalne porodice: potiskuje emocije, poriče stvarnost, pribegava nasilju i bekstvu, dezintegriše se. Jedna od strategija suočavanja zlostavljanog i traumatizovanog deteta je povlačenje u sebe, traženje zadovoljstva od strane sigurnog, pouzdanog i stalno dostupnog izvora: od samog sebe. Dete koje se plaši daljeg odbijanja i zlostavljanja,

---

⁸ Odlomak iz poglavlja “Narcisova majka” koji se može pročitati u originalnom izdanju knjige (prim.prev.)

uzdržava se od dalje interakcije sa drugima. Umesto toga, gradi svoje carstvo grandioznih fantazija gde je uvek voljeno, poštovano i samodovoljno. Ovo je narcistička strategija koja vodi do razvoja narcisoidne ličnosti.

Obrnuti (inverzni) narcis⁹

Takođe se naziva i "pokriveni narcis". U pitanju je kozavisna osoba koja zavisi isključivo od narcisa (narcis-kozavisni). Ako živite sa narcisom, imate vezu sa njim, ako ste u braku sa njim, ako radite sa narcisom itd. – to NE znači da ste inverzni narcis.

Da biste se „kvalifikovali“ kao obrnuti narcis, morate ŽUDETI da budete u vezi sa narcisom, bez obzira na zlostavljanje koje vam je on/ona naneo. Morate AKTIVNO tražiti odnose sa narcisima i SAMO sa narcisima, bez obzira na vaše (gorko i traumatično) prošlo iskustvo. Morate se osećati PRAZNO i NESREĆNO u odnosima sa BILO KOJIM DRUGIM tipom ličnosti. Tek tada, i ako zadovoljite druge dijagnostičke kriterijume zavisnog poremećaja ličnosti, možete bezbedno biti okarakterisani kao obrnuti narcis.

Pokušaj formiranja liste kriterijuma u DSM stilu

Moguće je sastaviti listu kriterijuma sličnu listama kriterijuma DSM-IV-TR za obrnutog narcisa, koristeći klasičnog narcisa kao šablon. To dvoje su, na više načina, lice i naličje istog novčića – otuda neologizmi „narcis u ogledalu“ ili „obrnuti narcis“.

Narcis pokušava da se stopi sa idealizovanim, ali loše internalizovanim objektom. On to čini tako što "guta" značajne ljude u svom životu, pretvarajući ih u produžetke svog Sopstva. Da bi ovo postigao, on koristi razne tehnike.

Inverzni narcis (IN), s druge strane, ne pokušava, osim u fantaziji ili kroz opasnu mazohističku seksualnu praksu, da se stopi sa idealizovanim spoljašnjim objektom. To je zato što je internalizovao narcisoidni primarni objekat toliko uspešno da je isključio sve ostale. IN se oseća loše u svojim odnosima sa ne-narcisima, jer nesvesno smatra da takvi odnosi predstavljaju "izdaju", "varanje", te ukidanje klauzule o ekskluzivnosti koju ima sa svojim narcisoidnim primarnim objektom.

---

⁹ Skraćeno poglavlje (prim.prev.)

Ovo je velika razlika između klasičnih narcisa i njihovih obrnutih srodnika. Klasični narcisi svih vrsta odbacuju primarni objekat (i objektivne odnose uopšte) u korist zgodne zamene: samog sebe. Sa druge strane, obrnuti narcisi prihvataju (narcisistički) primarni objekat i internalizuju ga isključujući sve druge (osim u slučaju da te druge percipiraju kao verne prikaze tj. replike narcisoidnog primarnog objekta).

Prvi kriterijum

Prvi kriterijum podrazumeva da osoba poseduje krut osećaj nedostatka sopstvene vrednosti. Klasični narcis ima loše regulisan osećaj sopstvene vrednosti. Međutim, ovo nije svesno. On prolazi kroz cikluse samodevalvacije (i doživljava ih kao disforije). Sa druge strane, IN-ov osećaj sopstvene vrednosti ne varira. Prilično je stabilan – ali je veoma nizak. Dok narcis obezvređuje druge – IN obezvređuje sebe kao ponudu, kao žrtvu klasičnom narcisu. IN prednjači u obezvređivanju sebe, u aktivnom omalovažavanju sopstvenih dostignuća ili talenata. IN je izuzetno uznemiren kada biva izdvojen zbog svojih realnih dostignuća ili demonstracije svojih superiornih veština. Inverzni narcis je primoran da filtrira sve svoje narcisoidne potrebe kroz primarnog narcisa u svom životu. Nezavisnost ili lična autonomija nisu dozvoljeni. IN se oseća podržanim samo narcisovim komentarima (jer IN ne može ništa da postigne bez odobrenja primarnog narcisa u svom životu).

Drugi kriterijum

Preokupirani su fantazijama o neograničenom uspehu, moći, sjaju i lepoti ili o idealnoj ljubavi. Ovaj kriterijum je isti kao i DSM-IV-TR kriterijum za narcistički poremećaj ličnosti, ali se, kod IN, manifestuje apsolutno drugačije, tj. kognitivna disonanca je ovde oštrija jer je IN tako apsolutno i potpuno uveren u svoju bezvrednost da su ove fantazije o veličini krajnje bolne „disonance”.

Sa klasičnim narcisom, disonanca postoji na dva nivoa:

1. između nesvesnog osećaja nedostatka stabilne sopstvene vrednosti i grandioznih fantazija i
2. između grandioznih fantazija i stvarnosti (jaz grandioznosti).

Poređenja radi, obrnuti narcis može samo da se koleba između osećaja nedostatka sopstvene vrednosti i stvarnosti. Grandioznost nije dozvoljena, osim u opasnoj, zabranjenoj fantaziji. Ovo pokazuje da je IN psihološki nesposoban da u potpunosti ostvari svoje inherentne potencijale bez primarnog narcisa kroz koga bi filtrirao pohvale, dodvoravanje ili dostignuća. Mora da ima nekoga na koga se te pohvale mogu preusmeriti. Nesklad između IN-ove ubeđenosti u svoju bezvrednost i istinske pohvale

koja se ne može odbiti verovatno će svaki put emocionalno izbaciti iz koloseka obrnutog narcisa.

Treći kriterijum

IN veruje da je apsolutno nejedinstven i neposeban (tj. bezvredan i da nije vredan spajanja sa maštanim idealom) i da ga niko uopšte ne može razumeti jer je urođeno nedostojan razumevanja. IN postaje veoma uznemiren i, što se drugi više trude da ga razumeju, to sve više vređa njegov pravični osećaj da je adekvatno isključen iz ljudske rase.

Osećaj bezvrednosti je tipičan za mnoge druge poremećaje ličnosti (kao i osećaj da ih niko nikada ne može razumeti). Sam narcis trpi duge periode samodevalvacije, samoponižavanja i sumnje u sebe. Ovo je deo narcističkog ciklusa.

U tom smislu, obrnuti narcis je delimičan narcis. On je trajno fiksiran u jednom delu narcističkog ciklusa, ali nikada ne doživi njegovu komplementarnu polovinu: narcističku grandioznost i osećaj privilegovanosti. „Pravični osećaj da je adekvatno isključen“ dolazi od sadističkog superega u saradnji sa „zapovedničkom, eksterno pojačanom savešću“.

Četvrti kriterijum

IN zahteva anonimnost (u smislu da želi da ostane isključen po svaku cenu) i snažno je iritiran, te oseća neprijatnost zbog bilo kakve pažnje koja mu se pridaje – slično kao izbegavajuća ili šizoidna ličnost.

Peti kriterijum

IN oseća da ništa ne zaslužuje i da nema pravo. Oseća da je inferioran u odnosu na druge, pun nedostataka, nejak, bezvredan, nedopadljiv, neprivačlan, nedostojan ljubavi, da je neko koga treba prezirati i odbacivati, ili ignorisati.

Šesti kriterijum

Izuzetno je nesebičan, požrtvovan, čak blag u međuljudskim odnosima i izbegava pomoć drugih po svaku cenu. Može da komunicira sa drugima samo kada je viđen kao neko ko pruža, podržava i ulaže izvanredan napor da bi pomogao. Neki narcisi se ponašaju na isti način, ali je u njihovom slučaju to samo sredstvo za dobijanje narcisoidne zalihe (pohvale, dodvoravanje, afirmacija, pažnja). Ovo se ne sme mešati sa ponašanjem IN.

Sedmi kriterijum

Nedostaje mu empatija. Intenzivno je usklađen sa potrebama drugih, ali samo onoliko koliko je potrebno da namiri sopstvenu potrebu tj. pruža neophodno samožrtvovanje da bi, zauzvrat, dobio svoju narcisoidnu zalihu od primarnog narcisa. Nasuprot tome, narcisi nikada nisu empatični. Oni se povremeno prilagođavaju drugima samo da bi optimizovali izvlačenje narcisoidnog snabdevanja iz njih.

Osmi kriterijum

Zavidi drugima. Ne može da zamisli da on sâm bude predmet nečije zavisti i oseća izuzetnu uznemirenost i neugodnost kada se dovede u situaciju da ga sa nekim upoređuju. Prezire i izbegava konkurenciju po svaku cenu ako postoje bilo kakve šanse da zaista pobedi ili se istakne.

Deveti kriterijum

Pokazuje ekstremnu stidljivost i nedostatak ikakvih stvarnih relacionih veza; skroman je do krajnje mere, interno je visokomoralan i kritičan prema drugima; perfekcionista je i bavi se dugotrajnim ritualnim aktivnostima koje nikada ne mogu biti savršeno izvedene (opsesivno-kompulzivan je, mada ne nužno u punoj meri kao u slučaju opsesivno-kompulzivnog poremećaja ličnosti). Pojam individualizma mu je anatema.

Obrnuti narcis u vezi sa narcisom

Obrnuti narcis privučen je značajnim odnosima sa drugim narcisima u odrasloj dobi. Obično su u pitanju bračni odnosi, ali mogu biti i prijateljstva sa narcisima izvan primarnog ljubavnog odnosa. U primarnom odnosu, obrnuti narcis pokušava da ponovo stvori odnos roditelj-dete. IN uspeva u preslikavanju sopstvenih grandioznih fantazija na narcisa i na taj način IN dobija sopstveno narcisoidno snabdevanje (a to je zavisnost narcisa od IN za njegovu sekundarnu narcisoidnu ponudu). IN mora da ima ovaj oblik odnosa sa narcisom da bi se osećao celim. IN čini sve što je potrebno da obezbedi da narcis bude srećan, zbrinut, adekvatno obožavan, budući da IN oseća da je to narcisovo pravo. IN veliča i obožava svog narcisa, postavlja ga na pijedestal, smireno trpi svaku narcisoidnu devaluaciju, bivajući pri tom nepropusan za otvorene uvrede narcisa.

Obrnuti narcis je gotovo gluv na bes klasičnog narcisa. IN je izuzetno vešt u upravljanju svakim aspektom svog života i strogo kontroliše sve situacije kako bi minimizirao potencijal za neizbežni narcisoidni bes od strane svog narcisa. IN želi da ga narcis “apsorbuje”. IN se samo u ovakvoj vrsti odnosa oseća istinski voljenim i živim. IN ne želi da napusti svoje odnose sa narcisima. Veza se završava tek kada se narcis potpuno

povuče iz simbioze. Jednom kada narcis utvrdi da mu IN više nije od koristi i prestane da pruža obrnutom narcisu narcističku zalihu, tek tada IN nevoljno prelazi u drugi odnos. IN će najverovatnije izjednačiti seksualnu intimnost sa narcističkim "proždiranjem". Zbog ovoga se olako može pogrešno protumačiti da je IN i sam somatski narcis, ali to bi bilo netačno. IN može izdržati godine minimalnog seksualnog kontakta sa svojim narcisom i još uvek biti u stanju da održi samoobmanu intimnosti i "proždiranja". IN pronalazi bezbroj drugih načina da se "spaja" sa narcisom i da postigne intimnost, makar samo kroz ulogu podrške, kroz uključenost u narcisov posao, karijeru ili bilo koju drugu aktivnost u kojoj IN može da oseti da je potreban i neophodan klasičnom narcisu.

IN je stručnjak za pružanje narcisoidnog snabdevanja i čak ide toliko daleko da nabavi primarnu narcisoidnu zalihu svom narcisu (čak i kada to znači pronaći drugog ljubavnika za narcisa, ili učestvovati u grupnom seksu sa narcisom). Međutim, obično se čini da IN najviše privlači cerebralni narcis i smatra da je njime lakše upravljati nego somatskim narcisom. Cerebralni narcis nije zainteresovan za seks i to značajno olakšava život IN, odnosno, manje je verovatno da će IN „izgubiti“ svog cerebralnog narcisa usled pojave drugog partnera. Somatski narcis može biti sklon češćem menjanju partnera ili želji da nema partnera, preferirajući neobavezne, kratke, seksualne veze.

IN smatra odnose sa narcisima jedinim pravim i legitimnim oblikom primarnog odnosa. IN je sposoban da ima primarne odnose sa nenarcisima. Ali bez "proždiranja" i drame, IN se oseća nepotrebnim, neželjenim i emocionalno neuključenim.

Mitovi o narcizmu

Pitanje: Postoji li tako nešto kao "tipični narcis"? Da li je narcizam "čisti" mentalni poremećaj ili "koktel" više psiholoških problema? Postoji li tipičan način na koji narcisi reaguju na životne krize? Da li je tačno da su skloni samoubistvu?

Odgovor: Ne postoji tipični narcis. Uvek se mora navesti da li se misli na cerebralnog narcisa ili somatskog, klasičnog narcisa ili obrnutog. Cerebralni narcis koristi svoju inteligenciju, intelekt i znanje da bi dobio narcisoidno snabdevanje. Somatski narcis koristi svoje telo, svoj izgled i svoju seksualnost zarad istog cilja. Neizbežno, različiti tipovi narcisa će različito reagovati u zavisnosti od promenljivih životnih okolnosti. Somatski narcisi su varijacija HPL-a (Histrionični poremećaj ličnosti). Oni su zavodljivi, provokativni i opsesivno-kompulzivni kada su u

pitanju njihova tela, njihove seksualne aktivnosti i njihovo zdravlje (uglavnom budu i hipohondri).

Ipak, određene osobine ponašanja i karaktera zajedničke su svim narcisima. Čini se da je patološko laganje jedna takva osobina. Čak i Dijagnostički i statistički priručnik (DSM) definiše Narcisoidni poremećaj ličnosti (NPL) opisima kao što su „fantazija“, „grandiozno“ i „eksploatacija“, koji podrazumevaju redovnu upotrebu poluistina, netačnosti i laži. Kernberg, Vinikot i drugi nisu uzalud skovali termin lažno Ja.

Narcisi nisu suštinski društveni. U stvari, mnogi narcisi su šizoidi (samotnjaci) i paranoici. Naravno, narcisi vole da imaju publiku – ali samo zato što i sve dok im to pruža narcisoidno snabdevanje. Inače, ljudi ih ne zanimaju. Svim narcisima nedostaje empatija tako da ih drugi ne dotiču i ne fasciniraju kao što dotiču ili fasciniraju empatične ljude. Narcisi se plaše introspekcije. Ne mislim pri tom na intelektualizaciju ili racionalizaciju ili na direktnu primenu svoje inteligencije na sebe: to ne predstavlja introspekciju. Pravilna introspekcija mora uključivati emocionalni element, uvid i sposobnost da se emocionalno integriše taj uvid tako da utiče na ponašanje. Neki ljudi su narcisi i oni to kognitivno znaju. Čak s vremena na vreme razmišljaju o tome. Ali to ne predstavlja korisnu introspekciju. Samo u slučaju velike životne krize, narcisi su skloni pravoj introspekciji, pa čak i redovnoj terapiji. Dakle, iako ne postoje "tipični" narcisi, postoje osobine i obrasci ponašanja tipični za sve narcise.

Drugi „mit“ je da je patološki narcizam “čista” pojava sa kojom se može eksperimentisati. Ovo nije slučaj. Zapravo, zbog zamućenosti čitavog polja, dijagnostičari su i prinuđeni i podstaknuti na postavljanje višestrukih dijagnoza („komorbiditet“). NPL se obično pojavljuje u tandemu sa nekim drugim poremećajem ličnosti iz B klastera (kao što su antisocijalni, histrionski i, najčešće, granični poremećaj ličnosti).

Što se tiče trećeg mita (da su narcisi skloni samoubistvu, posebno nakon životne krize koja uključuje tešku narcističku povredu): narcisi veoma retko vrše samoubistvo. Oni mogu reagovati samoubilačkim idejama i reaktivnom psihozom na jak stres, ali samoubistvo je protivno suštini narcizma. Samoubistvo i samopovređivanje su ponašanja karakteristična za granični poremećaj ličnosti (GPL). Diferencijalna dijagnoza NPL-a (za razliku od GPL-a) počiva na odsustvu pokušaja samoubistva i samopovređivanja u NPL-u.

Kao odgovor na životnu krizu (razvod, javna sramota, zatvor, nesreća, bankrot, terminalna bolest ili unakaženje) narcis će verovatno ispoljiti jednu od sledeće dve reakcije:

1. Narcis se konačno može uputiti na terapiju, shvatajući da nešto opasno nije u redu sa njim. Statistike pokazuju da su terapije razgovorom prilično neefikasne kod narcizma. Vrlo brzo, terapeut oseća dosadu, zasićenje ili aktivnu odbojnost prema grandioznim fantazijama i otvorenom preziru narcisa. Terapijski savez se raspada i narcis "trijumfalno" izlazi iz svega pošto je isisao svu energiju terapeuta.

2. Narcis mahnilo traži alternativne izvore narcisoidnog snabdevanja. Narcisi su veoma kreativni. Ako sve ostalo ne uspe, narcisi egzibicionistički koriste sopstvenu bedu. Ili lažu, ili stvaraju fantaziju, konfabulišu, "pecaju" ljude na emocije, lažiraju narušeno zdravstveno stanje, prave smicalice, zaljubljuju se u idealnu osobu, provociraju ili čine zločin... Narcis je u stanju da smisli najrazličitije načine da izvuče narcisoidno snabdevanje iz tako "nemilosrdnog i okrutnog sveta".

Iskustvo pokazuje da većina narcisa prolazi kroz (1), a zatim kroz (2). Kada se lažno Ja predstavi kao ono što zaista jeste – lažno – to je velika narcistička povreda. Narcis će na takvu povredu reagovati teškim samoponižavanjem i samobičevanjem, čak do samoubilačkih ideja. No, samo iznutra. Spolja će delovati asertivno i samouvereno. Ovo je njegov način da kanališe svoju životno ugrožavajuću agresiju. Umesto da trpi napade te agresije i njene zastrašujuće ishode, on preusmerava tu svoju agresiju, transformiše je i iskaljuje je na drugima. Gotovo je nemoguće predvideti koji oblik ova konverzija poprima bez intimnog poznavanja konkretnog narcisa o kome je reč. Može se ispoljiti bilo kako, od ciničnog humora, preko brutalne iskrenosti, verbalnog zlostavljanja, pasivno-agresivnog ponašanja (frustriranja drugih) pa sve do fizičkog nasilja.

Narcizam i zlo

Pitanje: Skot Pek u svom bestselleru „Ljudi laži“ tvrdi da su narcisi zli. Da li su?

Odgovor: Koncept "zla" u doba moralnog relativizma je diskutabilan i dvosmislen. „Oksfordski saputnik filozofiji“ [Oxford University Press, 1995] definiše ga ovako: „Patnja koja je rezultat moralno pogrešnih ljudskih izbora“. Da bi se osoba (moralni agent¹⁰) kvalifikovala kao zla, mora ispuniti ove uslove:

---

¹⁰ Moralni agent je osoba koja donosi etičku odluku.(prim.prev.)

- a. Da može i da svesno bira između (moralno) ispravnog i pogrešnog, te da stalno i dosledno preferira ovo drugo;
- b. Da postupa po svom izboru bez obzira na posledice po sebe i druge.

Jasno je da zlo mora biti unapred smišljeno. Frensis Hačeson i Džozef Batler su tvrdili da je zlo nusproizvod ostvarivanje svog interesa ili svrhe na račun tuđih interesa ili ciljeva. Ali ova definicija ignoriše kritični element svesnog izbora među podjednako efikasnim alternativama. Štaviše, ljudi često tragaju za zlom čak i kada ugrožava njihovo blagostanje i opstruira njihove interese. Sadomazohisti čak uživaju u ovoj orgiji uzajamnog sigurnog uništenja.

Narcisi samo delimično zadovoljavaju oba uslova. Njihovo zlo je utilitarno. Oni su zli samo kada njihova zlonamernost obezbeđuje određeni ishod. Ponekad, oni svesno prave moralno pogrešan izbor – ali ne uvek. Oni postupaju u skladu sa svojim izborom čak i ako drugima time nanose štetu i bol. Ali, oni se nikada ne odlučuju za zlo ako su oni sami ti koji će snositi posledice. Oni deluju zlonamerno zato što je to celishodno, a ne zato što im je to „u prirodi“. Narcis je u stanju da razlikuje dobro od zla. Da bi ostvario svoje interese i ciljeve, ponekad bira da postupi kvarno. U nedostatku empatije, narcis se retko kaje. Pošto se oseća privilegovanim, iskorištavanje drugih je za njega intuitivni čin. Narcis rasejano zlostavlja druge, takoreći „s nogu“.

Narcis objektivizira ljude i tretira ih kao potrošnu robu koju treba odbaciti nakon upotrebe. Naravno, to je samo po sebi zlo. Ipak, to je mehaničko, nepromišljeno, bezdušno lice narcisoidnog zlostavljanja - lišeno ljudskih strasti i intimnih emocija – i to je ono što ga čini tako stranim, tako strašnim i tako odvratnim. Često smo manje šokirani postupcima narcisa nego načinom na koji se ponaša. U nedostatku dovoljno bogatog rečnika da uhvati suptilne nijanse i gradacije spektra narcističke izopačenosti, koristimo podrazumevane i uobičajene prideve kao što su „dobar“ i „zao“. Takva intelektualna lenjost nije sasvim pravedna prema žrtvama ove pogubne pojave.

Zašto smo fascinirani zlom i zlikovcima?

Uobičajeno objašnjenje je da je neko fasciniran zlom i zlikovcima jer se preko njih posredno izražavaju potisnuti, mračni i negativni delovi sopstvene ličnosti. Zločinci, prema ovoj teoriji, predstavljaju "senku" potisnutog dela Selfa i, stoga, čine naš antisocijalni alter ego. Biti privučen zlom je čin pobune protiv društvenih ograničenja i osakaćenog ropstva koje predstavlja savremeni život. To je lažna sinteza našeg dr

Džekila sa našim gospodinom Hajdom, katarzični egzorcizam naših unutrašnjih demona.

Ipak, čak i površno ispitivanje ove teorije otkriva njene nedostatke. Iako predstavlja potisnuti element naše psihe, zlo je nepoznanica i zlo je misteriozno. Čak i kada preovlađuju, zlikovci se često označavaju kao "čudovišta" - abnormalne, čak i natprirodne aberacije. Hani Arent su bila potrebna dva zgusnuta toma da nas podseti da je zlo banalno i birokratsko, a ne đavolsko i svemoćno.

U našim umovima, zlo i magija se prepliću. Grešnici nam se čine kao da su u kontaktu sa nekom alternativnom realnošću gde ljudski zakoni ne važe. Sadizam, koliko god da je žalostan, često je i predmet divljenja jer predstavlja alternativnog Ničeovog nadčoveka - pokazatelja lične snage i otpornosti. Srce od kamena traje duže od njegovog pandana od krvi i mesa. Kroz ljudsku istoriju, žestina, nemilosrdnost i nedostatak empatije veličali su se kao vrline i negovali su se u društvenim institucijama poput vojske i sudova. Doktrina socijaldarvinizma i pojava moralnog relativizma, te dekonstrukcija, uklonili su etički apsolutizam. Debela linija između ispravnog i pogrešnog se istanjila i zamaglila, ponekad čak i potpuno nestajući.

Zlo je danas samo još jedan oblik zabave, vrsta pornografije, jedinstvena umetnost. Zločinci oživljavaju naše tračeve, boje naše tmurne rutine i izvlače nas iz sumornog postojanja i njegovih depresivnih korelata. Ovo donekle liči na kolektivno samopovređivanje. Samopovređivači kažu da sečenje sopstvenog mesa žiletima čini da se osećaju živima i ponovo probuđenima. U ovom našem sintetičkom univerzumu, zlo i krv nam dozvoljavaju da stupimo u kontakt sa stvarnim, sirovim i bolnim životom. Što je viši naš desenzibilizovani prag uzbuđenja, to je zlo koje nas fascinira dublje. Poput zavisnika od stimulansa, mi povećavamo dozu i konzumiramo dodatne priče o zlobi, grešnosti i nemoralu. Tako, u ulozi gledalaca, bezbedno održavamo osećaj moralne nadmoći i samopravednosti, čak i dok se valjamo u blatu najsitnijih detalja najužasnijih zločina.

Narcizam, drugi poremećaji mentalnog zdravlja, zloupotreba supstanci i nepromišljeno ponašanje (Komorbiditet, pridružena oboljenja i dvojna dijagnoza)

Pitanje: Da li se narcizam često javlja sa drugim poremećajima mentalnog zdravlja (komorbiditet) ili sa zloupotrebom supstanci (dvostruka dijagnoza)?

Odgovor: NPL (narcistički ili narcisoidni poremećaj ličnosti) se često dijagnostikuje sa drugim poremećajima mentalnog zdravlja (kao što su granični, histrionski ili antisocijalni poremećaji ličnosti). Ovo se zove "komorbiditet". NPL je takođe često praćen zloupotrebom supstanci i drugim bezobzirnim i impulsivnim ponašanjima i ova pojava se naziva „dvojna (dualna) dijagnoza“.

Šizoidni i paranoidni poremećaji ličnosti

Osnovna dinamika ovog specifičnog tipa komorbiditeta ide ovako:

1. Narcis se oseća superiornim, jedinstvenim, kvalifikovanim i boljim od svojih bližnjih. Stoga je sklon da ih prezire i da ih posmatra kao niska i podanička bića.
2. Narcis oseća da je njegovo vreme neprocenjivo, njegova misija od kosmičkog značaja, njegov doprinos čovečanstvu izuzetan. On, dakle, zahteva potpunu poslušnost i zadovoljavanje njegovih potreba koje se stalno menjaju. Bilo koji zahtevi za njegovim vremenom i resursima se smatraju i ponižavajućim i rasipničkim.
3. Ali narcis je ZAVISAN od inputa drugih ljudi za obavljanje određenih funkcija ega (kao što je regulacija njegovog osećaja sopstvene vrednosti). Bez narcisoidnog snabdevanja (laskanje, obožavanje, pažnja), narcis se smežura i vene, te postaje disfориčan (depresivan).
4. Narcis ne podnosi ovu zavisnost. Besan je na sebe zbog svoje potrebe i – koristeći tipično narcisoidni manevar (nazvan „aloplastična odbrana“) – on krivi DRUGE za svoj bes. On preusmerava svoj bes i njegove korene.
5. Mnogi narcisi su paranoični. To znači da se plaše ljudi i onoga što bi ljudi mogli da im urade. Zar ne biste i vi bili uplašeni i paranoični da vaš život stalno zavisi od dobre volje drugih? Sam život narcisa zavisi od toga da mu drugi obezbede narcisoidno snabdevanje. Postaju samoubilački nastrojeni ako drugi to prestanu da čine.
6. Da bi se suprotstavio ovom nepodnošljivom osećaju bespomoćnosti (zavisnosti od narcisoidne ponude), narcis postaje tzv. „kontrol frik“¹¹. Sadistički manipuliše drugima da bi zadovoljio svoje potrebe. On izvlači zadovoljstvo iz potpunog potčinjavanja svog okruženja sebi.
7. Konačno, narcis je latentni mazohista. On traži kaznu, kritiku i ekskomunikaciju. Ovo samouništenje je jedini način da validira moćne unutrašnje glasove koje je internalizovao kao dete („Ti si loše, pokvareno, beznadežno dete“).

---

¹¹ Control freak, osoba koja insistira da sve drži pod kontrolom (prim.prev.)

Narcisoidni pejzaž je pun kontradikcija. Narcis zavisi od ljudi - ali ih mrzi i prezire. On želi da ih bezuslovno kontroliše – ali takođe želi da surovo kazni samog sebe. On je užasnut progonom („deluzije proganjanja“) – ali kompulzivno traži društvo sopstvenih „progonitelja“. Narcis je žrtva nespojive unutrašnje dinamike, kojom vladaju brojni začarani krugovi, simultano privlačeni i odbijani neodoljivim silama. Manjina narcisa bira tzv. šizoidno rešenje. Oni biraju, u stvari, da se otuđe, kako emocionalno, tako i socijalno.¹²

HPL (Histrionični poremećaj ličnosti) i somatski NPL

Somatski narcisi stiču svoju narcističku zalihu koristeći svoja tela, seks, fizičku snagu, fizičke osobine, zdravlje, vežbanje ili veze sa ljudima. Poseduju mnoge histrionske karakteristike.¹³

[Pročitajte DSM-IV-TR (2000) definiciju histrioničnog poremećaja ličnosti]

Disocijativni poremećaj ličnosti i NPL

Da li je istinsko Ja narcisa ekvivalent ličnosti domaćina u DPL-u (Disocijativni poremećaj ličnosti ili poremećaj višestruke ličnosti) – a lažno Ja jedna od fragmentiranih ličnosti, takođe poznata kao „alter“?

Lažno Ja je pre puka konstrukcija nego punopravno Ja. To je lokus narcisoidnih fantazija grandioznosti, privilegija, svemoći, magijskog razmišljanja, sveznanja i magijskog imuniteta. Ali, nedostaju mu mnogi drugi funkcionalni i strukturni elementi. Štaviše, ne postoji trenutak prekida njegovog postojanja. Alter u DPL-u ima datum svog nastajanja, obično kao reakcija na traumu ili zlostavljanje (alteri, dakle, imaju „starost“). Lažno Ja je proces, a ne entitet, to je reaktivni obrazac i reaktivna formacija. Lažno Ja nije Self (sopstvo), a zapravo nije ni lažno u punom smislu te reči. Veoma je stvarno - za narcisa, ono je stvarnije od njegovog istinskog Ja.

Kao što je Kernberg primetio, narcis zapravo nestaje i zamenjuje ga Lažno Ja. NEMA istinskog Ja unutar narcisa. Narcis je dvorana ogledala – ali sama dvorana je optička iluzija koju stvaraju upravo ta ogledala. Narcizam podseća na sliku Ešera¹⁴.

---

¹² O šizoidnom poremećaju i šizoidnom narcisu može se pročitati više u originalnom izdanju knjige (prim.prev.)

¹³ O povezanosti narcizma i ostalih poremećaja B klastera biće više reči u nastavku knjige

¹⁴ Holandski umetnik Moris Esher

Kod DPL-a, pacijentove emocije su razdvojene na unutrašnje konstrukte nalik na ličnosti („entitete“). Predstava o „većem broju jedinstvenih, odvojenih celih ličnosti“ je neistinita. DPL je kontinuum. No, subjektov unutrašnji jezik se lomi u poliglotskom haosu. U DPL-u, emocije ne mogu da komuniciraju jedna sa drugom iz straha od izazivanja jakog bola (i njegovih fatalnih posledica). Dakle, razdvojene su različitim mehanizmima (domaćin ili ličnost po rođenju, facilitator, posrednik i tako dalje).

Svi poremećaji ličnosti uključuju malu disocijaciju. Ali narcisoidno rešenje je potpuni emocionalni nestanak. Otuda ogromna, nezasićena potreba narcisa za spoljnim odobravanjem. Narcis postoji SAMO kao odraz. Pošto mu je zabranjeno da voli svoje istinsko Ja, on bira da uopšte nema sebe. To zapravo nije disocijacija – to je čin nestajanja. NPL je potpuno, „čisto“ rešenje: samogašenje, samoukidanje i potpuna laž.

NPL i hiperaktivni poremećaj nedostatka pažnje

NPL je povezan sa poremećajem pažnje/hiperaktivnosti (ADHD ili ADD) i sa RAD (reaktivni poremećaj vezivanja). Obrazloženje je da deca koja pate od ADHD-a verovatno neće razviti privrženost koja je neophodna da bi se sprečila narcistička regresija (Frojd) ili adaptacija (Jung). ADHD može da utiče na vezivanje i objektivne odnose. No, istraživanja koja podržavaju ovu intuitivnu vezu tek treba da budu obelodanjena. Ipak, mnogi psihoterapeuti i psihijatri ih već koriste kao radnu hipotezu. Druga pretpostavljena dinamika moguća je između autističnih poremećaja (kao što je Aspergerov sindrom) i narcizma.

Narcizam i bipolarni poremećaj

Manična faza bipolarnog poremećaja često se pogrešno dijagnostikuje kao narcistički poremećaj ličnosti (NPL). Bipolarni pacijenti u maničnoj fazi pokazuju mnoge znakove i simptome patološkog narcizma: hiperaktivnost, egocentričnost, nedostatak empatije i tzv. “kontrol frik” ponašanje. Tokom ove ponavljajuće faze bolesti, pacijent je euforičan, ima grandiozne fantazije, ima nerealne ciljeve koji se munjevito menjaju, te ima česte napade besa (razdražljiv je) ako su njene ili njegove želje i planovi (neizbežno) osujećeni. Međutim, manične faze bipolarnog poremećaja su vremenski ograničene, dok NPL nije. Štaviše, manija je praćena - obično dugotrajnim - depresivnim epizodama. Narcis je takođe često disforičan. Ali dok bipolarni pacijent tone u duboko samoponižavanje, samodevalvaciju, neograničeni pesimizam, sveprožimajući krivicu i anhedoniju, narcis, čak i kada je depresivan,

nikada ne odustaje od svog narcizma: svoje grandioznosti, osećaja privilegovanosti, oholosti i nedostatka empatije.

Narcističke disforije su mnogo kraće i reaktivne: one predstavljaju odgovor na jaz grandioznosti. Rečju, narcis je utučen kada se suoči sa ponorom između njegove naduvane slike o sebi tj. grandiozne fantazije i sumorne stvarnosti njegovog života: svojih neuspeha, manjka dostignuća, raspadanja međuljudskih odnosa i niskog društvenog statusa. Ipak, jedna doza narcisoidnog snabdevanja je dovoljna da podigne narcisa iz dubokog oćaja do visina manićne euforije.

U slučaju bipolarnog poremećaja nije tako. Pretpostavlja se da je izvor njenih ili njegovih promena raspoloženja biohemija mozga - a ne dostupnost narcisoidnog snabdevanja. Dok narcis ima punu kontrolu nad svojim sposobnostima, čak i kada je maksimalno uznemiren, bipolarni pacijent često oseća da je izgubio kontrolu nad svojim mozgom (npr. „let ideja“, „voz misli“), svojim govorom, rasponom pažnje (rastresen je) i motoričkim funkcijama. Bipolarni pacijent je sklon nepromišljenom ponašanju i zloupotrebi supstanci samo tokom manićne faze. Narcis se drogira, pije, kocka se, kupuje na kredit, upušta se u nebezbedni seks ili vrši druge kompulzivne radnje i kada je ushićen i kada je disforičan. Po pravilu, manićna faza bipolarnog pacijenta ometa njegovo/njeno društveno i radno funkcionisanje. Mnogi narcisi, nasuprot tome, najviše se popnu unutar svoje zajednice, crkve, firme ili dobrovoljne organizacije upravo tada kada su euforićni. Većinu vremena, narcisi funkcionišu besprekorno – iako neizbežne eksplozije besa i grubo iznuđivanje narcisoidnog snabdevanja obično izazivaju kraj narcisove karijere i društvenih odnosa.

Manićna faza bipolarne bolesti ponekad zahteva hospitalizaciju i, češće nego što se priznaje, uključuje psihotićne crte. Narcisi nikada nisu hospitalizovani jer je, u njihovom slučaju, rizik od samopovređivanja mali. Štaviše, psihotićne mikroepizode u narcizmu su dekompenzatorne prirode i pojavljuju se samo pod neizdrživim stresom (npr. intenzivna terapija).

Bipolarna manija izaziva nelagodnost i kod stranaca i kod pacijentovih najbližih. Njegovo/njeno stalno kompulzivno insistiranje na međuljudskim, seksualnim i profesionalnim ili poslovnim interakcijama izaziva nelagodu i odbojnost. Njeno/njegovo labilno raspoloženje – brze promene između nekontrolisanog besa i neprirodno dobrog raspoloženja – sasvim je zastrašujuće. Poređenja radi, narcisova društvenost je proraćunata, hladna, kontrolisana i orijentisana ka cilju (izvlaćenje

narcisoidnog snabdevanja). Njegove promene raspoloženja i afekta su daleko manje izražene i daleko sporije.

Bipolarno naduvano samopoštovanje, prenaplašeno samopouzdanje, očigledna grandioznost i obmanjujuće fantazije nalikuju narcisoidnim i mogu da budu izvor dijagnostičke konfuzije. Obe vrste pacijenata teže da daju savete, izvršavaju zadatke, preduzimaju misije ili se upuštaju u poslove za koje su naročito nekvalifikovani i za koje nemaju potrebne talente, veštine, znanje ili iskustvo. No, grandioznost bipolarnog pacijenta obiluje deluzijama daleko više nego što je to slučaj sa narcisom. Sumanute ideje odnosa i magijsko mišljenje su uobičajene i, u tom smislu, bipolarni pacijent je bliži šizotipalnom pacijentu nego narcisu.

No, postoje i drugi simptomi koji ih razlikuju:

Poremećaji spavanja – naročito akutna nesanica – česti su u maničnoj fazi bipolarne bolesti, a retki kod narcizma. Isti je slučaj i sa "maničnim govorom": on je intenzivan, neprekidan, glasan, brz, dramatičan (neretko uključuje pevanje i duhovite opaske), ponekad nerazumljiv, nekoherentan, haotičan i traje satima. On odražava unutrašnja previranja bipolarnog pacijenta i njegove/njene nesposobnosti da kontroliše svoje ubrzane i kaleidoskopske misli.

Za razliku od narcisa, bipolarni pacijenti u maničnoj fazi su često ometeni čak i najmanjim stimulusom, nisu u stanju da se fokusiraju na bitne podatke, niti da održe nit razgovora. Oni su „posvuda“ – istovremeno pokreću brojne poslovne poduhvate, pridružuju se brojnim organizacijama, pišu bezbroj pisama, kontaktiraju stotine prijatelja i potpunih stranaca, ponašaju se na dominantan, zahtevan i nametljiv način, uopšte se ne obazirući na potrebe i emocije nesrećnih primalaca njihove neželjene pažnje. Retko istraju u svojim „projektima“.

Transformacija je toliko izražena da bipolarnog pacijenta njegovi/njeni najbliži često opisuju kao nekoga ko ne liči na sebe. I zaista, neki bipolarni pacijenti se sele, menjaju ime i izgled i gube kontakt sa svojim „bivšim životom“. Antisocijalno ili čak kriminalno ponašanje nije neuobičajeno i agresija je izražena, usmerena i na druge (napad) i na sebe (samoubistvo). Neki bipolarni pacijenti opisuju oštrinu čula, slično iskustvima koja su opisivali korisnici droga: mirisi, zvuci i prizori su naglašeni i dobijaju nezemaljske karakteristike. Za razliku od narcisa, bipolarni ljudi žale zbog svojih nedela nakon manične faze i pokušavaju da se iskupe za svoja nedela. Shvataju i prihvataju da „nešto nije u redu sa njima“ i traže pomoć. Tokom depresivne faze, oni su ego-distoni i

njihova odbrana je autoplastična (krive sebe za svoje poraze, neuspehe i nezgode).

Konačno, patološki narcizam je uočljiv već u ranoj adolescenciji. Pravi bipolarni poremećaj - uključujući maničnu fazu – retko se javlja pre 20. godine života. Narcis je dosledan u svojoj patologiji – što nije slučaj sa bipolarnim pacijentom. Početak manične epizode je brz i žestok i rezultira upadljivom metamorfozom pacijenta.

[Više o ovoj temi:

Stormberg, D., Roningstam, E., Gunderson, J., & Tohen, M. (1998) Patološki narcizam kod pacijenata sa bipolarnim poremećajem *Journal of Personality Disorders*, 12, 179-185;

Roningstam, E. (1996), Patološki narcizam i narcistički poremećaj ličnosti u poremećajima prve osovine. *Harvard Pregled psihijatrije*, 3, 326-340]

Narcizam i Aspergerov sindrom¹⁵

Aspergerov sindrom se često pogrešno dijagnostikuje kao narcistički poremećaj ličnosti (NPL), iako je očigledan već od treće godine života (dok se patološki narcizam ne može bezbedno dijagnostikovati pre rane adolescencije). U oba slučaja, pacijent je egocentričan i zaokupljen uskim spektrom interesovanja i aktivnosti. Socijalne i profesionalne interakcije su ozbiljno otežane, a veštine konverzacije (verbalna komunikacija) su primitivne. Govor tela pacijenta sa aspergerovim sindromom – pogled oči u oči, držanje tela, izrazi lica – izveštačen je i krut, tj. nalik na narcisoidni. Neverbalni znaci su praktično odsutni i sposobnost njihove interpretacije kod drugih izostaje.

Ipak, jaz između aspergerovog sindroma i patološkog narcizma je ogroman. Narcis se dobrovoljno prebacuje između društvene agilnosti i socijalnog nefunkcionisanja. Njegovo socijalno nefunkcionisanje je rezultat svesne oholosti i nevoljnosti da se ulaže oskudna mentalna energija u negovanje odnosa sa inferiornim i nedostojnim drugim ljudima. Međutim, kada se suoči sa potencijalnim izvorima narcisoidnog snabdevanja, narcis lako povratu svoje društvene veštine, svoj šarm i svoju društvenost.

---

¹⁵ Aspergerov sindrom je stari naziv za poremećaj autističnog spektra i spada u pervazivne razvojne poremećaje. U novoj terminologiji označava se kao poremećaj autističnog spektra - prvi nivo. (prim.prev.)

Mnogi narcisi dostižu najviši status unutar svoje zajednice, crkve, firme ili dobrovoljne organizacije. Većinu vremena, oni funkcioniraju besprekorno – iako neizbježne eksplozije i grubo iznuđivanje narcisoidnog snabdevanja obično stavljaju tačku na karijeru i društvene odnose narcisa. Pacijent sa aspergerovim sindromom često želi da bude društveno prihvaćen, da ima prijatelje, da se oženi, da bude seksualno aktivan i da dobije potomstvo. On jednostavno nema pojma kako to da uradi. Njegov afekat je ograničen. Njegova inicijativa – na primer, da podeli svoja iskustva sa najbližima ili da se upusti u predigru – onemogućena je. Njegova sposobnost da iskaže svoje emocije deluje neprirodno. On je nesposoban za reciprocitet i uglavnom nije svestan želja, potreba i osećanja svojih sagovornika. Neizbežno, drugi ljudi doživljavaju osobe sa aspergerovim sindromom kao hladne, ekscentrične, neosetljive, ravnodušne, odbojne, eksploatatorski nastrojene ili emocionalno odsutne. Da bi izbegli bol od odbijanja, oni se ograničavaju na usamljeničke aktivnosti - ali, za razliku od šizoida, to nije njihov izbor. Oni ograničavaju svoj svet na jednu temu, hobi ili osobu i zaranjaju u njih sa ogromnim i sveobuhvatnim intenzitetom, isključujući sve druge stvari i sve ostale ljude. To je oblik kontrole povređenosti i regulacije bola.

Dakle, dok narcis izbegava bol tako što isključuje, obezvređuje i odbacuje druge, osoba sa Aspergerovim sindromom postiže isti rezultat povlačenjem i strastvenim uključivanjem u svoj univerzum u kom postoje samo jedan ili dvoje ljudi i jedan ili dva predmeta interesovanja. I narcisi i Aspergerovi pacijenti su skloni da reaguju depresijom na doživljene uvrede i povrede, ali pacijenti sa Aspergerovim sindromom su daleko više izloženi riziku od samopovređivanja i samoubistva.

Upotreba jezika je još jedan faktor diferencijacije. Narcis je vešt komunikator. On koristi jezik kao instrument za dobijanje narcisoidnog snabdevanja ili kao oružje kojim će uništiti svoje "neprijatelje" i odbačene izvore snabdevanja. Cerebralni narcisi obezbeđuju narcisoidno snabdevanje koristeći savršenu upotrebu svoje urođene rečitosti. No, nije tako u slučaju osobe sa Aspergerovim sindromom. Ponekad je podjednako rečit kao i narcis (u drugim prilikama ćutljiv), ali njegove teme su ograničene i stoga se zamorno ponavlja. Malo je verovatno da će poštovati pravila razgovora i etikeciju (na primer, neće ostaviti prostora da i sagovornik nešto kaže). Osoba sa Aspergerovim sindromom nije u stanju da dešifruje neverbalne znakove i gestove ili da proprati sopstveno neadekvatno ponašanje u takvim prilikama. Narcisi su na sličan način bezobzirni - ali samo prema onima koji ne mogu da im posluže kao izvori narcisoidnog snabdevanja.

[Više o poremećajima autističnog spektra:

McDovell, Makson J. (2002) "Slika majčinog oka: autizam i rane narcističke povrede", Bihevioralne i biološke nauke;

Benis, Entoni – „Ka sebi i razumu: o genetskom poreklu ljudskog karaktera“ – Narcisoidni perfekcionistački tip ličnosti (NP) sa posebnim osvrtom na infantilni autizam;

Stringer, Kathi (2003) Pristup objektivnim odnosima za razumevanje neobičnih ponašanja i poremećaja;

James Robert Brasic, MD, MPH (2003) Pervazivni razvojni poremećaj: Aspergerov sindrom]

Narcizam i generalizovani anksiozni poremećaj (GAP)

Anksiozni poremećaji – a posebno generalizovani anksiozni poremećaj (GAP) – često se pogrešno dijagnostikuju kao narcistički poremećaj ličnosti (NPL). Anksioznost je nekontrolisana i preterana strepnja. Anksiozni poremećaji su obično prepuni opsesivnih misli, kompulzivnih i ritualnih radnji, nemira, umora, razdražljivosti, poteškoća u koncentraciji i somatskih manifestacija (kao što je ubrzan rad srca, znojenje ili, kod napada panike, bolovi u grudima).

Po definiciji, narcisi su željni društvenog odobrenja ili pažnje (tzv. narcisoidno snabdevanje). Narcis ne može da kontroliše ovu potrebu i prateću anksioznost jer mu je potrebna spoljašnja povratna informacija da reguliše svoj labilan osećaj samopoštovanja. Ova zavisnost većinu narcisa čini razdražljivom. Oni lako pobesne i imaju veoma nizak prag frustracija. Poput pacijenata koji pate od napada panike i socijalne fobije (što je još jedna forma anksioznog poremećaja), narcisi se plaše sramote ili kritike u javnosti. Shodno tome, većina narcisa ne funkcioniše dobro u različitim okruženjima (socijalnom i profesionalnom okruženju, romantičnim vezama itd.).

Mnogi narcisi razvijaju opsesije i kompulzije. Poput onih koji pate od GAP-a, narcisi su perfekcionista i zaokupljeni su kvalitetom svog rada i nivoom svoje kompetencije. Kako Dijagnostički i statistički priručnik [DSM-IV-TR, str. 473] tvrdi, pacijenti sa GAP-om (posebno deca):

„... (A) su obično preterano revnosni u traženju odobrenja i zahtevaju preterano uveravanje vezano za svoj učinak i druga pitanja o kojima brinu“.

Ovo se takođe odnosi i na narcise. Obe klase pacijenata su paralizovane strahom da će biti osuđene kao nesavršene ili oštećene. Narcisi kao i pacijenti sa anksioznim poremećajima ne uspevaju da se mere sa svojim

unutrašnjim, oštrim i sadističkim kritičarem i grandioznom, naduvanom slikom o sebi. Narcisoidno rešenje je da se u potpunosti izbegne poređenje i takmičenje i da se zahteva poseban tretman. Osećaj narcisoidnog prava na privilegiju nesrazmeran je pravim dostignućima narcisa. Narcis se povlači iz tzv. “trke pacova”¹⁶ jer ne smatra da su njegovi protivnici, kolege ili vršnjaci vredni njegovog truda. Za razliku od narcisa, pacijenti sa anksioznim poremećajima ulažu sebe u svoj posao i profesiju. Tačnije, oni se i previše unose. Njihova preokupacija savršenstvom je kontraproduktivna i, ironično, čini ih neuspešnima.

Lako je pogrešno proceniti pojavne simptome određenih anksioznih poremećaja kao patološki narcizam. Oba tipa pacijenata su zabrinuti za društveno odobravanje i aktivno ga traže. Oba predstavljaju svetu oholu ili nepropusnu fasadu. Oba su nefunkcionalna i opterećena istorijom ličnih neuspeha na poslu i u porodici. Ali, narcis je ego-sinton: ponosan je i srećan zbog toga ko jeste. Anksiozni pacijent je uznemiren i traži pomoć i izlaz iz svoje nevolje. Otuda diferencijalna dijagnoza.

[Bibliografija:

Goldman, Hovard G. – Pregled opšte psihijatrije, 4. izd. – London, Prentice-Hall International, 1995 – str. 279-282;

Gelder, Michael et al., ur. – Oksfordski udžbenik psihijatrije, 3. izd. – London, Oxford University Press, 2000 – str. 160-169;

Klajn, Melani – Spisi Melani Klajn – ur. Roger Monei-Kirle, 4 sv. – Njujork, Free Press, 1964-75;

Kernberg O. – Granična stanja i patološki narcizam – Njujork, Džejson Aronson, 1975;

Millon, Theodore (i Roger D. Davis, saradnik) – Poremećaji ličnosti: DSM IV i više, drugo izdanje - Njujork, Džon Vajli i sinovi, 1995;

Millon, Theodore – Poremećaji ličnosti u savremenom životu – Njujork, Džon Vili i sinovi, 2000;

Švarc, Lester – Narcistički poremećaji ličnosti – Klinička diskusija – Časopis udruženja američke psihoanalitike, 22 (1974) – str. 292-305;

Vaknin, Sem – Maligno samoljublje – Narcizam, novi osvrt, 8. revidirano izdanje – Skoplje i Prag, Narcissus Publications, 2007.]

GPL, NPL i drugi poremećaji ličnosti klastera B

U DSM-u postoji 10 različitih poremećaja ličnosti (paranoidni, šizoidni, šizotipalni, antisocijalni, granični, histrionični, narcisoidni, izbegavajući, zavisni, opsesivno-kompulzivni) i jedna interesantna kategorija:

---

¹⁶ Izraz “trka pacova” označava okruženje u kom vlada nemilosrdna konkurencija i takmičenje (prim.prev.)

poremećaji ličnosti NOS (neoznačeni ili nespecificirani poremećaji ličnosti).

Poremećaji ličnosti sa izraženim sličnostima grupisani su u klaster. Klaster A (čudni ili ekscentrični klaster) uključuje paranoidne, šizoidne i šizotipalne poremećaje ličnosti. Klaster B (dramatični, emocionalno nestabilni klaster) sastoji se od antisocijalnog, graničnog, histrionskog i narcisoidnog poremećaja ličnosti. Klaster C (anksiozni ili uplašeni klaster) obuhvata izbegavajuće, zavisne i opsesivno-kompulzivne poremećaje ličnosti. Klasteri nisu validne teorijske konstrukcije i nikada nisu verifikovane ili rigorozno testirane. Oni predstavljaju samo zgodnu skraćenicu i zbog toga pružaju malo dodatnog uvida u samu srž poremećaja ličnosti. Poremećaji ličnosti Klastera B su sveprisutni. Mnogo je veća verovatnoća da naiđete na graničara (osobu sa graničnim poremećajem), narcisa ili psihopatu nego, na primer, šizotipalnu osobu.

Za početak, zato, razmotrimo Klaster B.

Granični poremećaj ličnosti obeležen je nestabilnošću. Pacijent je živi tobogan emocija (to se zove emocionalna labilnost). Ona (koristimo zamenicu "ona" jer su većina graničara žene¹⁷) ne uspeva da održi stabilne veze i dramatično se vezuje, "guši" i nasilno se odvaja od naizgled nepresušnog izvora raznih ljubavnika, supružnika, intimnih partnera i prijatelja. Slika o sebi je nestabilna, osećaj sopstvene vrednosti je promenljiv i nesiguran, afekti su nepredvidivi i neprikladni, a kontrola impulsa je poremećena (prag frustracije pacijenta je nizak).

Antisocijalni poremećaj ličnosti uključuje prezrivo zanemarivanje drugih. Psihopata ignoriše ili aktivno krši prava, izbore, želje, preferencije i emocije drugih ljudi. Narcistički poremećaj ličnosti zasnovan je na osećaju fantastične grandioznosti, izuzetnosti, savršenstva i moći (omnipotencija). Narcisu nedostaje empatija, eksploatator je i kompulzivno traži narcisoidno snabdevanje (pažnju, divljenje, dodvoravanje, strah, itd.) da potkrepi svoje lažno Ja – konfabulisanu „osobu“ koja ima za cilj da izaziva strahopoštovanje i izvlači poštovanje i potčinjavanje od drugih.

Konačno, histrionični poremećaj ličnosti se takođe vrti oko traženja pažnje, ali je obično ograničen na seksualna osvajanja i pokazivanje sposobnosti histrioničnog pacijenta da neodoljivo zavodi druge.

---

¹⁷ Najnovije statistike pokazuju da 50% graničnih pacijentata ipak čine muškarci (prim.prev.)

Svaki poremećaj ličnosti (PL) ima svoj oblik narcisoidnog snabdevanja:

- HPL (Histrionični PL) – svoju zalihu crpe iz svoje povećane seksualnosti, zavodljivosti, flertovanja, serijskih romantičnih i seksualnih susreta, te od fizičkog vežbanja i oblika i izgleda njihovog tela;
- NPL (Narcisoidni PL) – snabdevaju se privlačenjem pažnje, kako pozitivne (zadovoljstvo, divljenje), tako i negativne (strah, ozloglašnost);
- GPL (Borderline ili Granični PL) – crpe svoju zalihu iz prisustva drugih (pate od separacione anksioznosti i plaše se da ne budu napušteni);
- AsPL (Antisocijalni PD, tzv. psihopate i sociopate) – crpe svoju zalihu iz akumulacije novca, moći, kontrole i “zabave” (koja ponekad može biti sadistička).

Zavodljivo ponašanje samo po sebi NIJE nužno indikacija za histrionični PL. Somatski narcisi se takođe ponašaju na ovaj način. Diferencijalne dijagnoze između različitih poremećaja ličnosti su nejasne. Istina je da su neke osobine mnogo izraženije (ili čak kvalitativno drugačije) kod specifičnih poremećaja. Na primer: deluzija u vidu ekspanzivne, sveprožimajuće grandiozne fantazije tipična je za narcisa. Ali, u blažem obliku, javlja se i kod mnogih drugih poremećaja ličnosti, kao što su paranoidni, šizotipalni i granični. Osećaj privilegovanosti zajednički je za SVE poremećaje klastera B. Čini se da poremećaji ličnosti podrazumevaju kontinuum.

Napuštanje, NPL i drugi poremećaji ličnosti

I narcisi i granični pacijenti se plaše napuštanja. Razlikuju se samo njihove strategije suočavanja. Narcisi rade sve što mogu da dovedu do sopstvenog odbacivanja (i tako ga „kontrolišu“ i „završe sa tim“). Graničari rade sve što mogu ili da izbegnu veze u startu, ili da spreče napuštanje jednom kada se upuste u vezu, i to tako što će gušiti partnera ili emocionalno iznuđivati njegovo stalno prisustvo i posvećenost.

NPL i GPL – samoubistvo

Narcisi skoro nikada ne postupaju u skladu sa svojim samoubilačkim idejama, dok granične osobe to rade neprestano (rezanjem, samopovređivanjem ili sakaćenjem). Ali, i jedni i drugi imaju tendenciju da postanu samoubilački nastrojeni pod teškim i produženim stresom. NPL mogu patiti od kratkih reaktivnih psihoza na isti način na koji granične osobe pate od psihotičnih mikroepizode. Međutim, postoje neke razlike između NPD-a i BPD-a:

- a. Narcis je mnogo manje impulsivan;

- b. Narcis je manje samodestruktivan, retko se samosakati i praktično nikada ne pokušava da izvrši samoubistvo;
- c. Narcis je stabilniji (pokazuje smanjenu emocionalnu labilnost, održava stabilnost u međuljudskim odnosima i sl.).

Narcis vs. Psihopata

Svi smo čuli izraze "psihopata" ili "sociopata". Ovo su stari nazivi za pacijenta sa antisocijalnim poremećajem ličnosti (AsPL). Teško je razlikovati narcise od psihopata. Psihopata može jednostavno biti manje inhibiran i manje grandiozan oblik narcisa. Zaista, DSM-V komitet razmatra da ukine diferencijalnu dijagnozu u ovom slučaju.

Ipak, postoje neke važne nijanse koje razdvajaju ova dva poremećaja. Za razliku od većine narcisa, psihopate ili ne mogu ili ne žele da kontrolišu svoje impulse ili da odlažu njihovo zadovoljenje. Oni koriste svoj bes da kontrolišu ljude i manipulišu njima da se pokore. Psihopatima, poput narcisa, nedostaje empatija, ali mnogi od njih su i sadisti: uživaju u nanošenju bola svojim žrtvama ili u njihovom obmanjivanju. Čak im je i smešno! Psihopate su daleko manje sposobni da formiraju međuljudske odnose, čak i one uvrnute i tragične odnose koji su dominantni deo života narcisa. I psihopata i narcis zanemaruju i preziru društvo, njegove konvencije, socijalni red i socijalna pravila. Ali, psihopata ovaj prezir dovodi do krajnosti i verovatno će biti spletkaroš, proračunat, nemilosrdan i beščutan kriminalac sa zavidnom kriminalnom karijerom. Psihopate su namerno i trijumfalno zle, dok su narcisi rasejani i uzgredno zli. Psihopatima zaista nisu potrebni drugi ljudi, dok su narcisi zavisni od narcisoidnog snabdevanja (divljenje, pažnja i zavist drugih).

Millon i Davis (supra) dodaju [str. 299-300]:

„Kada se egocentričnost, nedostatak empatije i osećaj superiornosti narcisa ukrste sa impulsivnošću, lažljivošću i kriminalnim sklonostima antisocijalne osobe, rezultat je psihopata, pojedinac koji traži zadovoljenje sebičnih impulsa na bilo koji način bez empatije ili kajanja." Za razliku od onoga što kaže Skot Pek, narcisi nisu zli – nedostaje im namera da nanese štetu (mens rea). Kao što Millon primećuje, određeni narcisi čak „ugrađuju moralne vrednosti u svoj preterani osećaj superiornosti. U ovom slučaju, moralna labilnost posmatra se kao dokaz inferiornosti (od strane narcisa), te oni koji nisu u stanju da ostanu moralno čisti postaju oni na koje narcis gleda s prezirom“. [Millon, Th., Davis, R. – Poremećaji ličnosti u modernom životu, John Wiley and Sons, 2000]

Narcisi su jednostavno ravnodušni, bezobzirni i nemarni u svom ponašanju i ophođenju prema drugima. Njihovo nasilno ponašanje je nepromišljeno i rasejano, nije proračunato i smišljeno kao kod psihopata.

NPD i neuroze

Pacijent sa poremećajem ličnosti održava ALOPLASTIČNU odbranu (reaguje na stres pokušavajući da promeni spoljašnju sredinu ili da prebaci krivicu na nju). Neurotici imaju AUTOPLASTIČNU odbranu (reaguju na stres putem pokušaja da promene svoje unutrašnje procese ili preuzimaju krivicu). Takođe, mnogi poremećaji ličnosti imaju tendenciju da budu ego-sintoni (tj. percipirani od strane pacijenta kao prihvatljivi, primereni i kao sastavni deo sebe) dok neurotičari imaju tendenciju da budu ego-distoni (upravo suprotno).

Granični narcis – psihotičar?

Kernberg je predložio "graničnu" (borderlajn) dijagnozu. Ona se definiše negde između psihoze i neuroze (zapravo između psihoze i poremećaja ličnosti):

- Neurotičar ima autoplastičnu odbranu („Nešto nije u redu sa mnom“);
- Pacijent sa poremećajem ličnosti ima aloplastičnu odbranu („Nešto nije u redu sa svetom“);
- Psihotičari veruju da „nešto nije u redu sa onima koji kažu da nešto nije u redu sa mnom“.

Neki poremećaji ličnosti imaju psihotičnu crtu. Graničari, na primer, imaju psihotične epizode. Narcisi reaguju psihozom usled životnih kriza i tokom lećenja („psihotične mikroepizode“ koje mogu da traju i danima).

Patološki narcizam, psihoze i deluzije

Jedan od najvažnijih simptoma patološkog narcizma (narcisoidnog poremećaja ličnosti) jeste grandioznost. Grandiozne fantazije (megalomanske zablude o veličini) prožimaju svaki aspekt narcisoidne ličnosti. Oni su razlog zašto narcis oseća da ima pravo na poseban tretman koji je obično nesrazmeran njegovim stvarnim dostignućima. Jaz grandioznosti je ponor između narcisove slike o sebi (koja je opredmećena njegovim lažnim Ja) i stvarnosti. Kada je narcisoidna ponuda manjkava, narcis se dekompenzuje i dolazi do različitih varijanti „akting auta”¹⁸. Narcisi često doživljavaju psihotične mikroepizode tokom terapije i kada pretrpe narcističke povrede tokom životnih kriza.

---

¹⁸ „Acting out” je ispoljavanje ekstremnog ponašanja sa ciljem izražavanja misli ili osećanja koje je osoba nesposobna da iskaže na drugačiji način. (prim.prev.)

Ali može li narcis „preći granicu (ludila)”? Da li narcisi ikada postanu psihotični?

Za početak, pomenimo nešto terminologije:

Najuža definicija PSIHOZE, prema DSM-IV-TR, je „fokus na deluzije ili upadljive halucinacije, pri čemu se halucinacije javljaju u odsustvu uvida u njihovu patološku prirodu“. A šta su deluzije i halucinacije? Deluzija je „lažno uverenje zasnovano na pogrešnom zaključivanju o spoljašnjoj stvarnosti koje je čvrsto održano uprkos onome u šta skoro svi drugi veruju i uprkos onome što predstavlja nepobitan i očigledan dokaz ili činjenicu o suprotnom“. Halucinacija je „čulna percepcija koja ima ubedljiv osećaj stvarne, istinske percepcije, ali nastaje bez spoljašnje stimulacije relevantnog čulnog organa“.

Kao što je već poznato, narcisova procena stvarnosti je slaba (narcisi ponekad padnu na testu realnosti). Takođe, narcisi često veruju u sopstvene konfabulacije. Oni nisu svesni patološke prirode i porekla njihovih samoobmana i stoga su, u užem smislu, deluzorni (iako retko pate od halucinacija, nepovezanog govora ili neorganizovanog i katatoničnog ponašanja). U najstrožem smislu te reči, narcisi se doimaju psihotičnima. Ali, zapravo, nisu. Postoji kvalitativna razlika između benigne (iako dobro ukorenjene) samoobmane ili maligne obmane – i tzv. „ludila“.

Patološki narcizam ne treba tumačiti kao oblik psihoze jer:

1. Narcisi su obično potpuno svesni razlike između istinitog i lažnog, stvarnog i imaginarnog, izmišljenog i postojećeg, ispravnog i pogrešnog. Narcis svesno bira da usvoji jednu verziju događaja, uveličavajući narativ, bajkoliko postojanje, hipotetički kontra-činjenični život. On je emocionalno uloženi u svoj lični mit. Narcis se oseća bolje kao fikcija nego kao stvarnost - ali nikada ne gubi iz vida činjenicu da je sve to samo izmišljotina.
2. Sve vreme, narcis ima punu kontrolu nad svojim sposobnostima, svestan je svojih izbora i orijentisan je ka cilju. Njegovo ponašanje je intencionalno i usmereno. On je manipulator i njegove deluzije su u službi njegovih strategija. Otuda njegova kameleonska sposobnost da svoje obličje, svoje ponašanje i svoja uverenja menja u potpunosti.
3. Narcističke deluzije retko opstaju suočene sa sveopštim protivljenjem i gomilom dokaza koji govore suprotno. Narcis obično pokušava da svoj društveni milje preobrati u skladu sa svojom tačkom gledišta. On pokušava da uslovi svoje najbliže da podrže njegovo obmanjujuće lažno Ja. Ali, ako ne uspe, on menja svoj profil ličnosti “u hodu”. On, takoreći,

„svira po sluhu”. Njegovo lažno Ja nije definisano: ono je večno umetničko delo, podložno trajnoj rekonstrukciji u ponavljajućem procesu dizajniranja na osnovu zamršenih i složenih povratnih petlji.

Iako je narcisoidna ličnost kruta, njen sadržaj se uvek menja. Narcisi zauvek iznova izmišljaju sami sebe, adaptiraju svoju konzumaciju narcisoidnog snabdevanja „tržištu“, prilagođavaju se potrebama svojih „dobavljača“. Poput glumaca što i jesu, oni koketiraju sa svojom „publikom“, dajući joj ono što očekuje i želi. Oni su efikasni instrumenti za ekstrakciju i konzumiranje ljudskih reakcija. Kao rezultat ovog beskonačnog procesa prilagođavanja, narcisi nemaju lojalnost, vrednosti, doktrine, ubeđenja, osećaj pripadnosti, niti uverenja. Njihovo jedino ograničenje je zavisnost od ljudske pažnje, pozitivne ili negativne. Poređenja radi, psihotičari su fiksirani na određeni pogled na svet i svoje mesto u njemu. Oni ignorišu sve informacije koje bi mogle osporiti njihove zablude. Postepeno se povlače u unutrašnje dubine svog izmučenog uma i postaju nefunkcionalni. Narcisi ne mogu sebi priuštiti da isključe svet jer toliko zavise od njega u regulaciji svog labilnog osećaja sopstvene vrednosti. Zbog ove zavisnosti, oni su preosetljivi i hiperbudni, oprezni oko svakog detalja i svakog novog podatka. Oni su stalno zauzeti preuređivanjem svojih samoobmana kako bi ugradili u sebe nove informacije na egosintoničan način.

Zbog toga narcistički poremećaj ličnosti nije dovoljan osnov za tvrdnju o neuračunljivosti ili tzv. “odbranu ludilom”. Narcisi se nikada ne odvajaju od stvarnosti – oni žude za njom, trebaju je i konzumiraju je da održe nesigurnu ravnotežu svoje neorganizovane, granično-psihotične ličnosti. Svi narcisi, čak i oni najčudniji, mogu razlikovati dobro od zla, deluju sa namerom i potpuno kontrolišu svoje sposobnosti i postupke.

Mazohistički poremećaj ličnosti

Mazohistički poremećaj ličnosti se poslednji put pojavio u DSM-III-TR i uklonjen je iz DSM-IV i iz njegove revizije DSM-IV-TR. Neki naučnici, posebno Teodor Milon, smatraju njegovo uklanjanje greškom i lobiraju za njegovo ponovno uvođenje u buduća izdanja DSM-a.

Mazohista je neko ko je od malih nogu učen da mrzi sebe i da sebe smatra nedostojnim ljubavi i bezvrednim kao ličnost. Shodno tome, on ili ona sklon je samokažnjavanju, te samodestruktivnom i samoporažavajućem ponašanju. Iako je sposoban za zadovoljstvo i poseduje društvene veštine, mazohista izbegava ili potkopava prijatna iskustva. Ne odaje se uživanju, traži patnju, bol i povredu u odnosima i

situacijama, odbija pomoć i negoduje na one koji je nude. Aktivno ponavlja uzaludne pokušaje da pomogne sebi, te da poboljša, ublaži ili reši svoje probleme i neprilike. Ova samokažnjavajuća ponašanja su samopročišćavajuća: imaju za cilj da oslobode mazohistu preovlađujuće, nabujale anksioznosti. Ponašanje mazohiste podjednako je usmereno na izbegavanje intimnosti i koristi koje od intimnosti dolaze: druženja i podrške.

Mazohisti imaju tendenciju da biraju ljude i okolnosti koje neizbežno i predvidljivo vode do neuspeha, razočarenja i maltretiranja. Nasuprot tome, oni teže da izbegavaju veze, interakcije i okolnosti koje će verovatno dovesti do uspeha ili zadovoljstva. Oni odbacuju, preziru ili čak sumnjaju na ljude koji se prema njima generalno dobro odnose. Mazohisti smatraju da su brižne, nežne osobe seksualno neprivlačne. Mazohista obično usvaja nerealne ciljeve i tako sebi obezbeđuje siguran neuspeh. Mazohisti ne uspevaju da obave svakodnevne, rutinske zadatke, čak i kada su oni ključni za njihov napredak i lične ciljeve, pa čak i kada uspevaju da iste takve zadatke uspešno obave za druge. DSM nam pruža sledeći primer: „Pomaže kolegama studentima da pišu radove, ali nisu u stanju da napišu sopstvene.“

Kada mazohista ne uspe u ovim pokušajima samosabotaže, on reaguje besom, depresijom i krivicom. On će kompenzovati svoje neželjene uspehe i sreću tako što će doživeti nekakvu nezgodu ili se ponašati na način koji bi izazvao napuštanje, frustraciju, povredu, bolest ili fizički bol. Neki mazohisti čine štetna samozrtvovanja, nepotrebna u datoj situaciji ili neželjena od strane primalaca ili uzročnika tog zrtvovanja.

Odbrambeni mehanizam projekтивne identifikacije je često u osnovi ovog poremećaja. Mazohista namerno provocira, traži i podstiče ljutnju, omalovažavanje i ignorisanje od strane drugih da bi se osećao kao da je na „poznatoj teritoriji“: teritoriji poniženja, poraza, razorenosti i povređenosti.

Obrnuti narcis – mazohista?

Obrnuti narcis (IN) je više tzv. kozavisnik nego mazohista. Strogo govoreći, mazohizam je seksualan (u smislu sado-mazohističkog seksualnog odnosa). No, kolokvijalni izraz znači „traženje zadovoljstva putem samonanošenja bola ili kazne“. Ovo se ne dešava kod kozavisnika ili IN.

Obrnuti narcis je specifična varijanta ko-zavisnosti koja izvlači zadovoljstvo iz svog odnosa sa narcisoidnim ili psihopatskim (antisocijalnim) partnerom. Ali njegovo zadovoljstvo nema nikakve veze sa (veoma stvarnim) emocionalnim (i, ponekad, fizičkim) bolom koji mu je naneo njegov partner. Umesto toga, IN je zadovoljan ponovnim odigravanjem nasilnih odnosa iz prošlosti. Kod narcisa, IN se oseća kao da je našao izgubljenog roditelja. IN nastoji da ponovo odigra stare, nerešene sukobe posredstvom narcisa. Postoji latentna nada da će ovaj put IN učiniti pravu stvar, da se OVA emocionalna veza ili interakcija neće završiti gorkim razočaranjem i dugotrajnom agonijom. Ipak, odabirom narcisa za svog partnera, IN uvek iznova obezbeđuje identičan ishod. Zašto bi neko svesno odabrao da više puta NE uspeva u svojim vezama je intrigantno pitanje. Delimično, to ima veze činjenicom da nam je udobno ono što nam je već poznato. IN je od detinjstva naviknut na neuspešne odnose. Čini se da IN više voli predvidljivost nego emocionalno zadovoljstvo i lični razvoj. Tu postoje i jaki elementi samokažnjavanja i samouništenja dodati u zapaljivu mešavinu dijade narcis-obrnuti narcis.

Narcisi i seksualne perverzije¹⁹

Dugo se smatralo da je narcizam oblik parafilije (seksualne devijacije ili perverzije). Često je bio povezivan sa incestom i pedofilijom. Incest je AUTOEROTSKI čin, i stoga narcisoidan. Kada otac vodi ljubav sa svojom ćerkom – to je vođenje ljubavi sa samim sobom jer ona JE 50% on sam. To je oblik masturbacije i ponovnog uspostavljanja kontrole nad sobom.

[Vaknin je u daljim poglavljima analizirao odnos između narcizma i homoseksualnosti.]

Narcizam, zloupotreba supstanci i bezobzirno ponašanje

Patološki narcizam je zavisnost od narcisoidnog snabdevanja, narcisove odabrane droge. Nije, dakle, iznenađujuće da druga zavisnička i nepromišljena ponašanja – kao što su radoholizam, alkoholizam, zloupotreba droga, patološko kockanje, nepromišljena kupovina ili bezobzirna vožnja – idu uz ovu primarnu zavisnost.

Narcis – kao i druge vrste zavisnika – izvlači zadovoljstvo iz ovih podviga. Ali oni takođe održavaju i pojačavaju njegove grandiozne

---

¹⁹ Uznemirujuć sadržaj (prim.prev.)

fantazije poput „jedinствен“, „superioran“, „privilegovan“ i „odabrani“. Stavljaju ga iznad zakona i pritisaka svakodnevice i daleko od ponižavajućih i otrežnjujućih zahteva stvarnosti. Oni ga stavljaju u centar pažnje – ali ga stavljaju i u „sjajnu izolaciju²⁰“ od inferiorne, razuzdane gomile. Takve kompulzivne i divlje aktivnosti pružaju narcisu psihološki egzoskelet. Oni su zamena za svakodnevnicu. Oni snabdevaju narcisa agendom koja uključuje rasporede, ciljeve i lažna dostignuća. Narcis – zavisnik od adrenalina – oseća da ima kontrolu, oseća da je živ, uzbuđen i vitalan. On ne posmatra svoje stanje kao zavisnost. Narcis čvrsto veruje da drži svoju zavisnost pod kontrolom, da može da prestane kad god poželi i u kratkom roku. Narcis poriče svoje žudnje iz straha da će „izgubiti obraz“ i pokvariti besprekornu, savršenu i svemoćnu sliku o sebi koju projektuje. Kada je uhvaćen na delu, narcis potcenjuje, racionalizuje, ili intelektualizuje svoja zavisnička i nepromišljena ponašanja – pretvarajući ih u sastavni deo njegovog grandioznog i fantastičnog lažnog Ja.

Dakle, narcisoidna osoba koja zloupotrebljava drogu može tvrditi da sprovodi istraživanje iz prve ruke za dobrobit čovečanstva – ili da njegova zloupotreba supstanci rezultira povećanom kreativnošću i produktivnošću. Zavisnost nekih narcisa postaje način života – na primer, oni postaju korporativni rukovodioci, vozači trkačkih automobila, ekstremni sportisti ili profesionalni kockari. Narcisovo zavisničko ponašanje odvraća mu misli od njegovih inherentnih ograničenja, neizbežnih neuspeha, bolnih odbacivanja kojih se panično plaši, te jaza grandioznosti: ponora između slike koju projektuje (lažno Ja) i bolne stvarnosti. Takva ponašanja oslobađaju njegovu anksioznost i rešavaju napetost između njegovih nerealnih očekivanja, naduvane slike o sebi i njegovih nesrazmernih dostignuća, položaja, statusa, priznanja, inteligencije, bogatstva ili izgleda.

Dakle, nema smisla tretirati zavisnost i bezobzirna ponašanja narcisa bez prethodnog tretmana osnovnog poremećaja ličnosti. Narcisova zavisnost služi duboko ukorenjenim emocionalnim potrebama. Ona se besprekorno stapa sa patološkom strukturom njegove neorganizovane ličnosti, sa njegovim karakternim manama i primitivnim odbrambenim mehanizmima. Tehnike poput "12 koraka" mogu se pokazati efikasnim u tretiranju grandioznosti, krutosti, narcisove potrebe za privilegovanošću, eksploativnosti i nedostatka empatije. To je zato što je - za razliku od

---

²⁰ Značenje ovog idioma je "mirna odvojenost od svetske buke, politike i slično", karakteristična za umetnike-usamljenike (prim.prev.)

tradicionalnih terapijskih modaliteta – naglasak na rešavanju psihološke naravi narcisa, a ne na pukoj modifikaciji ponašanja.

Ogromna potreba narcisa da se oseća svemoćnim i superiornim može se iskoristiti u terapijskom procesu. Prevazilaženje zavisnosti terapeut može – iskreno – predstaviti kao redak i impresivan podvig, dostojan jedinstvenog narcisoidnog karaktera. Narcisi iznenađujuće često padaju na ove providne varke. No, ovaj pristup može imati i suprotne rezultate. Ukoliko kod narcisa dođe do recidiva – gotovo izvesna pojava – osećaće stid da prizna svoju grešku, potrebu za emocionalnom podrškom i impotenciju. Verovatno će u potpunosti izbeći lečenje i ubediti sebe da je sada, nakon što je jednom uspeo da se oslobodi svoje zavisnosti, on samodovoljan i sveznajući.

Kako prepoznati narcisa?

Pitanje: Kako prepoznati narcisa pre nego što bude prekasno?

Odgovor: Mnogi se žale na neverovatne varljive moći narcisa. Oni se obično nađu u odnosu sa narcisom (emocionalno, poslovno ili na neki drugi način) pre nego što dobiju priliku da otkriju njegov pravi karakter. Šokirani kasnijim otkrićem, žale zbog svoje nesposobnosti da se odvoje od narcisa i zbog svoje pređašnje lakovernosti. Narcisi su neuhvatljiva vrsta, teško ih je uočiti, još teže definisati, a nemoguće “uloviti”. Čak i iskusan dijagnostičar mentalnog zdravlja sa neograničenim pristupom pregledanom licu i njegovoj istoriji bi veoma teško mogao sa potpunom sigurnošću utvrditi da li neko pati od čistog narcističkog poremećaja ličnosti – ili samo poseduje narcističke osobine, narcistički stil, strukturu ličnosti („karakter”) ili narcisoidno ponašanje udruženo sa drugim problemom mentalnog zdravlja.

Štaviše, važno je razlikovati osobine i obrasce ponašanja koji su nezavisni od pacijentovog kulturno-socijalnog konteksta (tj. koji su inherentni ili idiosinkratični) i reaktivnih obrazaca koji su u skladu sa kulturnim i društvenim moralom i normama. Pored toga, reakcije na teške životne krize ili okolnosti ponekad karakteriše prolazni patološki narcizam [Ronningstam and Gunderson, 1996; Milman, 2000]. Ali takve reakcije ne čine narcisa. Kada je osoba član društva ili kulture koju naučnici (npr. kao Teodor Milon) i društveni mislioci (npr. Kristofer Laš) često opisuju kao narcisoidnu – koliko se njegovog ponašanja može pripisati njegovom miljeu i koje od tih “njegovih” osobina su zaista njegove? Narcistički poremećaj ličnosti je rigorozno definisan u DSM-IV-TR sa skupom strogih kriterijuma i diferencijalnom dijagnozom. Ali

mnogi naučnici smatraju da je narcizam strategija prilagođavanja (tzv. „zdrav narcizam“). Smatra se patološkim u kliničkom smislu tek kada postane rigidna struktura ličnosti prepuna niza primitivnih odbrambenih mehanizama (kao što su splitting, projekcija, projektivna identifikacija ili intelektualizacija) i kada to dovodi do (uglavnom profesionalnih ili interpersonalnih) disfunkcija u jednoj ili više oblasti života pacijenta.

Patološki narcizam je umetnost obmane. Narcis projektuje lažno Ja i upravlja svim svojim društvenim interakcijama kroz ovu izmišljenu konstrukciju. Kada narcis otkrije svoje pravo lice, obično je prekasno. Njegove žrtve nisu u stanju da se odvoje od njega. Oni su frustrirani ovom stečenom bespomoćnošću i ljuti na sebe što nisu uspjeli da prozru narcisa ranije.

Ali narcis emituje suptilne, skoro podsvesne, signale („prikazivanje simptoma“) čak i pri prvim ili povremenim susretima. Zamislite prvi ili drugi sastanak. Već možete reći da li je osoba potencijalni narcis. Evo kako:

- Najverovatnije, prvi znak koji pokazuje narcisoidnu aloplastičnu odbranu je - njegova sklonost da za svaku svoju grešku, svaki neuspeh, ili nezgodu krivi druge, ili svet u celini. Obratite pažnju: da li on pretpostavlja ličnu odgovornost? Da li priznaje svoje greške i pogrešne procene? Ili stalno krivi Vas, taksistu, konobara, vremenske prilike, vladu ili zlu sudbinu za njegovu nevolju?
- Da li je preosetljiv, da li se svađa, da li se stalno oseća omalovaženim, povređenim i uvređenim? Da li neprestano besni? Da li se nestrpljivo ili surovo ophodi prema životinjama i deci i da li izražava negativne i agresivne emocije prema slabima, siromašnima, ojađenima, osećajnim ili invalidima? Da li priznaje da ima istoriju tuča, nasilnih prekršaja ili nasilničkog ponašanja? Da li je njegov način izražavanja podao i prožet psovka, pretnjama i neprijateljstvom?
- Sledeće: da li je previše nestrpljiv? Da li te forsira da se udaš za njega nakon samo dva sastanka? Da li planira decu na prvom sastanku? Da li Vas odmah postavlja u ulogu ljubavi svog života? Da li vrši pritisak na vas vezano za ekskluzivnost, instant intimnost, skoro vas napastvuje, te deluje ljubomorno kada bacite pogled na drugog muškarca? Da li vas obaveštava da, kada postanete par, Vi treba da napustite studije ili date otkaz (tj. da li aludira na odricanje od lične autonomije)?

- Da li poštuje vaše granice i privatnost? Da li ignoriše vaše želje (na primer, biranjem hrane sa menija ili odabirom filma bez konsultacija sa vama)? Da li vas tretira kao predmet ili instrument zadovoljstva (pojavljuje se neočekivano ispred Vašeg doma ili Vas često zove pre sastanka)? Da li čačka Vaše lične stvari dok čeka da se spremite?
- Da li kompulzivno kontroliše i Vas i situaciju? Da li insistira da se vozi u svom autu, drži li ključeve od auta, novac, karte za pozorište, pa čak i Vašu torbu kod sebe? Da li negoduje ako ste predugo odsutni (na primer, kada odete u toalet)? Da li vas ispituje kada se vratite („Da li ste videli nekoga zanimljivog“) – ili “ubacuje” razvratne šale i primedbe? Da li nagoveštava da će vam ubuduće biti potrebna njegova dozvola da radite određene stvari – čak i tako bezazlene kao što je susret sa prijateljem ili poseta porodici?
- Da li se ponaša pokroviteljski i snishodljivo i da li vas često kritikuje? Da li naglašava vaše najsitnije greške (devalvira Vas) čak i kada je prethodno preuveličavao vaše talente, osobine i veštine (idealizovao Vas)? Da li je izrazito nerealan u svojim očekivanjima od Vas, od sebe, od nadolazeće veze i od života uopšte?
- Da li Vam stalno govori da se zbog Vas dobro oseća? Nemojte biti impresionirani. Sledeća stvar koju će vam možda reći je da činite da se oseća loše, ili da ga činite nasilnim, ili da ga "provocirate". „Vidi šta si me naterao/la da uradim!“ je sveprisutna fraza narcisa.
- Da li mu je sadistički seks uzbudljiv? Da li ima fantazije o silovanju ili pedofiliji? Da li je previše nasilan prema vama van seksualnog odnosa? Da li voli da Vas fizički povredi ili mu je to zabavno? Da li Vas zlostavlja verbalno – da li Vas psuje, ponižava, naziva ružnim ili neprimereno degradirajućim imenima ili Vas uporno kritikuje? Da li zatim postaje nežan i pun “ljubavi”, obilato se izvinjava i kupuje Vam poklone?

Ako ste odgovorili sa „da“ na gore navedeno – klonite se! Najverovatnije je u pitanju narcis.

Zatim tu je govor tela narcisa. Sastoji se od nedvosmislenog niza suptilnih – ali uočljivih – znakova upozorenja. Obratite pažnju na način na koji se vaš partner ponaša - i uštedite sebi mnogo nevolja!

„Oholi“ govor tela – Narcis zauzima fizički položaj koji podrazumeva i odiše duhom superiornosti, senioriteta, skrivene moći, misterioznosti, dobroćudne ravnodušnosti i sl. Iako narcis obično održava neprekidan i

prodoran kontakt očima, često se uzdržava od fizičke blizine (štiti svoju ličnu teritoriju). Narcis učestvuje u društvenim interakcijama – čak i kad je u pitanju samo bezazleno “zezanje” – snishodljivo, iz pozicije superiornosti i lažne velikodušnosti i darežljivosti. Ali čak i kada glumi društvenost, retko se meša sa drugima i više voli da ostane „posmatrač“, ili „vuk samotnjak“.

Potreba za privilegijama – Narcis odmah traži neku vrstu „posebnog tretmana“. Da ne čeka u redu, da dobije dužu ili kraću terapijsku sesiju, da razgovara direktno sa autoritetima (a ne sa njihovim pomoćnicima ili sekretarima), da mu se obezbede posebni uslovi plaćanja, da uživaju u aranžmanima skrojenima samo za njih. Ovo se dobro slaže sa aloplastičnom odbranom narcisa: njegovom sklonošću da odgovornost za njegove neuspehe, ponašanja, izbore i nezgode prebaci na druge ili, uopšteno, na ceo svet („Vidi šta si me naterao/la da uradim!“).

Narcis je taj koji – glasno i demonstrativno – zahteva nepodeljenu pažnju glavnog konobara u restoranu, ili monopolizuje domaćicu, ili se zakači za poznate ličnosti na zabavi. Narcis reaguje besom i ogorčen je kada mu se uskraćuju želje ili kada se prema njemu postupa isto kao prema drugima koje smatra inferiornim. Narcisi često i sramotno, javno i svesnom voljom, kore i ponižavaju pružaoce usluga kao što su konobari, trgovci u prodavnicama ili taksisti.

Idealizacija ili devalvacija – Narcis momentalno idealizuje ili obezvređuje svog sagovornika. On laska, obožava, divi se i aplaudira „meti“ na sramotno preuveličan i obilan način – ili se duri, zlostavlja i ponižava je. Narcisi su ljubazni samo u prisustvu potencijalnog izvora narcisoidne ponude: „drugara“ ili „saradnika“. Ali oni nisu u stanju da izdrže čak ni površnu uljudnost i brzo se pogoršavaju do naoštrenosti i slabo prikrivenog neprijateljstva, do verbalnog ili drugog nasilnog ispoljavanja zlostavljanja, napada besa ili hladnog separisanja.

Položaj „članstva” – Narcis uvek pokušava da „pripadne” negde. Ipak, u isto vreme, on održava svoj stav kao autsajder. Narcis nastoji da mu se dive zbog njegove sposobnosti da se integriše i dodvori ulažući napore srazmerne takvom poduhvatu. Na primer: ako narcis razgovara sa psihologom, narcis prvo jasno kaže da nikada nije studirao psihologiju. Zatim nastavlja da naizgled bez napora koristi nejasne profesionalne termine pokazujući da je disciplinu ipak savladao – što bi trebalo da dokaže da je izuzetno inteligentan ili introspektivan.

Generalno, narcis uvek preferira razmetanje pre nego suštinu. Jedan od najefikasnijih metoda otkrivanja narcisa je pokušaj da se “prodre dublje”. Narcis je plitak, bara koja se pretvara da je okean. On voli da misli o sebi kao o renesansnom čoveku, majstoru svih zanata ili geniju. Narcisi nikada ne priznaju neznanje ili neuspeh u bilo kom polju – ipak, obično su neznalice i gubitnici. Iznenadujuće je lako prodreti u lažni sjaj i ljušturu narcisoidnog samoproglāšenog sveznanja, uspeha, bogatstva i svemoći.

Hvalisanje i lažna autobiografija - Narcis se neprestano hvali. Njegov govor je začinjen sa "ja", "sebe" i "moje". On sebe opisuje kao inteligentnog, ili bogatog, ili skromnog, ili intuitivnog, ili kreativnog – ali uvek preterano, nestvarno i izuzetno. Biografija narcisa zvuči neobično bogato i složeno. Njegova samoproglāšena dostignuća su nesrazmerna njegovim godinama, obrazovanju ili slavi. Ipak, njegovo stvarno stanje je očigledno i dokazivo nespojivo sa njegovim tvrdnjama. Vrlo često se narcisoidne laži ili fantazije lako uočavaju kao takve. On uvek prisvaja tuđa iskustva i govori o tuđim dostignućima kao o sopstvenim.

Jezik bez emocija – Narcis voli da priča o sebi i samo o sebi. Ne zanimaju ga drugi ili ono što imaju da kažu, osim ako ne predstavljaju potencijalne izvore snabdevanja i uslov da bi se dobilo to snabdevanje. Pokazuje dosadu, nadmenost i prezir, pa čak i ljutnju, ako oseća da drugi gube njegovo dragoceno vreme i na taj način ga zlostavljaju. Generalno, narcis je veoma nestrpljiv, lako mu postaje dosadno, ima izražen deficit pažnje – osim ako i dok je tema diskusije on sâm. Drugi mogu javno secirati sve aspekte intimnog života narcisa bez reperkusije, pod uslovom da diskurs nije „emocionalno obojen”. Kada se od narcisa traži da se direktno poveže sa svojim emocijama, on intelektualizuje, racionalizuje, govori o sebi u trećem licu, u racionalnom „naučnom” tonu ili sastavlja narativ sa izmišljenim likom, sa sumnjivim autobiografskim prizvukom. Narcisi vole da sebe nazivaju mehaničkim terminima, poput “efikasni automat” ili “mašina”.

Ozbiljnost i osećaj nametanja i prinude – Narcis je smrtno ozbiljan prema sebi. On može da poseduje suptilan, ljut i razularen smisao za humor, može biti zajedljiv i ciničan, ali retko je spreman da zbija šale na sopstveni račun. Narcis smatra da je u stalnoj misiji, čija je važnost kosmička i čije su posledice globalne. Ako je naučnik – on je uvek u mucu da unese nešto revolucionarno u svoju disciplinu. Ako je novinar – on je na korak od najveće priče ikada. Ako je romanopisac – on je na putu do Bukerove ili Nobelove nagrade. Ovakva pogrešna percepcija ne sme biti shvaćena olako. Narcis biva lako povređen i uvređen (narcisistička povreda). Čak i najbezazlenije primedbe ili postupke on tumači kao

omalovažavajuće, uznemirujuće ili preteće. Njegovo vreme je vrednije od vremena drugih – dakle, ne može se trošiti na nevažne stvari kao što su obična šala ili izlazak u šetnju.

Bilo koju predloženu pomoć, savet ili zabrinuto pitanje narcis odmah proglašava namerom poniženja, jer implicira da narcisu treba pomoć i savet i, samim tim, implicira da je on nesavršen i manji od svemoćnog. Svaki pokušaj planiranja je, za narcisa, zastrašujući čin porobljavanja. U tom smislu, narcis je i šizoidan i paranoičan i često ima (sumanute) ideje odnosa. Konačno, narcisi su ponekad sadisti i imaju neadekvatan afekat. Drugim rečima, za njih nešto odvratno, gnusno i šokantno može biti smešno ili, čak, zadovoljavajuće. Oni su seksualno sadomazohistički nastrojeni ili devijantni. Vole da se rugaju, da muče i da povređuju osećanja ljudi („šaljivošću“ ili brutalnom „iskrenošću“). Dok su neki narcisi "stabilni" i "konvencionalni", drugi su asocijalni i njihova kontrola impulsa je manjkava. Oni su veoma nepromišljeni (autodestruktivni i samoporažavajući) ili prosto destruktivni i obično podlegnu radoholizmu, alkoholizmu, zloupotrebi droga, patološkom kockanju, nekontrolisanoj kupovini ili bezobzirnoj vožnji.

Sve ovo – nedostatak empatije, povučenost, prezir, osećaj privilegovanosti, ograničen smisao za humor, nejednak tretman i paranoja – čine narcisa društveno neprilagođenim. Narcis je u stanju da, u svom miljeu, kod svojih povremenih poznanika, čak i kod svog psihoterapeuta, isprovocira najjaču, najstrasniju i besnu mržnju i odvratnost. On je šokiran, ogorčen i preneražen što kod drugih uvek izaziva razuzdanu agresiju. Za narcisa se smatra da je, u najboljem slučaju, asocijalan i, često, antisocijalan. Ovo je možda najjači simptom. Čovek se oseća loše u prisustvu narcisa bez očiglednog razloga. Bez obzira koliko šarmantan, inteligentan, intrigantan, otvoren, lagodan i društven narcis bio, on nikako ne uspeva da izazove kod drugih naklonost koju on sam nikada nije spreman, voljan ili u stanju da uzvрати.

Narcisove žrtve

Pitanje: Vi opisujete narcisa kao lukavog, nemoralnog iznuđivača. Kako narcis utiče na ljude oko sebe?

Odgovor: Pre ili kasnije, svi oko narcisa moraju postati njegove žrtve. Ljudi su uvučeni - voljno ili nevoljno – u turbulenciju koja čini narcisov život, u crnu rupu koja predstavlja njegovu ličnost, u vihor od kog su sačinjeni njegovi međuljudski odnosi. Različiti aspekti života i psihološke maske narcisa negativno utiču na ljude. Neki mu veruju i uzdaju se u

njega, da bi se gorko razočarali. Drugi ga vole i otkrivaju da on ne može uzvratiti. Neki su, pak, primorani da žive posredno, preko njega.

Postoje tri kategorije žrtava:

Žrtve narcisoidne nestabilnosti – Narcis vodi nepredvidiv, promenljiv, nesiguran, često opasan život. Njegovo “tlo” se stalno menja: kako geografski, tako i mentalno. On menja adrese, radna mesta, zvanja, zanimanja, interesovanja, prijatelje i neprijatelje, i to čini zbunjujućom brzinom. On provocira i izaziva autoritete. Stoga je sklon sukobima: verovatno će biti zločinac, buntovnik, disident ili kritičar. Zarobljenom u ciklusima idealizacije i obezvređivanja ljudi, mesta, hobija, poslova i vrednosti, brzo mu postaje dosadno. On je živčan, nestabilan i nepouzdan. Njegova porodica pati: supruga i deca moraju da lutaju sa njim kroz njegovu privatnu pustinju, da idu sa njim stazom patnje kojom on neprestano hoda. Oni žive u stalnom strahu i strepnji: šta dalje? gde dalje? ko je sledeći? U manjoj meri, ovo je slučaj i sa narcisovim prijateljima, šefovima, kolegama ili sa njegovom državom. Ova biografska kolebanja i mentalne oscilacije uskraćuju ljudima oko narcisa autonomiju, nesmetan razvoj i samoostvarenje, te njihov put do samoprepoznavanja i zadovoljstva. Za narcise, drugi ljudi su samo instrumenti, izvori narcisoidnog snabdevanja. On ne vidi razlog da uopšte razmotri njihove potrebe, želje, težnje, čežnje i strahove. On im izbacuje život iz koloseka sa lakoćom i neznanjem. Duboko u sebi, on zna da greši što to čini jer bi oni mogli da uzvrate – otuda i njegove ideje proganjanja.

Žrtve narcisovih obmanjujućih signala – ovo su žrtve narcisoidne obmanjujuće emocionalne poruke. Narcis vešto oponaša prave emocije. On se doima kao neko ko je zaista sposoban da voli ili da bude povređen, kao jedno strasno i meko, empatično i brižno biće. Većina ljudi je zavedena da veruje da je čak i humaniji od proseka. Zaljubljuju se u fatamorganu, u prolaznu sliku, u iluziju bujne emocionalne oaze usred njihove emocionalne pustinje. Oni podležu primamljivoj tvrdnji da narcis postoji. Popuštaju, predaju se i pružaju sve samo da bi bili nemilosrdno odbačeni kada narcis smatra da mu više nisu od koristi. Jašući visoko na grebenu narcisove idealizacije samo da bi se srušili u duboki bezdan njegove devalvacije, ove žrtve gube kontrolu nad svojim emocionalnim životom. Narcis ih “isisava”, iscrpljuje njihove resurse, pije im krv i uzima svoje narcisoidno snabdevanje iz njihovog iscrpljenog, potrošenog Selfa.

Ovaj emotivni tobogan je toliko mučan da se iskustvo graniči sa istinski traumatičnim. Da uklonimo svaku sumnju: ovaj obrazac ponašanja nije ograničen samo na područje romanse. Poslodavac narcisa, na primer, biva

zaveden njegovom očiglednom ozbiljnošću, marljivošću, ambicijom, spremnošću na žrtvu, poštenjem, temeljitošću i mnoštvom drugih potpuno lažnih kvaliteta. Ove očigledne osobine su pogrešne jer su usmerene na obezbeđivanje narcisoidne zalihe, a ne na valjano obavljanje posla. Klijenti i dobavljači narcisa mogu patiti od iste iluzije. Narcisoidne lažne emanacije nisu ograničene na poruke sa emocionalnim sadržajem. One mogu da sadrže pogrešne ili lažne ili delimične informacije. Narcis ne okleva da laže, obmanjuje ili „otkriva“ (varljive) poluistine. Čini se da je inteligentan, šarmantan i, stoga, pouzdan. On je ubedljiv mađioničar koji se igra rečima, signalima, ponašanjem i govorom tela.

Gore navedene dve klase žrtava su uobičajeno eksploatisane, a zatim odbačene od strane narcisa. Što se tiče narcisa, u ovaj obrazac ponašanja nije uključeno više zlobe nego u bilo koju interakciju sa neživim instrumentima. Tu nema ništa više predumišljaja i učešća nego u disanju. Ovo su žrtve narcisovih refleksa. Možda upravo ta činjenica - usputna priroda nanete štete - sve i čini tako odbojno užasnim.

No, ovo nije slučaj sa trećom kategorijom žrtava.

Ova kategorija su žrtve na koje narcis planira, zlonamerno i namerno, da nanese svoj gnev i na koje usmerava svoje loše namere. Narcis je i sadista i mazohista. Povređujući druge, on uvek nastoji da povredi sebe. Kažnjavajući ih, on želi da bude kažnjen. Njihovi bolovi su i njegovi. Zato on napada značajne ličnosti iz vlasti i društvenih institucija sa opakim, nekontrolisanim, gotovo ludim besom – samo da bi dobio svoju zasluženu kaznu (a tom kaznom smatra njihovu reakciju na njegove otrovne klevete ili antisocijalne postupke) koju prima sa neverovatnim samozadovoljstvom, ili, čak, olakšanjem. Narcis se upušta u žestoko poniženje svojih rođaka i najbližih, režima i vlade, svoje firme ili zakona – samo da bi sa zadovoljstvom patio u ulozi izopštenika, prognanika, zatvorenog mučenika ili disidenta.

Kazna narcisa je isuviše mala kompenzacija za njegove nasumično (prilično neshvatljivo) odabrane žrtve. Narcis primorava pojedince i grupe ljudi oko sebe da plate težak danak, materijalno, u vidu narušene reputacije, te emocionalno. On je razoran i ometajući faktor. Ponašajući se tako, narcis nastoji ne samo da bude kažnjen, već i da zadrži emocionalnu odvojenost (preventivne mere emocionalne uključenosti²¹). Ugrožen intimnošću i predatorskom udobnošću rutine i osrednjosti, narcis

---

²¹ Vakninov izraz EIPM (Emotional Involvement Preventive Measures) tj. preventivne mere emocionalne uključenosti objašnjen je u originalnom izdanju ove knjige (prim. prev.). Ukratko, EIPM su aktivnosti koje narcis sprovodi da bi svim silama sprečio da se emocionalno veže za bilo koga i bilo šta.

žestoko uzvrća na ono što smatra izvorima ove dvostruke pretnje. On napada sve one za koje misli da ga uzimaju zdravo za gotovo, one koji ne priznaju njegovu superiornost, one koji ga smatraju „prosečnim“ i „normalnim“. A oni, nažalost, uključuju gotovo svakoga koga poznaje.

Negovanje narcističkih vrednosti

„Savremenog narcisa ne progoni krivica, već anksioznost. On ne nastoji da nameće sopstvena uverenja drugima, već da pronade smisao života.“

[Kristofer Laš – Kultura narcizma: američki život u doba smanjenih očekivanja, 1979.]

„Karakteristika našeg vremena je prevlast mase prostaka, čak i u tradicionalno selektivnim grupama. Dakle, u intelektualnom životu, koji po svojoj suštini zahteva i pretpostavlja kvalifikaciju, može se primetiti progresivni trijumf pseudo-intelektualaca, nekvalifikovanih, te neobučeni...“

[Hoze Ortega i Gaset – Pobuna masa, 1932]

Okruženi smo malignim narcisima. Kako to da je ovaj poremećaj do sada uglavnom ignorisan? Odakle toliki nedostatak istraživanja i literature o ovoj ključnoj patološkoj kategoriji? Čak i praktičari u oblasti mentalnog zdravlja su zastrašujuće nesvesni i nespremni da pomognu žrtvama.

Tužan odgovor je da se narcizam dobro uklapa u našu kulturu. [Vidi: Lasch – Kulturni narcis]. U pitanju je svojevrсно „pozadinsko narcističko zračenje“, koje prožima svaku društvenu i kulturnu interakciju. Teško je razlikovati patološke narcise od ambicioznih, samopouzdanih, samouverenih, samopromotivnih, ekscentričnih ili visoko individualističkih ličnosti. Agresivna trgovina, pohlepa, zavist, egocentričnost, eksploatacija, smanjena empatija su sve društveno prihvatljive karakteristike zapadne civilizacije. Naše društvo je razbijeno u komadiće kao pogrešan rezultat kulture individualizma. Ono podstiče narcisoidne vođe i uzore. Njegove podstrukture – institucionalizovana religija, političke partije, građanske organizacije, mediji, korporacije – potpuno su prožete narcizmom i njegovim pogubnim ishodima. [Vidi: Kolektivni narcizam²²]

Sam etos materijalizma i kapitalizma podržava određene narcističke osobine, kao što su smanjena empatija, eksploatacija, privilegije i grandiozne fantazije (tzv. „vizije“). [Više o ovome u “To je moj svet”²³]

²² Ovo poglavlje je dostupno u Vakninovoj originalnoj knjizi na engleskom jeziku (prim.prev.)

²³ Tekst “To je moj svet” dostupan je na: <https://samvak.tripod.com/journal37.html>

Narcisima pomažu, podržavaju i olakšavaju četiri vrste ljudi i institucija: adulatori²⁴, blažene neznalice, samozavaravajući i oni koje je narcis uspeo da obmane. Adulatori su potpuno svesni podlih i štetnih aspekata narcisoidnog ponašanja, ali veruju da je šteta više nego nadoknađena narcisovim pozitivnim osobinama i koristima – za sebe, za svoj kolektiv ili za društvo u celini. Oni se upuštaju u eksplicitnu trgovinu trampeći neke svoje principe i vrednosti u zamenu za lični profit ili veće dobro. U svom čudnom obrnutom prosuđivanju, adulatori stavljaju počinioca u ulogu žrtve klevetničke kampanje organizovane od strane zlostavljanih ili smatraju počiniočevu nevolju nepravdom. Oni nastoje da pomognu narcisu, da promovišu njegov plan, štite ga od zla, povežu ga sa istomišljenicima, obavljaju njegove poslove umesto njega i, uopšte, stvaraju uslove i povoljno okruženje za njegov uspeh. Ova vrsta savezništva je posebno zastupljena u političkim partijama, vladi, multinacionalnim kompanijama, verskim organizacijama i drugim hijerarhijski organizovanim kolektivima.

Blažene neznalice, sa druge strane, jednostavno nisu svesne loših strana narcisa - i teže da i ostanu nesvesne. Gledaju na drugu stranu, pretvaraju se da je ponašanje narcisa uobičajeno, ili žmure na njegovu zastrašujuće loše ponašanje. Oni su klasični poricatelji stvarnosti. Neki od njih generalno “nose ružičaste naočare” uvereni u urođenu dobronamernost čovečanstva. Drugi jednostavno ne mogu tolerisati nesklad i razdor. Oni više vole da žive u fantastičnom svetu gde je sve harmonično i mirno, a zlo je prognano. Blažene neznalice reaguju besom na bilo koju informaciju koja je suprotna tome i odmah je blokiraju. Jednom kada formiraju mišljenje da su optužbe protiv narcisa prenapuhane, zlonamerne i lažne – to mišljenje postaje nepromenljivo. „Ja sam odlučila” – emituju blažene neznalice – “i nemoj me sad zbunjivati činjenicama.” Ova vrsta poricanja se obično da primetiti u disfunkcionalnim porodicama.

Samoobmanjivači su potpuno svesni narcisoidnih prestupa i zlobe, njegove ravnodušnosti, eksploatacije, nedostatka empatije i osione grandioznosti – ali oni više vole da zanemare uzroke i posledice takvog nedoličnog ponašanja. Oni to pripisuju spoljnim faktorima („težak period u životu”) ili smatraju da je to privremeno. Čak i idu toliko daleko da optužuju žrtve za narcisove propuste, ili te propuste smatraju njegovom odbranom (npr. „ona ga je isprovocirala“).

---

²⁴ Naziv “adulator” čini se pogodnim za zadržati u originalu da bi se opisala određena grupa ljudi sa goreopisanim preciznim karakteristikama (prim.prev.)

Delovanjem kognitivne disonance, oni poriču bilo kakvu vezu između dela narcisa i njegovih posledica (npr. „žena ga je napustila zato što je bila promiskuitetna, a ne zbog nečega što joj je uradio“). Obično ih pokolebaju narcisoidni neosporni šarm, inteligencija ili privlačnost. U ovom slučaju, narcis ne mora da ulaže nikakve napore da ih “obrlati”: on ih ne obmanjuje. Oni sami srljaju u provaliju narcizma. Obrnuti narcis, na primer, je samoobmanjivač.

Obmanjeni su oni ljudi – ili institucije, ili kolektivi – koje je narcis “izvoza” sa predumišljajem. On ih hrani lažnim informacijama, manipuliše njihovim rasuđivanjem, nudi verodostojni scenario da opravda svoju nesmotrenost, blati opoziciju, šarmira ih, poziva se na njihov razum, ili na njihove emocije, i obećava med i mleko. Opet, narcisoidna neosporna moć ubeđivanja i njegova impresivna persona igraju značajnu ulogu u ovom predatorskom ritualu. Prevarene je posebno teško deprogramirati. Često i sami poseduju neke narcisoidne osobine i vrlo im je teško da priznaju grešku ili da se iskupe. Oni će verovatno ostati sa narcisom do njegovog – i njihovog – gorkog kraja.

Nažalost, narcis retko plaća cenu za svoje prestupe. Njegove žrtve su te koje plaćaju ceh. No, čak i u ovakvim slučajevima, zloćudni optimizam zlostavljanih ne prestaje da iznenađuje.

Narcisi na pozicijama autoriteta

„Ne može vladati kraljevstvom onaj koji ne može upravljati pokrajinom; ne može upravljati pokrajinom, onaj koji ne ume uređivati grad; onaj koji ne ume uređivati grad, ne može rukovoditi selom; ne može rukovoditi selom onaj koji ne može voditi porodicu; ne može dobro da vodi porodicu taj čovek koji ne zna kako da vlada sobom; a ne može vladati sobom osim ako mu razum nije gospodar, a volja i želja vazali; a razum ne može vladati čovekom osim ako njime ne vlada sam Bog i ne pokorava mu se“.
[Hugo Grocijus, pravnik]

Pitanje: Koliko je verovatno da će narcisi na poziciji autoriteta iskoristiti svoje pacijente/učenike/podređene?

Odgovor: Biti na poziciji autoriteta obezbeđuje neprekidan tok narcisoidnog snabdevanja. Nahranjeni strahopoštovanjem, strahom, podređenošću, divljenjem, obožavanjem i poslušnošću njegovih potčinjenih, vernika, učenika ili pacijenata, narcis napreduje u takvim okolnostima. Narcis teži da stekne autoritet na bilo koji način koji mu je dostupan. On to može postići koristeći neke izvanredne osobine ili

veštine kao što je njegova inteligencija, ili kroz asimetriju ugrađenu u odnos. Narcisoidni lekar ili stručnjak za mentalno zdravlje i njegovi pacijenti, narcisoidni vodič, učitelj ili mentor i njegovi učenici, narcisoidni vođa, guru, stručnjak ili vidovnjak i njegovi sledbenici ili obožavaoci, ili narcisoidni poslovni tajkun, šef, ili poslodavac i njegovi podređeni – sve su ovo primeri takve asimetrije. Bogati, moćni, bolje upućeni narcisi zauzimaju tzv. patološki narcisoidni prostor.

Ove vrste odnosa – zasnovane na jednosmernom i jednostranom toku narcisoidnog snabdevanja – graniče se sa zloupotrebom. Narcis, u potrazi za sve većom zalihom, sve većom dozom obožavanja i sve većim “fiksom” pažnje, postepeno gubi svoja moralna ograničenja. Vremenom postaje sve teže dobiti narcisoidno snabdevanje. Izvori takvog snabdevanja su ljudi i oni gube interesovanje, postaju umorni, buntovni, iscrpljeni, zgroženi, odbijeni, ili očigledno zabavljeni narcisoidnom neprekidnom zavisnošću, njegovom detinjastom željom za pažnjom, njegovim preteranim ili, čak, paranoičnim strahovima koji dovode do opsesivno-kompulzivnog ponašanja. Da bi obezbedili nastavak saradnje sa njima radi nabavke svoje preko potrebne narcisoidne zalihe, narcis bi mogao da pribegne emocionalnoj iznudi, direktnoj uceni, zlostavljanju ili zloupotrebi svojih ovlašćenja.

Iskušenje da se to učini je, donekle, univerzalno. Nijedan doktor nije imun na čari određenih pacijentkinja, niti su univerzitetski profesori aseksualni. Ono što ih sprečava da nemoralno, cinično, bešćutno i dosledno zloupotrebe svoj položaj su etički imperativi koji su u njih ugrađeni kroz socijalizaciju i empatiju. Oni su naučili razliku između ispravnog i pogrešnog i, pošto su to internalizovali, biraju ispravno postupanje kada se suoče sa moralnom dilemom. Oni saosećaju sa drugim ljudskim bićima, „stavljajući se u njihovu kožu“ i uzdržavaju se od toga da čine drugima ono što ne žele da se čini njima samima. U ove dve ključne tačke narcisi se razlikuju od drugih ljudi.

Njihov proces socijalizacije obično je proizvod problematičnih ranih odnosa sa primarnim objektima (roditeljima ili negovateljima), često je poremećen i rezultira društvenim nefunkcionisanjem. Nesposobni su da saosećaju: što se njih tiče, ljudi postoje samo da bi ih snabdevali narcisoidnim zalihama. Oni nesrećnici koji se ne povinuju ovoj najvažnijoj zapovesti moraju biti naterani da promene svoje ponašanje, a ako čak i ovo ne uspe, narcis gubi interes za njih i klasifikuje ih kao "podljude, životinje, pružaoce usluga, funkcije, simbole" i još gore. Otuda i nagli pomaci od precenjivanja ka devalvaciji drugih. Dok god osoba nosi dar narcisoidnog snabdevanja, ona će biti idealizovana od strane

narcisa. Kada narcisoidna zaliha presuši ili kada narcis proceni da će ubrzo presušiti, on prelazi na suprotno delovanje (devalvacija). Što se narcisa tiče, ne postoji moralna dimenzija kod zlostavljanja drugih – samo pragmatična: da li će biti kažnjen za to? Narcis atavistički reaguje na strah i nedostaje mu bilo kakvo dubinsko razumevanje o tome šta znači biti ljudsko biće. Zarobljen u svojoj patologiji, narcis podseća na vanzemaljca na drogama, narkomana čija je droga narcisoidno snabdevanje, lišen bilo koje vrste jezika koji čini ljudske emocije razumljivim i prenosivim.

Narcisoidne vode

„Upravo te večeri u Lodiju sam video sebe kao neobičnu osobu i postao sam opsednut ambicijom da uradim velike stvari koje su do tada bile samo fantazija“.

[Napoleon Bonaparta, "Misli"]

„Svi se oni mogu zvati herojima, utoliko što su svoju svrhu i svoj poziv crpeli ne iz mirnog, pravilnog toka stvari sankcionisanog postojećim poretkom, već iz skrivenog izvora, iz tog unutrašnjeg Duha još uvek skrivenog ispod površine, koji kao granata udara u spoljašnji svet i raspada ga na komade – takvi su bili npr. Aleksandar, Cezar, Napoleon...svetski istorijski ljudi i heroji jedne epohe – stoga moraju biti prepoznati kao pronicljivi, a njihova dela, njihove reči kao najbolje od svog vremena... Moralni zahtevi su nebitni i ne smeju biti dovedeni u koliziju sa svetsko-istorijskim delima... Tako moćna figura naprosto mora da zgazi mnoge nevine cvetove i smrvi na komade mnoge stvari na svom putu.“

[G.V.F. Hegel, „Predavanja o filozofiji istorije“]

„Takva bića su neprocenjiva, dolaze kao sudbina bez razloga i uzroka, nesmotreno i bez izgovora. Odjednom su tu, kao munja, suviše strašni, suviše iznenadni, previše nesavladivi i previše 'drugačiji' čak i da bi bili omraženi...Ono što ih pokreće je strašni egoizam prepotentnog umetnika koji zna da će ga njegovo delo opravdati za čitavu večnost, kao što je majka uvek opravdana u očima svog deteta...“

Kod svih velikih prevaranata na delu je izuzetan proces kome duguju svoju moć. Sam čin obmane i njena priprema koji odišu zastrašujućim stanjem, izrazom i gestovima - savladani su njihovom verom u sebe; upravo je ta vera ona kojom se obraća svojoj publici na tako ubedljiv i tako čudesan način.“

[Friedrich Nietzsche, "Genealogija morala"]

Narcisoidni vođa je vrhunac i otelotvorenje svoje epohe, kulture i civilizacije. Verovatno će se istaći i doživeti uspon u narcističkim društvima.

Maligni narcis izmišlja, a zatim projektuje lažno, fiktivno Ja za svet da bi ga se svet plašio ili mu se divio. On slabo razume stvarnost, što je dodatno pogoršano posedovanjem obeležja moći. Narcisoidne grandiozne samoobmane i fantazije o svemoći i sveznanju mogu biti podržane od strane autoriteta i pojačane narcisoidnom sklonošću da se okruži pokornim ulizicima. Narcisoidna ličnost je tako nesigurno izbalansirana da ne može tolerisati čak ni nagoveštaj kritike i neslaganja. Većina narcisa je paranoična i pati od ideja odnosa (deluzija da su ismevani ili da su predmet rasprave kada to nisu). Takođe, narcisi često sebe smatraju „žrtvom progona“.

Narcisoidni vođa neguje i podstiče kult ličnosti sa svim obeležjima institucionalne religije: klerikalizam, obredi, rituali, hramovi, bogoslužjenje, katekizam, mitologija. Vođa je asketa i svetac ove “religije”. On sebi monaški uskraćuje zemaljska zadovoljstva (ili bar tako tvrdi) da bi mogao da se u potpunosti posveti svom pozivu. Narcisoidni vođa je monstruozno izvrnuti Isus, koji žrtvuje svoj život i odriče se samoga sebe kako bi njegov narod – ili čovečanstvo u celini – imao koristi. Nadmašivanjem i potiskivanjem svoje ljudskosti, narcisoidni vođa postaje iskrivljena verzija Ničeovog „Supermena“.

Ali biti nadčovek takođe podrazumeva - biti aseksualan i amoralan. U ovom ograničenom smislu, narcisoidne vođe su postmodernistički i moralni relativisti. Oni projektuju na masu androginu figuru i ističu je ili izazivanjem obožavanja golotinje i svega „prirodnog“ – ili snažnim potiskivanjem ovih osećanja. Ali ono što oni nazivaju "prirodom" uopšte nije prirodno. Narcisoidni vođa uvek nudi estetiku dekadencije i zla, veštačku i pažljivo orkestriranu, iako je na taj način ne doživljavaju ni on ni njegovi sledbenici. Narcisoidno vođstvo se odnosi na reprodukovane kopije, ne na originale. Reč je o manipulaciji simbolima – a ne o pravom atavizmu ili istinskom konzervativizmu.

Ukratko: narcisoidno vođstvo se odnosi na pozorište, a ne na život. Da biste uživali u spektaklu (ili da biste bili deo njega), vođa zahteva suspenziju prosuđivanja, depersonalizaciju i derealizaciju. U ovoj narcističkoj dramaturgiji, katarza se izjednačava sa samoponištavanjem. Narcizam je nihilistički ne samo operativno ili ideološki. Sam jezik narcizma i njegovi narativi su nihilistički. Narcizam je, zapravo, upadljivi

nihilizam – vođa kulta služi kao uzor, uništavajući Čoveka, da bi se ponovo pojavio kao unapred određena i neodoljiva Sila Prirode.

Narcisovo vodstvo se često predstavlja kao pobuna protiv "starih običaja": protiv hegemonističke kulture, protiv više klase, uspostavljene religije, neke supersile, korumpiranog poretka i sl. Narcistički pokreti su detinji, oni su reakcija na narcističke povrede nanete narcističkoj (i prilično psihopatskoj) maloj nacionalnoj državi, ili grupi, ili pak samom vođi. Manjine ili „oni drugi“ – često proizvoljno odabrani – predstavljaju savršeno, lako prepoznatljivo, otelotvorenje svega što je “pogrešno”. Optuženi su da su konzervativni, da su sablasne utvare, kosmopoliti, da su deo establišmenta, ili prosto „dekadentni“. Oni su omraženi na verskoj i socio-ekonomskoj osnovi, ili zbog svoje rase, seksualne orijentacije, porekla i sl. Žigosani su kao različiti, kao narcisoidni (tvrdi se za njih da se ponašaju i osećaju kao moralno superiorni), oni su sveprisutni, oni su bez odbrane, lakoverni su, prilagodljivi (i stoga se mogu kooptirati da sarađuju u sopstvenom uništenju). Oni su savršene figure mržnje. Narcisi napreduju na bazi mržnje i patološke zavisti.

Upravo je ovo gorenavedeno izvor fascinacije Hitlerom, koju je Erih From – zajedno sa Staljinom – dijagnostikovao kao maligni narcizam. Hitler je bio “obrnuti čovek”. Njegovo nesvesno je bilo njegovo svesno. Odglumio je naše potisnute nagone, fantazije i želje. Pružio nam je uvid u strahote koje leže ispod površine naše socijalne fasade, uvid u varvarsko pod maskama naših ličnosti, te uvid u to kako je sve izgledalo pre nego što smo izmislili civilizaciju.

Hitler nas je provukao kroz vremensku krivulju i mnogi se nisu vratili. On nije bio đavo. Bio je jedan od nas. On je oličenje onoga što je Arendt prikladno nazvala banalnošću zla: samo običan, mentalno poremećen, neuspešan čovek, član mentalno poremećene i propale nacije, koja je proživela poremećena i propala vremena. Bio je savršeno ogledalo, kanal, glas, te sama dubina naših duša.

Narcisoidni vođa preferira blistavost i glamur dobro orkestriranih iluzija daleko više od monotonije i metoda stvarnih dostignuća. Njegova vladavina je prodaja magle, lišena suštine, a sastoji se od pukih predstava i masovne zablude. Posle njegovog režima – kada narcisoidni vođa umre, biva svrgnut ili izglasan – sve se raspliće. Prestaje neumorna i stalna opsena i čitava građevina se ruši. Ono što je izgledalo kao ekonomsko čudo, ispostavilo se da je bio balon pun prevara. Labavo držana imperija se ruši. Mukotrpno sastavljeni poslovni konglomerati se raspadaju.

„Izuzetna“ i „revolucionarna“ naučna otkrića i teorije bivaju diskreditovane. Društveni eksperimenti se završavaju haosom.

Važno je shvatiti da upotreba nasilja mora biti ego-sintonična. Mora biti u skladu sa slikom o sebi narcisoidnog vođe. Ona mora podsticati i održavati njegove grandiozne fantazije i hraniti njegov osećaj da je u pravu. Ona, dakle, mora biti u skladu sa narcističkim narativom.

Dakle, narcis koji sebe smatra dobročiniteljem, pripadnikom običnog naroda, predstavnikom obespravljenih, zaštitnikom osiromašenih naspram korumpirane elite – on najverovatnije neće pribegavati nasilju protiv siromašnih i obespravljenih. No, ova maska pacifiste se raspada kada se narcis uveri da su se isti ljudi za koje se navodno zalagao, njegovi najuži fanovi, primarni izvori njegovog narcisoidnog snabdevanja, okrenuli protiv njega. Isprva, u očajničkom pokušaju da održi fikciju koja leži u osnovi njegove haotične ličnosti, narcis nastoji da objasni taj iznenadni preokret. „Ljudi su obmanjeni (od strane medija, velike industrije, stranih izvora moći, vojske, elite itd.)“, „Oni zapravo ne znaju šta rade“, „Sigurno će se odjednom nasilno probuditi i vratiće se korenima“, itd. Kada ovi slabašni pokušaji da se zakrpi otrcana lična mitologija propadnu, narcis je povređen. Narcisoidna povreda neizbežno vodi do narcističkog besa i zastrašujućeg prikaza neobuzdane agresije. Nagomilana frustracija i bol se pretvaraju u devalvaciju. Ono što je ranije bilo idealizovano, sada je odbačeno sa prezirom i mržnjom.

Ovaj primitivni odbrambeni mehanizam naziva se cepanje tj. splitting. Za narcise, stvari i ljudi su ili potpuno loši (zlo) ili potpuno dobri. „Ili si sa mnom ili protiv mene“ je njihov uobičajen refren. Narcis projektuje na druge svoje nedostatke i negativne emocije, transformišući tako sebe, u svom umu, u totalno dobar objekat. Narcisoidni vođa će verovatno opravdati kasapljenje sopstvenog naroda tvrdnjom da su oni nameravali da ga ubiju, ponište revoluciju, opustoše ekonomiju ili zemlju, itd. „Mali ljudi“, „obični službenici“, „lojalni vojnici“ narcisa – njegovo stado, njegova nacija, njegovi zaposleni – plaćaju cenu. Razočarenje narcisa je agonija. Proces rekonstrukcije, dizanje iz pepela, prevazilaženje traume prevarenosti, iskorištenosti i bivanja žrtve manipulacije traje predugo. Teško je ponovo verovati, sticati poverenje, voleti, biti vođen, sarađivati. Osećaj stida i krivice u potpunosti guta nekadašnje sledbenike narcisa. Ovo je njegovo jedino nasleđe: masovni posttraumatski stresni poremećaj.

Kult narcisa

Narcis je guru u centru kulta. Kao i drugi gurui, on zahteva potpunu poslušnost od strane svog stada: svog supružnika, svog potomstva, drugih članova porodice, prijatelja i kolega. On oseća da ima puno pravo na dodvoravanje i poseban tretman od strane njegovih sledbenika. On kažnjava svojeglave i “zalutale jaganjce”. On sprovodi disciplinu, zahteva odanost svom učenju i postavlja zajedničke ciljeve. Što je manje ostvaren u stvarnosti – to je strožije njegovo majstorstvo i prodornije njegovo ispiranje mozga. Često nevoljni članovi narcisovog mini-kulta naseljavaju zonu sumraka koju je narcis konstruisao. On im nameće zajedničku psihozu, prepunu deluzija progona, „neprijatelja“, mitskih narativa i apokaliptičnih scenarija u slučaju da je on omalovažen. Narcisoidna kontrola je zasnovana na dvosmislenosti, nepredvidivosti, nejasnosti i zlostavljanju okoline. Njegovo hirovito i promenljivo mišljenje je jedino što definiše ispravno i pogrešno, poželjno i neželjeno, ono čemu treba težiti i ono što bi trebalo izbegavati. On jedini određuje prava i obaveze svojih učenika i menja ih prema svojoj volji. Narcis je mikro menadžer. On vrši kontrolu nad najsitnijim detaljima i ponašanjem. On teško kažnjava i zlostavlja one koji kriju informacije od njega i one koji se ne povinuju njegovim željama i ciljevima.

Narcis ne poštuje granice i privatnost svojih nevoljnih pristalica. On ignoriše njihove želje i tretira ih kao objekte ili instrumente svog zadovoljenja. On nastoji da kompulzivno kontroliše i situacije i ljude. Agresivno ne odobrava ličnu autonomiju i nezavisnost drugih. Čak i za bezazlene aktivnosti, kao npr. susret sa prijateljem ili poseta porodici - potrebna je njegova dozvola. Postepeno, on izoluje svoje najbliže do tačke u kojoj oni u potpunosti zavise od njega, emocionalno, seksualno, finansijski i socijalno. Ponaša se pokroviteljski i snishodljivo i često kritikuje. On naizmenično naglašava najsitnije greške (devalvacija) i preuveličava talente, osobine i veštine (idealizacija) članova svog kulta. On je krajnje nerealan u svojim očekivanjima – a to, kada je neizbežno izneveren, daje legitimitet njegovom kasnijem uvredljivom ponašanju. Narcis tvrdi da je nepogrešiv, superioran, talentovan, vešt, svemoćan i sveznajući. Često laže i konfabulira u prilog ovim neosnovanim tvrdnjama. U okviru svog kulta on očekuje strahopoštovanje, divljenje, laskanje i stalnu pažnju, i to srazmerno njegovim čudnim pričama i tvrdnjama. On reinterpretira stvarnost kako bi odgovarala njegovoj fantaziji.

Njegovo razmišljanje je dogmatično, kruto i doktrinarno. On ne podržava slobodnu misao, pluralizam ili slobodu govora i ne podnosi kritike i neslaganja. On zahteva – i često dobija – potpuno poverenje i prepuštanje njegovim sposobnostima za svako donošenje odluka. Tera učesnike svog

kulta da budu neprijateljski raspoloženi prema kritičarima, vlastima, institucijama, njegovim ličnim neprijateljima ili medijima – ako pokušavaju da razotkriju njegove postupke i otkriju istinu. Pažljivo prati i cenzuriše informacije od spolja, izlažući svoju zarobljenu publiku samo selektivnim podacima i analizama. Kult narcisa je „misionarski“ i „imperijalistički“. Uvek je u potrazi za novim regrutima – prijateljima svog supružnika, drugaricama svoje ćerke, svojim komšijama, novim kolegama na poslu i sl. On odmah pokušava da ih „preobrati“ u njegov „kult“ – da ih ubedi koliko je divan i vredan divljenja. Drugim rečima, pokušava da ih pretvori u izvore narcisoidnog snabdevanja.

Njegovo ponašanje na ovim „regrutnim misijama“ se često razlikuje od ponašanja unutar „kulta“. U prvim fazama regrutovanja novih obožavalaca i pridobijanja potencijalnih „članova“ – narcis je pažljiv, saosećajan, empatičan, fleksibilan, skroman i od pomoći. Kod kuće, među "veteranima" je tiranin, zahtevan, samovoljan, tvrdoglav, agresivan i eksploatatorski. Kao vođa svoje skupštine, narcis oseća da ima pravo na posebne pogodnosti i beneficije koje se ne priznaju "običnim sledbenicima". Očekuje da mu "sledbenici" obezbede sve što poželi, da besplatno koristi svačiji novac i raspolaže njihovom imovinom, te da bude cinično izuzet od pravila koja je sâm ustanovio (ako je takvo kršenje za njega prijatno ili korisno). U ekstremnim slučajevima, narcis se postavlja iznad zakona - i to bilo koje vrste zakona. Ovo grandiozno i oholo uverenje dovodi do krivičnih dela, incestuoznih ili poligamnih odnosa i stalnih trvenja sa vlastima.

Otuda narcisova panična i ponekad nasilna reakcija na „iščlanjenje“ iz njegovog kulta. Unutar kulta dešavaju se mnoge stvari za koje koje narcis želi da ostanu u tajnosti. Štaviše, narcis stabilizuje svoj promenljivi osećaj sopstvene vrednosti izvlačeći narcisoidno snabdevanje od svojih žrtava. Napuštanje ugrožava narcisovu nesigurnu i neuravnoteženu ličnosti. Dodajte tome narcisoidne paranoične i šizoidne sklonosti, njegov nedostatak introspektivne samosvesti i njegov zakrčljali smisao za humor (nedostatak samoomalovažavanja) i rizici za nevoljne članove njegovog kulta su jasni. Narcis svuda vidi neprijatelje i zavere. Često sebe predstavlja kao herojsku žrtvu (mučenika) mračnih i veličanstvenih sila. U svakom odstupanju od svojih načela on uviđa zlonamernu i zloslutnu subverziju. On, dakle, želi da obezvlasti svoje poklonike. I to će činiti na bilo koji način, bilo kakvim sredstvima.

Profesije narcisa

Narcis prirodno gravitira ka onim profesijama koje garantuju obilje i neprekidno obezbeđivanje narcisoidnog snabdevanja. On nastoji da komunicira sa ljudima sa pozicije autoriteta, kontrole ili superiornosti. On tako izaziva njihovo automatsko divljenje, dodvoravanje i afirmaciju – ili, ako to ne uspe, njihov strah i poslušnost. Nekoliko zanimanja ispunjava ove uslove: podučavanje, sveštenstvo, šou biznis, korporativni menadžment, medicinske profesije, politika i sport. Može se slobodno predvideti da će narcisi biti zastupljeniji unutar ovih zanimanja.

Cerebralni narcis će verovatno naglasiti svoju intelektualnu snagu i dostignuća (stvarna i imaginarna) u pokušaju da pribavi narcisoidno snabdevanje od strane studenata punih strahopoštovanja, odanih parohijana, zadivljenih glasača, pokornih podređenih ili pacijenata koji zavise od lekara. Somatski pandan cerebralnom narcisu svoj osećaj sopstvene vrednosti crpi iz bodibildinga, atletskih dostignuća, testova snage ili izdržljivosti i seksualnih osvajanja.

Narcisoidni lekar ili stručnjak za mentalno zdravlje i njegovi pacijenti, narcisoidni vodič, učitelj ili mentor i njegovi učenici, narcisoidni vođa, guru, stručnjak ili vidovnjak i njegovi sledbenici ili obožavaoci, narcisoidni poslovni tajkun, šef ili poslodavac i njegovi podređeni - sve su ovo primeri tzv. patološkog narcisoidnog prostora. U pitanju je zabrinjavajuće stanje. Narcisi su lažovi. Oni lažno predstavljaju svoje akreditive, znanja, talente, veštine i dostignuća. Narcisoidni lekar radije bi dozvolio da mu pacijent umre nego da razotkrije svoje neznanje. Narcisoidni terapeut često traumatizuje klijente svojom glumom, besom, eksploatacijom i nedostatkom empatije. Narcisoidni biznismeni donose propast svojim firmama i zaposlenima.

Mogućnost da bude kažnjen ne odvraća narcisa od svog lošeg ponašanja. On ne smatra da je podložan zakonima koje je stvorio čovek. Njegov osećaj privilegovanosti zajedno sa ubeđenjem o sopstvenoj superiornosti navodi ga da veruje u svoju nepobedivost, neranjivost, imunitet i bogoliku (božansku) nepovredivost. Narcis prezire ljudske ukaze, pravila i propise, kao i kazne za njihovo nepoštovanje. On smatra ljudske potrebe i emocije slabostima koje treba grabežljivo iskorištavati.

Narcis na radnom mestu

Pitanje: Narcis pretvara radno mesto u pakao. Šta da radim?

Odgovor: Za narcisoidnog poslodavca, članovi njegovog "osoblja" su sekundarni izvori narcisoidnog snabdevanja. Njihova uloga je da

akumuliraju narcisoidne zalihe (tj. da se sećaju događaja koji podržavaju grandioznu sliku narcisa o sebi) i da pružaju narcisoidno snabdevanje narcisu tokom sušnih perioda: obožavanje, laskanje, divljenje, slaganje, pružanje pažnje i odobravanja i, generalno, da mu služe kao publika. Osoblje (ili da kažemo "stvari"?) treba da ostane pasivno. Narcisa ne zanima ništa osim najjednostavnije funkcije ogledanja. Kada ogledalo stekne ličnost i sopstveni život, narcis je ljut. Kada je nezavisan, zaposleni može biti u opasnosti da ga otpusti njegov narcisoidni poslodavac (čin kojim se demonstrira svemoć poslodavca).

Pretpostavka zaposlenog da je jednak poslodavcu pokušavajući da se prijatelji sa njim (prijateljstvo je moguće samo među jednakima) nanosi poslodavcu narcisoidnu povredu. Spreman je da prihvati svoje zaposlene samo kao podređene, čija pozicija služi samo kao podrška njegovim grandioznim fantazijama. Ali, njegova grandioznost je toliko slaba i počiva na tako krhkim temeljima, da svaki nagoveštaj jednakosti, neslaganja ili potreba (svaki nagoveštaj da su narcisu „potrebni“ prijatelji, na primer) za narcisa je duboka pretnja. Narcis je krajnje nesiguran. Lako je destabilizovati njegovu improvizovanu „ličnost“. Njegove oštre reakcije su, prosto, samoodbrana.

Klasično narcisoidno ponašanje je kada idealizaciju prati devalvacija. Devalvirajući stav se razvija kao rezultat neslaganja ili jednostavno zato što je vreme narušilo sposobnost zaposlenog da služi kao SVEŽ izvor narcisoidnog snabdevanja. Zaposleni veteran, kojeg sada njegov narcisoidni poslodavac uzima zdravo za gotovo, postaje neinspirativan kao izvor dodvoravanja, divljenja i pažnje. Narcis uvek traži nova uzbuđenja i podsticaje. Narcis je poznat po svom niskom pragu otpornosti na dosadu. Njegovo ponašanje je impulsivno i njegova biografija je burna upravo zbog njegove potrebe da unese neizvesnost i rizik u ono što smatra „stagnacijom“ ili „sporom smrću“ (tj. rutinom). Većina interakcija na radnom mestu deo je kolotečine – i samim tim predstavlja podsetnik na ovu rutinu – te ispuhava narcisoidne grandiozne fantazije. Narcisi čine mnoge nepotrebne, pogrešne, pa čak i opasne stvari u potrazi za stabilizacijom svoje naduvane slike o sebi. Narcise guši intimnost ili stalno podsećanje na STVARNI svet napolju sa svim svojim osobenostima. To umanjuje njihovu veličinu i tera ih da uvide grandiozni jaz između svojih fantazija i stvarnosti. To je pretnja za nesigurnu ravnotežu njihovih struktura ličnosti (naročito „lažne“ i izmišljene strukture) i on to tretira kao smetnju.

Narcisi uvek prebacuju krivicu, prebacuju teret na druge i upuštaju se u kognitivnu disonancu. Oni pripisuju patologiju drugima, neguju u njima

osećanja krivice i srama, unižavaju ih i ponižavaju da bi sačuvali svoj osećaj superiornosti. Narcisi su patološki lažovi. Oni lažu bez predumišljaja, jer je samo njihovo Sopstvo Lažno i predstavlja njihovu sopstvenu konfabulaciju.

Evo nekoliko korisnih smernica (kada imate narcisa na radnom mestu):

- Nikada ne izražavajte neslaganje sa narcisom i ne protivrečite mu;
- Nikada mu nemojte nuditi nikakvu intimnost;
- Reagujte strahopoštovanjem na bilo koju osobinu koja mu je bitna (na primer: njegova profesionalna dostignuća, ili njegov dobar izgled, ili njegov uspeh kod žena i tako dalje);
- Nikada ga ne podsećajte na život “tamo izvan”, a ako to i činite, povežite ga nekako sa narcisovim osećanjem grandioznosti. Možete hvaliti čak i kancelarijski materijal, najobičniju stvar koja se može zamisliti, govoreći: „Ovo je NAJBOLJI umetnički pribor koje jedna firma može da ima“, „Dobijamo ih ISKLJUČIVO...“ itd.;
- Nemojte davati komentare koji mogu direktno ili indirektno uticati na narcisovu sliku o sebi, njegovu svemoć, superiorno rasuđivanje, sveznanje, veštine, sposobnosti, profesionalni rekord, ili, čak, sveprisutnost. Loše rečenice počinju sa: „Mislim da si prevideo... ovde si pogrešio... ne znaš... da li znaš... nisi bio ovde juče pa... ne možeš... trebalo bi... (tumačivši ih kao grubo nametanje, narcisi veoma loše reaguju na uočena ograničenja koja se postavljaju njihovoj slobodi) ... Ja (nikada ne pominjite činjenicu da ste vi zaseban, nezavisan entitet, narcisi smatraju druge proizvođačima sebe)...“

Upravlajte svojim narcisoidnim šefom. Obratite pažnju na obrasce u njegovom maltretiranju. Da li je ponedeljkom ujutru agresivniji, a otvoreniji za predloge petkom popodne? Da li je podložan laskanju? Možete li da izmenite njegovo ponašanje hvaleći njegov moral, superiorno znanje, dobre manire, kosmopolitizam ili vaspitanje? Manipulisanje narcisom je jedini način da se preživi u tako pokvarenom radnom okruženju.

Da li se narcis može “upregnuti”? Može li se njegova energija produktivno kanalisati? Ova dva pitanja upućuju na strategiju koja bi bila duboko pogrešna – pa čak i opasna. Razni gurui menadžmenta nas navodno podučavaju kako iskoristiti ovu silu prirode poznatu kao maligni ili patološki narcizam. Narcisi su motivisani, vizionari, ambiciozni, uzbudljivi i produktivni, kaže, na primer, Majkl Mekobi. Ignorirati takav resurs bilo bi čisto rasipništvo. Sve što treba da uradimo je da naučimo kako da „rukujemo“ narcisima. No, ovaj recept je ili naivan ili neiskren.

Narcisima se ne može "rukovati", ili "upravljati", oni se ne mogu "usmeriti" ili „kanalisati“. Oni su, po definiciji, nesposobni za timski rad. Nedostaje im empatija, eksploatatorski su nastrojani, zavidni su, oholi i insistiraju na privilegijama, čak i ako je takva privilegovanost srazmerna samo njihovim grandioznim fantazijama i kada su njihova stvarna postignuća oskudna. Narcisi lažiraju, kuju zavere, uništavaju i sebe i druge. Njihov nagon je kompulsivan, njihova vizija je retko utemeljena u stvarnosti, a njihovi međuljudski odnosi su katastrofalni. Dugoročno gledano, nema trajne koristi od "saradnje" sa narcisima – samo prolazna i, najčešće, lažna, „dostignuća“.

Traume kao socijalne interakcije

Reagujemo na ozbiljne nezgode, neuspehe koje menjaju život, katastrofe, zlostavljanje i smrt tako što prolazimo kroz faze tugovanja. Traume su složeni ishodi psihodinamičkih i biohemijskih procesa. Ali pojedinci o traumama u velikoj meri zavise od interakcije između žrtve i njenog društvenog miljea.

Čini se da dok žrtva prelazi iz poricanja u bespomoćnost, bes i depresiju, a odatle u prihvatanje traumatizirajućih događaja – društvo pokazuje dijametralno suprotan napredak. Ova nespojivost, ova neusklađenost psiholoških faza je ono što dovodi do formiranja i kristalizacije traume.

FAZA I

Žrtva – PORICANJE

Razmera nesrećnih događaja je često toliko velika, njihova priroda tako otuđujuća, a njihova poruka tako preteća da prvo nastupa poricanje kao odbrambeni mehanizam usmeren na samoodržanje. Žrtva negira da se traumatizirajući događaj uopšte dogodio, da su on ili ona zlostavljeni, da je voljena osoba preminula i slično.

Društvo – PRIHVATANJE, NASTAVLJANJE DALJE

Oni koji su najbliži žrtvi („društvo“) – njene kolege, zaposleni, klijenti, čak i njen supružnik, deca i prijatelji – retko doživljavaju traumatične događaje sa istim potresnim intenzitetom. Verovatno će prihvatiti loše vesti i prosto nastaviti dalje. Čak i kada su najpažljiviji i najsaosećajniji, verovatno će izgubiti strpljenje za mentalno stanje žrtve. Oni imaju tendenciju da ignorišu žrtvu, ili je grde, da je ismevaju ili da se rugaju

njenim osećanjima ili ponašanju, da udruženo potiskuju njena bolna sećanja ili da ih banalizuju.

Rezime

Neusklađenost između reaktivnih obrazaca i emocionalnih potreba žrtve i stava društva o činjenicama ometa oporavak i zarastanje rana. Žrtvi je potrebna pomoć društva u izbegavanju direktnog suočavanja sa stvarnošću koju ona ne može da "svari". Umesto toga, društvo služi kao stalni i mentalno destabilizirajući podsetnik na koren žrtvine nepodnošljive agonije (tzv. Jobov Sindrom²⁵).

FAZA II

Žrtva – BESPOMOĆNOST

Poricanje postepeno ustupa mesto osećaju sveprožimajuće i ponižavajuće bespomoćnosti, često praćenoj iscrpljujućim umorom i mentalnom dezintegracijom. Ovo su neki od klasičnih simptoma PTSP-a (posttraumatski stresni poremećaj). U pitanju su gorki rezultati internalizovanja i integracije grube spoznaje da niko ne može učiniti ništa da promeni ishode prirodne katastrofe ili katastrofe koju je napravio čovek. Užas pri suočavanju sa svojom konačnošću, besmislenošću, zanemarljivošću i nemoći je poražavajuć.

Društvo – DEPRESIJA

Što se više članovi društva suočavaju sa veličinom gubitka, zla ili pretnje koju predstavljaju događaji koji su izazvali traumu, oni postaju tužniji. Depresija je često samo potisnuta ili samousmerena ljutnja. Bes je, u ovom slučaju, sa zakašnjenjem izazvan identifikovanim ili difuznim izvorom pretnje, zla ili gubitka. U pitanju je varijanta višeg nivoa reakcije „bori se ili beži“, narušena racionalnim shvatanjem da je često nemoguće direktno savladati i obuzdati izvor traume.

Rezime

Dakle, kada je žrtvi najpotrebnija podrška, kada je uplašena svojom bespomoćnošću i lutanjem, društvo je uronjeno u depresiju i nije u mogućnosti da obezbedi podržavajuće okruženje na koje bi se žrtva mogla osloniti. Oporavak i zarastanje su ponovo usporeni socijalnom

---

²⁵ Biblijski pojam v. knjiga o Jovu (prim.prev.)

interakcijom. Prirodni osećaj beznađa kod žrtve pojačan je samousmerenim besom (depresijom) ljudi iz njenog okruženja.

FAZA III

I žrtva i društvo reaguju BESOM na svoje nevolje. U pokušaju da se narcistički ponovo potvrdi, žrtva razvija grandiozan osećaj besa usmeren na paranoično odabrane, nestvarne, difuzne i apstraktne mete (izvore frustracije). Agresivnošću, žrtva ponovo uspeva da uspostavi kontrolu nad svetom i sobom. Članovi društva koriste bes kako bi preusmerili osnovni uzrok svoje depresije (koja je, kao što smo rekli, samousmerena agresija) i bezbedno ga kanalisali. Da bi se osiguralo da ova izražena agresija ublaži njihovu depresiju, društvo selektuje i bira prave mete i koristi prave kazne. U tom pogledu, „društveni bes“ se razlikuje od žrtvinog. Društvo namerava da sublimira agresiju i kanališe je na društveno prihvatljiv način – dok žrtva teži da da ponovo potvrdi narcisoidno samoljublje kao protivotrov za sveproždirući osećaj bespomoćnosti. Drugim rečima, društvo, koje je samo po sebi u stanju besa, pozitivno potkrepljuje narcističke reakcije besa ožalošćene žrtve. Ovo je, na duge staze, kontraproduktivno, inhibira lični rast i sprečava zarastanje. Takođe, nagriza test stvarnosti žrtve i podstiče samoobmane, paranoidne ideje i ideje odnosa.

FAZA IV

Žrtva – DEPRESIJA

Kako posledice narcisoidnog besa – i društvene i lične – postaju sve neprihvatljivije, nastupa depresija. Žrtva internalizuje svoje agresivne impulse. Bes koji je usmeren prema sebi je sigurniji, ali je uzrok velike tuge, te čak i suicidalne ideje. Depresija žrtve je način na koji se ona prilagođava društvenim normama. Takođe je korisno da bi oslobodilo žrtvu od nezdravih ostataka narcističke regresije. Onda kada žrtva prizna malignitet svog besa (i njegovu antisocijalnu prirodu), ona zauzima depresivni stav.

Društvo – BESPOMOĆNOST

Ljudi oko žrtve („društvo“) takođe izlaze iz faze besa preobraženi. Dok shvataju uzaludnost svog besa, osećaju se sve bespomoćnije i lišeno mogućnosti. Oni shvataju svoja ograničenja i nebitnost svojih dobrih namera. Oni prihvataju neizbežnost gubitka i zla, i Kafkijanski pristaju da

žive pod zloslutnim oblakom proizvoljnih presuda, izrečenih od strane bezličnih moći.

Rezime

Ponovo, članovi društva nisu u stanju da pomognu žrtvi da izađe iz samodestruktivne faze. Žrtvina depresija je pojačana njihovom prividnom bespomoćnošću. Njihova introvertnost i neefikasnost izazivaju kod žrtve osećaj košmarne izolacije i otuđenosti. Zarastanje i oporavak su ponovo usporeni ili čak inhibirani.

FAZA V

Žrtva – PRIHVATANJE, NASTAVLJANJE DALJE

Depresija – kada je patološki dugotrajna i u kombinaciji sa drugim problemima mentalnog zdravlja – ponekad dovodi do samoubistva. Ali, češće, omogućava žrtvi da obradi mentalno bolne i potencijalno štetne materijale i da utre put prihvatanju. Povlačenje od društvenih pritisaka omogućava direktnu transformaciju besa u druge emocije, od kojih su neke društveno neprihvatljive. Otvoren susret žrtve i njegove (potencijalne) smrti često podstiče katarzičnu i samoosnažujuću unutrašnju dinamiku. Žrtva postaje spremna da nastavi dalje.

Društvo – PORICANJE

S druge strane, društvo, koje je iscrpilo svoj reaktivni arsenal, pribegava poricanju. Kako sećanja blede i kako se žrtva oporavlja i napušta opsesivno-kompulzivno razmišljanje o svom bolu, društvo se oseća moralno opravdanim da zaboravi i oprost. Ovo raspoloženje istorijskog revizionizma, moralne snishodljivosti, velikodušnog praštanja, reinterpretacije i odbijanja da se pamte detalji vodi potiskivanju i poricanju bolnih događaja od strane društva.

Rezime

Ovaj konačni nesklad između emocionalnih potreba žrtve i reakcija društva sada je manje štetan za žrtvu. Žrtva je sada otpornija, fleksibilnija i spremnija da oprost i zaboravi. Poricanje društva je zapravo poricanje žrtve. Ali, pošto je namučena primitivnijim narcisoidnim odbranama, žrtva može i bez društvenih prihvatanja i odobravanja. Nakon što je izdržala čistilište tugovanja, sada je ponovo stekla sebe, nezavisno od društvenog priznanja.

Kako zlostavljanje utiče na žrtve

Ponovljeno zlostavljanje ima dugotrajne pogubne i traumatske efekte kao što su napadi panike, hiperbudnost, poremećaji spavanja, flešbekovi (nametljiva sećanja), samoubilačke ideje i psihosomatski simptomi. Žrtve doživljavaju stid, depresiju, anksioznost, sramotu, krivicu, poniženje, napuštenost i pojačan osećaj ranjivosti.

U tekstu "Stalking – pregled problema" [Can J Psychiatry 1998;43:473–476], autorke Karen M Abrams i Gejl Erlik Robinson pišu:

„Ponekad žrtva razvije gotovo fatalnu odluku da će, neizbežno, jednog dana biti ubijena. Žrtve, nesposobne da žive normalnim životom, opisuju osećaj lišenosti sopstvene vrednosti i dostojanstva. Lična kontrola i resursi, psihosocijalni razvoj, društvena podrška, premorbidne osobine ličnosti i težina stresa mogu uticati na to kako žrtva doživljava situaciju i reaguje na nju...“

Iznenadujuće, **verbalno, psihološko i emocionalno zlostavljanje ima iste efekte kao i fizičko** [Psychology Today, September/October 2000 issue, pp. 24]. Zlostavljanje svih vrsta takođe ometa žrtvinu sposobnost za rad. Abrams i Robinson su napisali sledeće [u "Efekti stalkinga na rad", Can J Psychiatry 2002;47:468–472]:

„... (B) uhođenje od strane bivšeg partnera može uticati na sposobnost žrtve da radi na 3 načina. Prvo, ponašanja stalkera često direktno ometaju sposobnost da se dođe na posao (na primer, izduvavanje guma ili druge metode sprečavanja napuštanja kuće). Drugo, radno mesto žrtve može postati nesigurna lokacija ako prestupnik odluči da se pojavi tamo. Treće, efekti takve traume na mentalno zdravlje mogu dovesti do zaboravnosti, umora, smanjenja koncentracije i neorganizovanosti. Ovi faktori mogu dovesti do gubitka posla, uz prateći gubitak prihoda, sigurnosti i statusa.“

Ipak, teško je generalizovati. Žrtve nisu ujednačena grupa. U nekim kulturama zlostavljanje je uobičajeno i, čak, prihvaćeno kao legitiman način komunikacije, znak ljubavi i brige, kao i podsticaj nasilnikovoj slici o sebi. U takvim okolnostima, žrtva će verovatno usvojiti društvene norme i izbeći ozbiljne traume. Namerno, hladnokrvno mučenje s predumišljajem ima gore i dugotrajnije posledice od zlostavljanja koje zlostavljač vrši u besu i gubitku samokontrole. Postojanje mreže društvene podrške pune ljubavi i prihvatanja je još jedan olakšavajući faktor. Konačno, sposobnost bezbednog izražavanja negativnih emocija i konstruktivno suočavanja sa njima, ključni su za izlečenje.

Tipično, do trenutka kada zlostavljanje dostigne kritične i sveprožimajuće razmere, zlostavljač je već, poput pauka, izolovao svoju žrtvu od porodice, prijatelja i kolega. Ona je katapultirana u pakao, u okruženje nalik kultu gde se i sama stvarnost rastapa u neprekidnu noćnu moru. Kada se pojavi na drugom kraju ove crvotočine, zlostavljana žena (ili, ređe, muškarac) oseća se bespomoćno, sumnja u sebe, oseća se bezvrednom, glupom i krivcem za neuspeh jer je pokvarila svoju vezu i "napustila porodicu". U nastojanju da povrati perspektivu i izbegne sramotu, žrtva negira zlostavljanje ili ga minimizira. Nije ni čudo što osobe koje su preživele zlostavljanje imaju tendenciju da budu klinički depresivne, zanemaruju svoje zdravlje i lični izgled, te podležu dosadi, besu i nestrpljenju. Mnogi na kraju zloupotrebljavaju lekove na recept, piju alkohol, ili se, na neki drugi način, ponašaju nepromišljeno. Neke žrtve, čak, razviju posttraumatski stresni poremećaj (PTSP).

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP)

Suprotno popularnim zabludama, posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) i akutni stresni poremećaj (ili reakcija) nisu tipični odgovori na produženo zlostavljanje. Oni su ishodi iznenadnog izlaganja teškim ili ekstremnim stresorima (stresnim događajima). Neke žrtve čiji su život ili telo bili direktno i nedvosmisleno ugroženi od strane zlostavljača reaguju razvojem ovih sindroma. PTSP je, stoga, obično povezan sa posledicama fizičkog i seksualnog zlostavljanja i kod dece i kod odraslih. Nečija (ili nekog bliskog) nadolazeća smrt, zlostavljanje, povrede ili snažan bol su dovoljni da izazovu ponašanja, spoznaje i emocije koji su zajedno poznati kao PTSP. Čak i saznanje o takvim nesrećama može biti dovoljno da izazove masivne anksiozne reakcije

Prva faza PTSP-a uključuje onesposobljavanje i intenzivan strah. Žrtva se oseća kao da je gurnuta u noćnu moru ili horor film. Ona je bespomoćna usled sopstvenog užasa. Ona nastavlja da proživljava to iskustvo kroz ponavljajuće i nametljive vizuelne i slušne halucinacije („flešbekovi”) ili kroz snove. U nekim flešbekovima, žrtva potpuno upada u disocijativno stanje i fizički ponovo odigrava događaj bivajući potpuno nesvesna gde se nalazi.

U pokušaju da potisne ovu kontinuirano ponavljanje i prateći preterani osećaj uznemirenosti (nervozu), žrtva pokušava da izbegne sve stimulse povezane, ma koliko indirektno, sa traumatskim događajem. Mnogi razvijaju fobije punog obima (agorafobija, klaustrofobija, strah od visine, averzija prema određenim životinjama, predmetima, prevoznim sredstvima, komšiluku, zgradama, zanimanjima, vremenskim prilikama i

tako dalje). Većina žrtava PTSP-a posebno je ugrožena na godišnjice njihovog zlostavljanja. Pokušavaju da izbegnu misli, osećanja, razgovore, aktivnosti, situacije ili ljude koji ih podsećaju na traumatsku pojavu (tzv. „okidači“). Ova stalna hiperbudnost i uzbuđenje, poremećaji spavanja (uglavnom nesanica), razdražljivost („kratki fitilj“) i nesposobnost koncentracije i obavljanja čak i relativno jednostavnih zadataka nagriza otpornost žrtve. Bivajući sasvim iscrpljeni, većina pacijenata manifestuje dugotrajne periode ukočenosti, automatizma i, u radikalnim slučajevima, skoro katatoničnog držanja. Vreme reagovanja na verbalne znakove se dramatično povećava. Svest o okruženju se smanjuje, ponekad i opasno. Njihovi najbliži opisuju žrtve kao „zombije“, „mašine“, ili „automate“.

Čini se da žrtve hodaju u snu, depresivne, disforične, anhedonične (ništa ih ne zanima i ne nalaze zadovoljstvo ni u čemu). Oni navode da se osećaju odvojeno, emocionalno odsutno i otuđeno. Mnoge žrtve tvrde da je njihov "život gotov" i očekuju da neće imati karijeru, porodicu ili na neki drugi način značajnu budućnost. Porodica i prijatelji žrtve žale se da ona više nije u stanju da pokazuje intimnost, nežnost, saosećanje, empatiju ili da ima seks (zbog njene posttraumatske „frigidnosti“). Mnoge žrtve postaju paranoične, impulsivne, nepromišljene i samodestruktivne. Drugi somatizuju svoje mentalne probleme i žale se na brojne fizičke bolesti. Sve žrtve osećaju krivicu, sramotu, poniženje, očaj, beznadežnost i neprijateljstvo.

PTSP se ne mora pojaviti odmah nakon mučnog iskustva. Pojavljivanje može biti – i često jeste – odloženo danima, čak i mesecima. PTSP traje duže od mesec dana (obično mnogo duže). Osobe koje pate od PTSP-a prijavljuju subjektivni stres (manifestacije PTSP-a su ego-distone). Njihovo funkcionisanje u različitim okruženjima – radni učinak, ocene u školi, društvenost – značajno se pogoršava.

Kriterijumi DSM-IV-TR (Dijagnostički i statistički priručnik) za dijagnostikovanje PTSP-a su previše restriktivni. PTSP se, izgleda, takođe razvija kao posledica verbalnog i emocionalnog zlostavljanja i nakon dugotrajne traumatične situacije (kao što je neprijatan razvod). Nadamo se da će tekst DSM-a biti prilagođen tako da zaista odražava ovu tužnu stvarnost.

Oporavak i izlečenje

Žrtve zlostavljanja u svim oblicima – verbalnom, emocionalnom, finansijskom, fizičkom i seksualnom – često su dezorijentisane. Njima je potrebna ne samo terapija da zaleče svoje emocionalne rane, već i

praktična uputstva i edukacija na datu temu. Kao prvo, žrtva je, prirodno, nepoverljiva, pa čak i neprijateljski nastrojena. Terapeut ili socijalni radnik moraju mukotrпно i strpljivo raditi na tome da uspostave poverenje i prisnost. Terapeutski savez zahteva stalno uveravanje da su okruženje i izabrani modaliteti lečenja sigurni i podržavajući. To nije lako učiniti, delom zbog objektivnih faktora kao što je činjenica da pojedini zapisi i beleške terapeuta nisu poverljivi. U nekim situacijama, prekršilac može zahtevati njihovo otkrivanje na sudu, jednostavnim podnošenjem građanske tužbe protiv preživelog!

Prvi zadatak terapeuta je da legitimiše i validira strahove žrtve. Ovo se radi tako što joj se jasno stavi do znanja da nije odgovorna za njeno zlostavljanje ili kriva za ono što se dogodilo. Viktimizacija je krivica nasilnika – nije žrtvin izbor. Žrtve ne traže zlostavljanje – iako, doduše, neke od njih nastavljaju da pronalaze nasilne partnere i ulaze u kozavisne odnose. Suočavanje, rekonstrukcija i preoblikovanje traumatskih iskustava je ključna i neophodna prva faza. Terapeut treba da predstavi žrtvi njenu ambivalentnost i dvosmislenost njenih poruka – ali to treba da čini nežno, bez osude i bez kritike. Što je žrtva sposobnija i voljnija da se suoči sa realnošću svog zlostavljanja (i samim zlostavljačem), to će se osećati jačom i manje krivom.

Tipično, pacijentova bespomoćnost se smanjuje zajedno sa njenim samoograničavanjem. Njeno samopouzdanje, kao i njen osećaj samopoštovanja, stabilizuju se. Terapeut treba da naglasi snage žrtve i da pokaže kako to može da je spase od ponavljanja zlostavljanja ili joj pomogne da se nosi sa zlostavljanjem i svojim zlostavljačem.

Obrazovanje je važno sredstvo u procesu oporavka. Pacijent treba da bude svestan rasprostranjenosti i prirode nasilja (npr. nasilja nad ženama i stalkinga), njegovih emocionalnih i fizičkih efekata, znakova upozorenja i “crvenih zastava”, pravnih obeštećenja, koping strategija i mera predostrožnosti. Terapeut ili socijalni radnik treba da dostavi žrtvi spiskove kontakata: organizacije za pomoć, agencija za pravnu podršku, kontakte drugih sličnih žrtava, zatim sigurnih kuća ili skloništa od nasilja u porodici, grupa za podršku žrtvama i onlajn i u njenom kraju ili gradu. Znanje osnažuje i smanjuje žrtvin osećaj izolovanosti i bezvrednosti. Pomoć preživeloj žrtvi da povрати kontrolu nad svojim životom je najvažniji cilj čitavog terapijskog procesa. Imajući ovo u vidu, treba je ohrabriti da ponovo uspostavi kontakt sa porodicom, prijateljima, kolegama i zajednicom uopšte. Važnost tesno povezane mreže socijalne podrške ne može se dovoljno istaći. U idealnom slučaju, nakon perioda kombinovanog podučavanja, terapije razgovorom i lekova (anksiolitika ili

antidepresiva), žrtva će se samomobilisati i izaći iz iskustva otpornija i asertivnija, te manje lakoverna i samokritična.

Narcisi, ljubav i lečenje

Pitanje: Zašto narcisi ljutito reaguju na gestove ili iskaze ljubavi?

Odgovor: Nema ničega što pojedini narcisi više mrze od rečenice "volim te". To izaziva kod narcisa gotovo primordijalne reakcije. To ga izaziva na nekontrolisani bes. Zašto je to tako?

a) Narcis smrtno i snažno mrzi žene. Kao ženomrzac, on izjednačava "biti voljen" sa "biti zaposednut", narušen, okovan, transformisan, uprošćen, eksploatisan, oslabljen, progutan, svaren i izlučen. Za njega je ljubav opasna težnja.

b) Biti voljen znači biti intimno upoznat. Narcis voli da misli da je toliko jedinstven i dubok da nikada ne može biti shvaćen. Narcis veruje da je iznad pukog ljudskog razumevanja i empatije, da je jedinstven (sui generis). Reći mu "volim te" znači negirati ovo osećanje, pokušati ga svesti na najnižeg zajedničkog imenioca, ugroziti njegov osećaj jedinstvenosti. Na kraju krajeva, svako je sposoban da voli i svi, čak i najniža ljudska bića, se zaljubljuju. Za narcisa, ljubav je životinjsko i patološko ponašanje, kao i seks.

c) Narcis zna da je prevarant, obmanjivač, razrađena prevara i scenario, da je šupalj i suštinski nepostojeći. Osoba koja tvrdi da ga voli ili laže (šta ima da se voli kod narcisa?) - ili je u pitanju samoobmanjujuća, prijemčiva i nezrela kozavisna osoba. Narcis ne može tolerisati pomisao da je odabrao lažova ili idiota za partnera. Indirektno, njena izjava ljubavi je razorna kritika narcisove pronicljivosti.

Narcis mrzi ljubav, kako god i gde god da se manifestuje. Tako, na primer, kada njegova supruga pokazuje svoju ljubav svojoj deci, on im svima želi loše. On je tako patološki zavidan prema svojoj supruzi da želi da ona nikada nije postojala. Pošto je pomalo paranoičan, on takođe neguje rastuće uverenje da ona pokazuje ljubav prema svojoj deci vidljivo i namerno, da ga podseti kako je jadan, kako je manjkav, kako lišen i diskriminisan. On njenu interakciju sa njihovom decom smatra provokacijom, napadom na njegovo emocionalno blagostanje i balans. Uzavrela zavist, ključali bes i nasilne misli formiraju zapaljivu mahinaciju u umu narcisa kad god vidi druge ljude srećne. Mnogi ljudi naivno veruju da mogu izlečiti narcisa tako što će ga obasuti ljubavlju, prihvatanjem, saosećanjem i empatijom. Ovo nije istina. Jedini put kada dođe do transformativnog procesa lečenja je kada narcis doživljava tešku narcističku povredu, životnu krizu, tj. kada dotiče dno. Primoran da

odbaci svoju neispravnu odbranu, formira se efemerni prozor ranjivosti kroz koji terapijska intervencija može pokušati da se ušunja. Narcis je podložan lečenju samo kada je njegova odbrana smanjena jer nije uspela da obezbedi stalni tok narcisoidnog snabdevanja. Terapija narcisa ima za cilj da ga odvikne od narcisoidnog snabdevanja. Ali, narcis percipira ljubav i saosećanje drugih ljudi kao oblike narcisoidnog snabdevanja! Stoga, ovo je situacija u kojoj nema pobednika: ako je terapija uspešna i narcis se oslobodi svoje zavisnosti od narcisoidnog snabdevanja, on postaje nesposoban za davanje i primanje ljubavi, koju on smatra raznovrсноšću pomenutog snabdevanja.

Uloge narcisoidnog snabdevanja treba jasno razlikovati od uloga emocionalne veze (kao što je ljubav). Narcisoidno snabdevanje ima veze sa funkcionisanjem narcisoidnih primitivnih odbrambenih mehanizama. Emocionalna komponenta u psihi narcisa je potisnuta, disfunkcionalna i deformisana. Ovaj proces je podsvestan: narcis nije svestan svojih emocija i nije u kontaktu sa svojim osećanjima. Narcis traži narcisoidno snabdevanje kao što narkoman traži drogu. Narkomani mogu da formiraju emocionalne "veze", ali one su uvek podređene njihovoj navici. Njihove emocionalne interakcije su žrtve njihove primarne navike, i to njihova deca i supružnici mogu potvrditi.

Nemoguće je imati stvarnu, smislenu ili trajnu emocionalnu vezu sa narcisom dok se njegovi primitivni odbrambeni mehanizmi ne raspadnu i odbace. Disfunkcionalni međuljudski odnosi su jedan od obeležja i drugih poremećaja ličnosti.

Da biste pomogli narcisu:

1. Odvojte ga od njegovih izvora snabdevanja i tako izazovite narcističku krizu ili povredu;
2. Iskoristite ovu kratku šansu i ubedite narcisa da prisustvuje strukturiranoj terapiji kako bi mu terapija pomogla pri emocionalnom sazrevanju;
3. Ohrabrite ga u njegovim emocionalnim, samoformirajućim prvim koracima.

"Emocionalne" veze koje koegzistiraju sa narcisovim odbrambenim mehanizmima deo su narcističkog pozorišnog repertoara, lažne su i osuđene na propast. Odbrambeni mehanizmi narcisa čine ga serijskim monogamistom ili neobaveznim plejbojem. Malo je verovatno da će se narcis sam osloboditi svojih odbrambenih mehanizama. On ih ne angažuje jer su mu potrebni, već zato što ne zna drugačije. Pokazali su se

korisnim u njegovom detinjstvu. Omogućili su mu prilagođavanje u nasilnom okruženju. Stari trikovi i stare navike teško umiru.

Narcis ima neorganizovanu ličnost (Kernberg). Može se poboljšati i emocionalno sazreti da bi izbegao bol usled određenih ili ponavljajućih narcističkih povreda. Kada narcisi posećuju terapiju, to je da bi pokušali da ublaže nešto od onoga što je za njih postalo nepodnošljiv bol. Niko od njih ne ide na terapiju jer želi bolju interakciju sa drugima. Ljubav je važna, ali da bi se u potpunosti uživalo u njenim emocionalnim prednostima, narcis prvo mora da se izleči.

Kako se nositi sa narcisom?

Niko ne treba da se oseća odgovornim za narcisovu nesreću. Što se njega tiče, drugi jedva da postoje – toliko je zaokupljen sobom i patnjom koja proizilazi iz te preokupacije. Drugi su samo objekti na kojima on projektuje svoj gnev, bes, potisnutu i mutirajuću agresiju i, konačno, bolesno, prikriveno nasilje. Kako bi njegovi najbliži trebalo da se nose sa njegovim ekscentričnim hirovima?

Kratak odgovor je: tako što ćete ga napustiti ili zapretiti da ćete ga napustiti. Pretnja napuštanjem ne mora biti eksplicitna ili uslovna („Ako nešto ne uradiš ili ako to uradiš, šutnuću te“). Dovoljno je suočiti se sa narcisom, potpuno ga ignorisati, insistirati na poštovanju svojih granica i želja, ili mu oštro uzvratiti. Narcis shvata ove znake lične autonomije kao preteče predstojećeg razdvajanje i reaguje anksiožnošću. Narcis se kroti istim oružjem koje koristi da potčini druge. Sablast napuštanja izranja u prvi plan u odnosu na sve ostalo. U umu narcisa svaki neskladni ton predskazuje samoću i, posledično, konfrontaciju sa svojim napuštenim Selfom. Narcis je osoba koja je nepopravljivo traumatizovana ponašanjem najvažnijih ljudi u njegovom životu: njegovim roditeljima, uzorima ili vršnjacima. Svojim hirovitim, proizvoljnim i sadistički osuđujućim ponašanjem, oni su ga oblikovali u odraslu osobu koja žarko i opsesivno pokušava da ponovo stvori traumu kako bi je, ovoga puta, rešila (kompleks ponavljanja).

Stoga, s jedne strane, narcis oseća da njegova sloboda zavisi od ponovnog odigravanja ovih ranih neugodnih iskustava. S druge strane, on je prestravljen ovom perspektivom. Shvativši da je osuđen da prođe kroz iste traume iznova i iznova, narcis se distancira koristeći svoju agresiju da otuđi druge, da ponižava ljude, i, uopšte, da bude emocionalno odsutan. Ovo ponašanje dovodi do iste one posledice koje se narcis toliko plaši: napuštanja. Ali, ovako, narcis je barem u stanju da ubedi sebe (i druge) da

je ON bio taj koji je podstakao razdvajanje, da je to u potpunosti bio njegov izbor i da nije iznenađen. Istina je da, vođen svojim unutrašnjim demonima, narcis nema pravog izbora. Turobna budućnost njegovih odnosa je unapred određena. Narcis je binarna osoba: šargarepa je štap u njegovom slučaju. Ako se previše emotivno približi nekome, plaši se konačnog i neizbežnog napuštanja. On se, dakle, distancira, postupa surovo i dovodi do napuštanja kog se u startu toliko plašio. U ovom paradoksu leži ključ za suočavanje sa narcisom. Ako, na primer, ima napad besa – uzvratite mu besom. To će kod njega izazvati strah od napuštanja, a nastalo smirenje biće toliko potpuno da bi moglo izgledati jezivo. Narcisi su poznati po ovim iznenadnim tektonskim promenama u raspoloženju i ponašanju. Kopirajte narcisoidne postupke (tehnika “ogledala”) i ponovite njegove reči. Ako preti – uzvratite pretnjom i pokušajte da verodostojno iskoristite isti jezik i sadržaj. Ako izađe iz kuće – napustite je i vi, nestanite za njega. Ako je sumnjičav - budite sumnjičavi. Budite kritični, omalovažavajući, ponižavajući, spustite se na njegov nivo – jer je to jedini način da prođete kroz njegovu čvrstu odbranu. Suočen sa svojom slikom u ogledalu, narcis uvek ustukne.

Ne smemo zaboraviti da se narcis ponaša na način na koji se ponaša da bi podstakao i ohrabrio napuštanje. Kada se ogleda, narcis strahuje od skorog i nadolazećeg napuštanja, što je neizbežni rezultat njegovih reči i dela. Ova perspektiva ga toliko užasava da u njemu izaziva neverovatnu izmenu ponašanja. On istog trena popušta i pokorno pokušava da se popravi, krećući se od jedne krajnosti (hladnog i ogorčenog, ciničnog i mizantropskog, okrutnog i sadističkog ponašanja) prema drugoj (ka toplom, čak i ljubavnom, nežnom, preplavljućem, emotivnom, sentimentalnom i slatkom ponašanju).

Druga strategija suočavanja je odustati od njega. Odbacite ga i krenite da rekonstruišete svoj život. Vrlo malo ljudi zaslužuje takvu vrstu ulaganja koje je apsolutni preduslov za život sa narcisom. Izlaženje na kraj sa narcisom je posao sa punim radnim vremenom koji iscrpljuje energiju i emocije, a ljude oko njega svodi na nesigurne, nervozne olupine. Ko zaslužuje takvu žrtvu?

Niko, po mom mišljenju, čak ni najbriljantniji, najšarmantniji, najuglađeniji narcis koji oduzima dah. Obmanjujući šarm se troši i ispod njega se krije čudovište koje nepovratno pogoršava i štetno utiče na živote onih oko njega. Narcise je neumoljivo i notorno teško promeniti. Stoga je pokušaj njihovog „modifikovanja“ osuđen na neuspeh. Trebalo bi ili da ih prihvatite onakvima kakvi jesu ili da ih u potpunosti izbegavate. Ako neko prihvati narcisa onakvog kakav jeste, taj mora

zadovoljiti njegove potrebe. Njegove potrebe su deo onoga što on jeste. Da li biste ignorisali fizički hendikep kod intimnog partnera? Zar ne biste pomogli kvadriplegičaru? Narcis je emocionalni bogalj. Njemu je potrebno konstantno dodvoravanje. On ne može pomoći sebi. Dakle, ako neko odluči da ga prihvati, to je paket aranžman koji uključuje neprekidni tok snabdevanja narcisoidnim zalihama.

Narcisi i žene

Pitanje: Da li narcisi mrze žene?

Odgovor: Primarno narcisoidno snabdevanje (PNS) je bilo koja vrsta narcisoidnog snabdevanja (NS) koju pružaju ljudi koji nisu „smisleni” ili „značajni” drugi ljudi u životu narcisa. Dodvoravanje, pažnja, afirmacija, slava, ozloglašenost, seksualna osvajanja su sve oblici PNS-a. Sekundarno NS (SNS) potiče od ljudi koji su u stalnom ili repetitivnom kontaktu sa narcisom. Sekundarno NS podrazumeva važne uloge narcisoidne akumulacije i narcisoidne regulacije, između ostalog.

Narcisi se gnušaju i plaše emocionalne intimnosti. Oni cerebralni gledaju na seks kao na posao održavanja, nešto što moraju da urade da bi zadržali svoj izvor sekundarnog snabdevanja. Somatski narcis tretira žene kao objekte i seks kao sredstvo za dobijanje narcisoidnog snabdevanja. Štaviše, mnogi narcisi imaju tendenciju da frustriraju žene. Uzdržavaju se od seksa sa njima, zadirkuju ih, a zatim ih ostave, odolevaju koketnom i zavodljivom ponašanju i tako dalje. Često se pozivaju na postojanje devojke/verenice/supružnika kao „razloga“ zašto ne mogu da imaju seks ili da se upuštaju u vezu. Ali ovo nije lojalnost i vernost u empatičnom i ljubavnom smislu. Ovo je njihova sadistička želja da frustriraju zainteresovanu stranu (i često u tome uspevaju).

No, ovo potonje ponašanje se odnosi samo na cerebralne narcise, a ne na somatske narcise i na histrionike (histrionični poremećaj ličnosti – HPL) koji koriste svoje telo, seksualnost i zavođenje/flertovanje da izvuku narcisoidno snabdevanje od drugih.

Narcisi su mizogini. Oni se udružuju sa ženama koje služe kao izvori SNS-a (sekundarnog narcisoidnog snabdevanja). Ženini poslovi su da akumulira narcisoidne zalihe iz narcisove prošlosti (tako što prisustvuje narcisovim „trenucima slave”) i da ih uredno prepričava kako bi se regulisao fluktuirajući tok primarnog narcisoidnog snabdevanja i nadoknadio eventualni nedostatak snabdevanja. Mimo toga, cerebralne narcise žene ne zanimaju. Većina njih je aseksualna (želju za seksom

imaju vrlo retko, ako je uopšte i imaju). Oni preziru žene i gade se pomisli da budu zaista intimni sa njima. Obično za partnere biraju pokorne žene koje preziru i koje su daleko ispod njihovog intelektualnog nivoa. Ovo dovodi do začaranog kruga potrebe i samoprezira („Kako to da ja zavisim od ove inferiorne žene“). Otuda i zlostavljanje. Kada je primarno NS dostupno, žena se teško toleriše, baš kao što se nerado plaća polisa osiguranja. Ipak, narcisi svih vrsta smatraju "pokoravanje" privlačne žene izvorom narcisoidnog snabdevanja. Takva osvajanja su statusni simboli, dokazi muškosti i omogućavaju narcisu posredno narcističko delovanje tj. izražavanje svog narcizma kroz „osvojene“ žene, pretvarajući ih u instrumente u službi njegovog narcizma, te u njegove ekstenzije. Ovo se postiže upotrebom odbrambenih mehanizama kao što je projektivna identifikacija. Narcis veruje da je zaljubljenost zapravo samo gluma. Za njega su emocije mimikrija i pretvaranje. On kaže: „Ja sam svesni ženomrzac. Plašim se i mrzim žene i sklon sam da ih ignorišem najbolje što mogu. Za mene su one mešavina lovca i parazita.“

Većina muških narcisa su mizogini. Na kraju krajeva, narcisi i jesu iskrivljene kreacije žena. Žene su ih rodile i oblikovale u ono što jesu: disfunkcionalne, neprilagođene i emocionalno mrtve. Oni su ljuti na njihove majke i, šire, sve žene. Narcisoidni stav prema ženama je, prirodno, složen i višeslojan, ali se može opisati pomoću četiri ose:

1. Svetica-kurva
2. Lovac parazit
3. Frustrirajući objekat želje
4. Jedinstvena uloga

Narcis deli sve žene na svete (madone) i kurve. Teško mu je da ima seks („prljavo“, „zabranjeno“, „kažnjivo“, „ponižavajuće“) sa važnom ženskom osobom u svom životu (supruga, devojka). Za njega se seks i intimnost pre međusobno isključuju nego što se međusobno izražavaju ili međusobno potkrepljuju. Seks je rezervisan za "kurve" (sve druge žene na svetu). Ova podela rešava narcisoidnu konstantnu kognitivnu disonancu („Želim je ali...“, „Ne treba mi niko osim...“). To takođe legitimiše njegove sadističke porive (uzdržavanje od seksa je glavna i ponavljajuća narcistička „kazna“ koja se nanosi ženama „prestupnicama“). Ovaj stav se sasvim lepo slaže sa čestim ciklusima idealizacije-devalvacije kroz koje narcis prolazi. Idealizovane žene su bespolne, one obezvređene su one koji „zaslužuju“ svoju degradaciju (a degradacija je seks) kao i prezir koji, neizbežno, sledi posle toga.

Narcis čvrsto veruje da žene imaju genetsku predispoziciju da "love" muškarce. Kao rezultat toga, on oseća pretnju (kao što bi osetio svaki

plen). Ovo je, naravno, intelektualizacija stvarnog stanja stvari: narcis se oseća ugroženim od strane žena i pokušava da opravda ovaj iracionalni strah tako što ženama pripisuje „objektivne“, zloćudne karakteristike. Narcis često "patologizuje" druge da bi ih kontrolisao.

Narcis veruje da, kada im je plen obezbeđen, žene preuzimaju ulogu tzv. „otimača tela“. One kradu mušku spermu, beže sa njom da bi stvorile beskrajn priliiv zahtevne dece, te finansijski iskoristile muškarce da bi zadovoljile svoje potrebe i potrebe svojih izdržavanih lica. Drugačije rečeno, žene su paraziti i pijavice čija je jedina funkcija da opustoše svakog muškarca kojeg nađu i, nalik tarantuli, odrube mu glavu jednom kada im više nije koristan. To je, naravno, upravo ono što narcis čini ljudima. Dakle, njegov pogled na žene je projekcija.

Heteroseksualni narcis želi žene kao i svaki drugi muškarac od krvi i mesa ili, čak i još više, zbog posebne simboličke prirode žene u univerzumu narcisa. Poniziti ženu u činovima blago sado-mazohističkog seksa je njegov način da se osveti majci. Ali, narcis je frustriran svojom nesposobnošću da smisljeno komunicira sa ženama, frustriran njihovom vidljivom emocionalnom dubinom i moći psihološke penetracije (stvarne ili pripisane), te njihovom seksualnošću. Neprekidne zahteve žena za intimnošću narcis doživljava kao pretnju. On ustukne umesto da se približi. Cerebralni narcis prezire i ismejava seks, kao što smo ranije rekli. Tako, uhvaćen u naizgled nerešivom kompleksu ponavljanja, u ciklusima približavanja-izbegavanja, narcis postaje besan na izvor svoje frustracije. Neki narcisi tada i sami frustriraju. Zadirkuju (pasivno ili aktivno), ili se pretvaraju da su aseksualni i, u svakom slučaju, odbijaju, prilično surovo, svaki pokušaj žena da im se udvaraju i približe. Sadistički, oni izuzetno uživaju u svojoj sposobnosti da frustriraju čežnje, strasti i seksualne želje žena. To čini da se osećaju svemoćnima i moralno nadmoćnima. Narcisi redovno frustriraju sve žene seksualno, a bliske žene u svom životu i seksualno i emocionalno.

Somatski narcisi, sa druge strane, jednostavno koriste žene kao objekte, a zatim ih odbacuju. Masturbiraju, koristeći žene kao „seks lutke od krvi i mesa“. Emocionalna pozadina je identična. Dok cerebralni narcis kažnjava kroz apstinenciju, somatski narcis kažnjava preko ekscesa. Narcisova majka se ponašala kao da narcis nije poseban (za nju). Narcisov čitav život je patetičan i jadan pokušaj da joj dokaže da nije u pravu. Narcis stalno traži potvrdu od drugih da je poseban: drugim rečima, potvrdu da *jeste*, da on zapravo postoji. Žene su pretnja ovom pokušaju. Seks je "animalan" i "uobičajen". Ne postoji ništa "posebno ili jedinstveno" u vezi sa seksom. Ženske seksualne potrebe prete da svedu

narcisa na najmanji zajednički sadržilac: intimnost, seks i ljudske emocije. Svako i bilo ko može da oseća, da ima snošaj i da se razmnožava. U ovim aktivnostima nema ničega što bi narcisa činilo posebnim i iznad ostalih. Pa ipak, izgleda da su žene zainteresovane samo za ove aktivnosti. Prema tome narcis emocionalno veruje da su žene nastavak njegove majke, samo pod drugim maskama i sa upotrebom drugačijih sredstava.

Narcis mrzi žene žestoko, strasno i beskompromisno. Njegova mržnja je iskonska, iracionalna posledica smrtnog straha i stalnog zlostavljanja. Doduše, većina narcisa uči kako da maskiraju, čak i potisnu ova neprijatna osećanja. Ali njihova mržnja izmiče kontroli i s vremena na vreme izbija. Živeti sa narcisom je naporan i nagrizajući zadatak. Narcisi su beskrajno pesimistični, loše raspoloženi, paranoici i sadisti, na nekakav rasejan i indiferentan način. Njihova dnevna rutina je gomila pretnji, žalbi, bola, erupcije, neraspoloženja i besa.

Narcis se bori protiv istinitih i zamišljenih uvreda. On otuđuje ljude i ponižava ih jer je ovo njegovo jedino oružje protiv sopstvenog poniženja izazvanog svojom ravnodušnošću. Postepeno, gde god da je, društveni krug narcisa se smanjuje, a zatim nestaje. Svaki narcis je donekle i šizoid. Šizoid nije mizantrop. Šizoid ne mora nužno da mrzi ljude – jednostavno mu nisu potrebni. On poštuje društvene interakcije kao smetnje koje treba minimizirati. Narcis je rastrgan između svoje potrebe da dobije narcisoidnu zalihu (od drugih) i svoje žarke želje da bude ostavljen sam. Ova želja izvire iz prezira i neodoljivog osećanja superiornosti. U psihi narcisa postoje fundamentalni sukobi između zavisnosti, kontrazavisnosti i prezira, oskudice i obezvređivanja, traženja i izbegavanja, šarmiranja da privuče dodvoravanje i gnevni reakcija na najsitnije „provokacije“. Ovi sukobi dovode do brzih prelaza između društvenosti i samonametnute, asketske povučenosti.

Takav nepredvidiv, ali uvek žučni i gnojni ambijent, tipičan za "romantične" veze narcisa je ne pogoduje ni ljubavi, ni seksu. Postepeno, oboje izumiru. Odnosi su šuplji. Neprimetno, narcis prelazi na aseksualnu kohabitaciju. No, jezivo okruženje koje stvara narcis samo je jedna strana jednačine. Druga strana uključuje i samu ženu. Kao što smo rekli, heteroseksualne narcise privlače žene, ali ih istovremeno i odbijaju, užasavaju, opsedaju i izazivaju. Narcisi nastoje da ih frustriraju i ponize. Psihodinamski, narcis verovatno projektuje na njih grehe svoje majke, ali takvo pojednostavljeno objašnjenje ovako složene teme kao što je narcizam bila bi velika nepravda.

Većina narcisa su mizogini. Njihov seksualni i emocionalni život je poremećen i haotičan. Nisu u stanju da vole u pravom smislu te reči, niti su u stanju da razviju bilo kakvu intimnost. S obzirom na nedostatak empatije, nisu u stanju da ponude svojim partnerima emocionalnu podršku. No, da li narcisima nedostaje ljubav, da li bi voleli da vole i da li su ljuti na roditelje što su ih osakatili u ovom pogledu? Za narcise, ova pitanja su neshvatljiva. Nema šanse da na njih odgovore. Narcisi nikada nisu voleli. Ne znaju šta je to što im navodno nedostaje. Posmatrajući je od spolja, ljubav im se čini smešnom patologijom. Narcisi izjednačavaju ljubav sa slabošću. Oni mrze da budu slabi i mrze i preziru slabe ljude (npr. bolesne, stare i veoma mlade). Ne tolerišu ono što smatraju glupošću, bolešću i zavisnošću, a ljubav kao da se sastoji od sva tri. Ovo nije efekat "kiselog grožđa". Oni se zaista tako osećaju.

Narcisi su ljuti muškarci - ali ne zato što nikada nisu iskusili ljubav i verovatno nikada neće. Oni su ljuti jer nisu toliko moćni da izazivaju strahopoštovanje i uspešni koliko bi želeli da budu i koliko, po njihovom mišljenju, zaslužuju da budu. Njihove maštarije tako tvrdoglavo odbijaju da se ostvare zato što su oni sami njihov najveći neprijatelj. I zbog toga što, u svojoj neublaženoj paranoji, vide protivnike koji kuju zavere svuda i osećaju se diskriminisano i prezrivo ignorisano. Mnogi od njih (granični narcisi) ne mogu zamisliti život na jednom mestu sa jednim skupom ljudi, koji rade istu stvar, na istom terenu sa jednim ciljem u okviru višedecenijskog plana. Za njih je ovo ekvivalent smrti. Najviše se plaše dosade i, kad god se suoče sa njenom zastrašujućom perspektivom, ubrizgavaju dramu ili, čak, opasnost u svoje živote. Na ovaj način se osećaju živima.

Narcis je usamljeni vuk. On je zaista klimava platforma na kojoj treba da se zasniva porodica ili planovi za budućnost.

Narcisov supružnik/partner

Pitanje: Kakvu vrstu supružnika/partnera će verovatno privući narcis?

Odgovor:

Ko su žrtve?

Na prvi pogled, nema partnera ili bračnog druga, koji se tipično "veže" za narcisa. Partneri mogu biti raznoliki. Početne faze privlačnosti, zanesenosti i zaljublivanja su prilično normalne. Narcis pokazuje svoje najbolje lice – druga strana je zaslepljena ljubavlju koja se rađa. Proces

prirodne selekcije se javlja tek mnogo kasnije, kako se odnos razvija i stavlja na test. Život sa narcisom može biti uzbudljiv, uvek je naporan, a često mučan. Preživeti vezu sa narcisom ukazuje, dakle, na karakteristike ličnosti preživelog. Ona (ili, ređe, on) oblikovan je tim odnosom u tipičnog narcisoidnog partnera/supružnika.

Prvo i najvažnije, partner narcisa mora imati manjkavo ili iskrivljeno shvatanje sebe i stvarnosti. U suprotnom, ona (ili on) obično rano napušta narcisoidni odnos. Kognitivna distorzija se verovatno sastoji u omalovažavanju i ponižavanju sebe, uz veličanje i obožavanje narcisa. Partner se, dakle, stavlja u poziciju veće žrtve: nezasluženo kažnjene, žrtvenog jarca. Ponekad je partneru veoma važno da izgleda moralno i požrtvovano. Ponekad, pak, partner nije ni svestan svoje nevolje. Partner percipira narcisa kao osobu koja je u poziciji da zahteva ove žrtve jer je narcis superioran u mnogo čemu (intelektualno, emocionalno, moralno, profesionalno ili finansijski). Status profesionalne žrtve dobro se uklapa sa sklonošću partnera da kažnjava samog sebe, odnosno sa partnerovom mazohističkom crtom. Partner oseća da je mučni život sa narcisom upravo ono što zaslužuje. U tom pogledu, partner je ogledalo narcisa. Održavajući simbiotski odnos sa njim, tako što potpuno zavisi od svog izvora mazohističkog snabdevanja (što narcis najpouzdanije konstituiše i najšire pruža), partner ohrabruje određene osobine i podstiče određena ponašanja koja su u samoj srži narcizma.

Narcis nikada nije ceo bez obožavanog, pokornog, pristupačnog, samoocrnjujućeg partnera. Njegov osećaj superiornosti tj. njegovo lažno Ja, zavisi od toga. Njegov sadistički Superego skreće pažnju sa narcisa (kod koga često izaziva samoubilačke ideje) prema partneru, čime se konačno dobija alternativni izvor sadističkog zadovoljstva. Kroz samoodricanje, partner preživljava. Partner poriče svoje želje, nade, snove, težnje, seksualne, psihološke i materijalne potrebe, izbore, sklonosti, vrednosti i još mnogo toga. Ona svoje potrebe doživljava kao preteće jer bi mogli da izazovu gnev narcisoidne bogolične vrhovne figure. Narcis je u očima partnera još superiorniji kroz ovo i zbog ovog samoodricanja. Samoodricanje sprovedeno da se olakša život „velikog čoveka“ je prihvatljivije što je "veći" čovek tj. narcis. Što je on „veći“ , partneru je lakše da ignoriše sebe, da se ponizi, da se unižava, da se pretvori u dodatak narcisa i, konačno, da postane ništa drugo do narcisov produžetak, da se spoji sa narcisom do tačke zaborava i samo maglovitih sećanja na sebe.

Njih dvoje saraduju u ovom jezivom plesu. Narcisa formira njegova partnerka utoliko što on formira nju. Pokornost rađa superiornost, a

mazohizam sadizam. Odnos karakteriše emergentizam: unutar para, uloge su raspoređene skoro od početka i svako odstupanje nailazi na agresivnu, čak i nasilnu reakciju. Preovlađujuće stanje partnerovog uma je potpuna zbunjenost. Čak i najosnovniji odnosi - sa suprugom, decom ili roditeljima - ostaju zbunjujuće zasenjeni džinovskom senkom koju baca intenzivna interakcija s narcisoidnom osobom. Odlaganje prosuđivanja je sastavni deo suspenzije individualnosti, a i jedno i drugo su preduslovi i ishodi života sa narcisom. Partner više ne zna šta je istina, šta je ispravno, a šta pogrešno i zabranjeno. Narcis za partnera rekonstruiše onu vrstu emocionalnog ambijenta koji je doveo do njegovog formiranja u samom startu: hirovitost, prevrtljivost, proizvoljnost, emocionalno (i fizičko ili seksualno) zapostavljanje. Svet postaje neprijateljski i zlokoban i partneru ostaje samo jedna stvar za koju se može držati: narcis. I drži se. Ako postoji nešto što se sa sigurnošću može reći o onima koji se emotivno udružuju sa narcisima, to je da su otvoreno i preterano zavisni.

Partner ne zna šta da radi - što je sasvim prirodno u haosu koji je prisutan u vezi s narcisoidnom osobom. Međutim, tipičan partner takođe ne zna šta želi i, u velikoj meri, ko je i šta želi da postane. Ova nerešena pitanja ometaju sposobnost partnera da proceni stvarnost. Partnerov prvobitni greh je taj što se zaljubio u sliku, a ne u stvarnu osobu. Praznina te slike je ono što se oplakuje kada se veza završi. Raskid veze s narcisoidnom osobom, stoga, odiše vrlo snažnim emocionalnim nabojem. To je vrhunac dugog niza poniženja i podređenosti. To je bunt delova partnerove ličnosti koji funkcionišu i koji su zdravi protiv tiranije narcisa. Partner je verovatno potpuno pogrešno razumeo i pogrešno interpretirao celokupnu interakciju (oklevam da je nazovem "vezom"). Ovaj nedostatak pravilnog suočavanja s realnošću može se nazvati "patološkim". Zašto partner nastoji da produži svoj bol? Koji je izvor i svrha ove mazohističke crte? Nakon raskida veze, partner (ali ne i narcis, koji obično odbija raskid) počinje da se bavi mučnom i iscrpljujućom obdukcijom. Ali pitanje ko je kome šta uradio (pa čak i zašto) je nebitno. Ono što je relevantno je da prestanemo da žalimo sebe, da počnemo ponovo da se smejemo i volimo na manje podanički, beznadežan način, na način koji ne nanosi bol.

Zlostavljanje

Zlostavljanje je sastavni, neodvojivi deo narcisoidnog poremećaja ličnosti.

Narcis idealizuje, a zatim OBEZVREDUJE i odbacuje objekat svoje početne idealizacije. Ova nagla, bezdušna devalvacija je zloupotreba. Narcis eksploatiše, laže, vređa, ponižava, ignoriše (koristi „tretman tišinom“), manipuliše i kontroliše druge. Postoji mnogo oblika

zlostavljanja. Previše voleti znači zlostavljati. To je jednako tretiranju nekoga kao svog proširenja, predmeta ili instrumenta zadovoljstva. Biti previše zaštitnički nastrojen, ne poštovati privatnost, biti brutalno iskren, sa morbidnim smislom za humor, ili dosledno netaktičan je zlostavljanje. Očekivati previše, klevetati, ignorisati nekoga su sve oblici zlostavljanja. Postoji fizičko zlostavljanje, verbalno zlostavljanje, psihičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje itd. Lista je duga. Narcisi su majstori prikrivenog zlostavljanja („ambijentalno zlostavljanje“). Oni su „tihi zlostavljači“. Morate zapravo živeti sa jednim da biste bili svedoci zlostavljanja.

Postoje dve važne kategorije zlostavljanja:

1. Otvoreno zlostavljanje – Otvoreno i eksplicitno zlostavljanje druge osobe. Pretnje, prisiljavanje, prebijanje, laganje, uvrede, omalovažavanje, kažnjavanje, vređanje, ponižavanje, iskorišćavanje, ignorisanje („tretman tišinom“), obezvređivanje, bezobzirno odbacivanje, verbalno zlostavljanje, fizičko zlostavljanje i seksualno zlostavljanje su svi oblici otvorenog zlostavljanja.

2. Prikriveno ili kontrolisano zlostavljanje – Narcizam se skoro u potpunosti odnosi na kontrolu. To je primitivna i nezrela reakcija na okolnosti života narcisa (obično u detinjstvu) u kojima je doveden do bespomoćnosti. Radi se o ponovnom potvrđivanju sopstvenog identiteta, ponovnom uspostavljanju predvidljivosti, ovladavanju okolinom, tj. i socijalnim i fizičkim okruženjem. Većina narcisoidnog ponašanja može se posmatrati kao panična reakcija na potencijalni gubitak kontrole. Narcisi su hipohondri (i „teški“ pacijenti) jer se plaše da izgube kontrolu nad svojim telom, svojim izgledom i svojim adekvatnim funkcionisanjem. Oni su opsesivno-kompulzivni u svojim naporima da pokore svoje okruženje i učine ga predvidljivim. Oni uhode ljude i maltretiraju ih da bi "bili u kontaktu": a to je još jedan oblik narcističke kontrole.

Ali, čemu panika?

Narcis je solipsista. Za njega ništa ne postoji osim njega samog. Njegovi najbliži su njegovi produžeci, asimilovani od strane njega samog, i oni su unutrašnji objekti – ne spoljašnji. Dakle, gubitak kontrole nad najbližima je ekvivalent gubitku upotrebe uda ili mozga. To je zastrašujuće. Nezavisni ili neposlušni ljudi kod narcisa izazivaju utisak da sa njegovim pogledom na svet nešto nije u redu, da on nije centar sveta, ni njegov glavni pokretač, te da ne može da kontroliše ono što podrazumeva svojim unutrašnjim reprezentacijama.

Za narcisa, gubitak kontrole znači poludeti. To je zato što su drugi ljudi samo elementi u narcisoidnom umu, a nesposobnost da njima manipuliše bukvalno znači izgubiti svoj razum. Zamislite, ako biste iznenada shvatili da ne možete da manipulišete svojim sećanjima ili kontrolišete svoje misli... Bilo bi to košmarno! Štaviše, često samo kroz manipulaciju i iznudu narcis može da obezbedi svoje narcisoidno snabdevanje (NS). Kontrolisanje svojih izvora narcisoidnog snabdevanja je (mentalno) pitanje života ili smrti za narcisa. Narcis je zavisnik od droge (njegova droga je narcisoidno snabdevanje) i ulaže velike napore da dobije sledeću dozu.

U svojim mahnitim naporima da zadrži kontrolu ili je ponovo potvrdi, narcis pribegava bezbrojnim đavolski inventivnim strategijama i mehanizmima. Evo delimične liste:

Nepredvidljivost

Narcis se ponaša nepredvidivo, hirovito, nedosledno i iracionalno. Ovo ima za svrhu da sruši kod drugih ljudi njihov brižljivo izgrađen pogled na svet. Oni postaju zavisni od sledećeg narcisovog preokreta, njegovih neobjašnjivih hirova, njegovih ispada, poricanja ili osmeha. Drugim rečima: narcis se brine da ON bude jedini stabilan entitet u životima drugih tako što razbija ostatak njihovog sveta kroz njegovu naizgled ludo ponašanje. On garantuje svoje prisustvo u njihovim životima - destabilišući ih. U odsustvu Sopstva, ne postoje simpatije ili antipatije, preferencije, niti predvidljivo ponašanje ili karakteristike. Nije moguće poznavati narcisa. Tamo (u njemu) nema nikoga. Narcis je od ranog detinjstva bio uslovljen zlostavljanjem i traumom da očekuje neočekivano. U njegovom svetu, hiroviti (ponekad sadistički) negovatelji i vršnjaci su se često ponašali samovoljno. On je obučen da poriče svoje istinsko Ja i neguje lažno Ja.

Pošto je izmislio sebe, narcis ne vidi nikakav problem da ponovo izmisli ono što je u startu dizajnirao. Narcis je sopstveni ponovljeni kreator - otuda njegova grandioznost. Štaviše, narcis je čovek za sva godišnja doba, zauvek prilagodljiv, stalni imitator svojih idola, ljudski sunder, savršeno ogledalo, kameleon, ne-entitet koji je, u isto vreme, svi entiteti ukombinovano. Narcisa najbolje opisuje Hajdegerova fraza: „Biće i ništavilo“. U taj svoj reflektivni vakuum, u tu crnu rupu koja usisava, narcis privlači izvore svog narcisoidnog snabdevanja. Posmatraču se čini da je narcis polomljen ili diskontinuiran.

Patološki narcizam se poredi sa disocijativnim poremećajem identiteta (ranije nazvanim višestruki poremećaj ličnosti). Po definiciji, narcis ima najmanje dva Sopstva, pravo i lažno. Njegova ličnost je veoma primitivna i neorganizovana. Život sa narcisom je mučno iskustvo ne samo zbog onoga što on jeste, već i zbog onoga što on NIJE. On nije potpuno formiran čovek, već vrtoglava kaleidoskopska galerija nestalnih slika koje se neprimetno pretapaju jedna u drugu. To je izuzetno dezorijentišuće i, takođe, izuzetno problematično. On se lako odriče obećanja koje je dao. Njegovi planovi su prolazni. Njegove emocionalne veze su simulakrum. Većina narcisa ima jedno ostrvo stabilnosti u svom životu (supružnik, porodica, njihova karijera, hobi, njihova religija, zemlja ili idol) dok je ostatak njegovog stohastičkog postojanja pogođen turbulentnim strujama. Narcis se ne pridržava dogovora, ne pridržava se zakona ili društvenih normi i smatra doslednost i predvidljivost ponižavajućim osobinama.

Dakle, ulaganje u narcisa je uzaludna i besmislena aktivnost. Za narcisa, svaki dan je novi početak, novi lov, novi ciklus idealizacije ili devaluacije, novoizmišljeno Ja. Ne postoje pozitivni odnosi i veze, jer narcis nema prošlost i budućnost. On zauzima samo večnu i vanvremensku sadašnjost. On je fosil uhvaćen u zaleđenom pepelu vulkanskog detinjstva.

Šta činiti?

Odbijte da prihvatite takvo ponašanje. Zahtevajte razumno predvidljive i racionalne akcije i reakcije. Insistirajte na poštovanju vaših granica, sklonosti, preferencija i prioriteta.

Disproporcionalne reakcije

Jedno od omiljenih alata za manipulaciju u arsenalu narcisa je nesrazmernost njegovih reakcija. On reaguje snažnim besom i na najmanju sitnicu. On strogo kažnjava za sve ono što smatra prekršajem protiv njega, ma koliko mali taj prekršaj bio. On reaguje histerijom zbog bilo kakvog neslaganja ili kritike, ma koliko nežno i obzirno bile izražene. Odmah nakon toga, on može da deluje pažljivo, šarmantno i zavodljivo (čak i preterano seksualno, ako je potrebno). Ovaj emocionalni pejzaž koji se stalno menja („afektivne dine“) stoji u kombinaciji sa neumereno oštrim i proizvoljno primenjivanim "krivičnim zakonikom" proglašenim od strane narcisa. Potreba (i zavisnost od toga) da sva pravda bude zadovoljena za narcisa je na taj način ispunjena.

Šta činiti?

Zahtevajte pravedan i proporcionalan tretman. Odbacite ili ignorišite nepravedno i hirovito ponašanje. Ako ste u situaciji neizbežne konfrontacije, reagujte na isti način. Tretirajte ga na isti način na koji on tretira vas.

Dehumanizacija i objektivizacija

Ljudi imaju potrebu da veruju u veštine empatije i osnovnu dobrodušnost drugih. Dehumanizujući i objektivizirajući ljude narcis napada same temelje društvenog ugovora. Ovo je "vanzemaljski" aspekt narcisa: oni mogu biti odlične imitacije potpuno formiranih odraslih osoba, ali su emocionalno nepostojeći, ili, u najboljem slučaju, nezreli.

Ovo je toliko užasno, tako odbojno, tako fantazmagorično da ljudi ustuknu od užasa. Tada, potpuno ogoljeni i bez odbrane, ljudi su najranjiviji i najpodložniji narcističkoj kontroli. Fizičko, psihološko, verbalno i seksualno zlostavljanje su sve oblici dehumanizacije i objektivizacije.

Šta činiti?

Nikada ne pokazujte svom nasilniku da ga se plašite. Ne pregovarajte sa nasilnicima. Nezasiti su. Nemojte podleći ucenama. Ako stvari postanu teške – odvojte se od njega, uključite policiju, prijatelje i kolege ili mu zapretite pravnim sredstvima. Ne čuvajte svoje zlostavljanje u tajnosti. Tajnost je oružje nasilnika. Nikada mu ne dajte drugu šansu. Reagujte svojim punim arsenalom na prvi prestup.

Zloupotreba informacija

Od prvih trenutaka susreta sa drugom osobom, narcis je u potrazi. On sakuplja informacije sa namerom da ih kasnije zloupotrebi kako bi izvukao narcisoidnu zalihu. Što više zna o svom potencijalnom izvoru snabdevanja, to je sposobniji da ga veže, manipulise njime, šarmira ga, iznudi nešto od njega ili ga privoli. Narcis ne okleva da zloupotrebi informacije koje je prikupio, bez obzira na njihovu intimnu prirodu ili okolnosti u kojima je te informacije stekao. Ovo je moćno oruđe u njegovoj oružarnici.

Šta činiti?

Čuvajte se. Nemojte biti previše otvoreni na prvom ili slučajnom sastanku. Prvo prikupite podatke o svom sagovorniku. Budite ono što jeste. Nemojte pogrešno predstavljati svoje želje, granice, preferencije,

prioritete i crvene linije. Ne ponašajte se nedosledno. Ne gazite svoju reč. Budite čvrsti i odlučni.

Teške situacije

Narcisi planiraju teške, opasne, nepredvidive, neobične ili vrlo specifične situacije koje su im preko i neizostavno potrebne. Narcisovo znanje, njegove veštine ili njegove osobine postaju jedina dostupna ili najkorisnija oruđa za suočavanje sa ovim veštačkim teškoćama. U pitanju je jedan oblik indirektno kontrole.

Šta činiti?

Držite se podalje od takvih zamki. Pažljivo proučite svaku ponudu i sugestiju, ma koliko bezazleno izgledale. Pripremite rezervne planove. Obaveštavajte druge o tome gde se nalazite i procenjujte situaciju. Budite oprezni i sumnjajte. Ne budite lakoverni i sugestivni. Bolje sprečiti nego lečiti.

Indirektna kontrola (kontrola preko zastupnika)

Ako ništa drugo ne uspe, narcis regrutuje prijatelje, kolege, drugove, članove porodice, vlasti, institucije, komšije ili medije – ukratko, treće strane – da izvršavaju njegove naloge. Koristi ih da nagovara, primorava, preti, uhodi, nudi, odstupa, iskušava, ubeđuje, uznemirava, komunicira i na drugi način manipuliše svojom metom. On kontroliše ove naivne instrumente upravo onako kako planira da kontroliše svoj krajnji plen. On koristi iste mehanizme i metode. I, bez ceremonije, on odbacuje svoje “ljudske rekvizite” kada se posao završi.

Drugi oblik indirektno kontrole ili kontrole putem zastupnika je da se osmisle situacije u kojima se zlostavljanje nanosi drugoj osobi. Takvi pažljivo osmišljeni scenariji uključuju sramotu i poniženje, kao i socijalne sankcije (osude, ruganje, ili, čak, fizičko kažnjavanje). Čitavo društvo ili društvena grupa postaju instrumenti (zastupnici) narcisa.

Šta činiti?

Zastupnici nasilnika često nisu svesni svoje uloge. Razotkrijte ga. Obavestite ih. Pokažite im kako ih nasilnik koristi, zlorabljava i zlostavlja. Zaustavite svog nasilnika. Ponašajte se prema njemu kao što se on ponaša prema vama. Uključite druge ljude. Iznesite njegovo ponašanje na čistac. Ništa ne zaustavlja zlostavljanje bolje od razotkrivanja.

Ambijentalno zlostavljanje

Gaslighting tj. prikriveno ili ambijentalno zlostavljanje je podsticanje, širenje i jačanje atmosfere straha, zastrašivanja, nestabilnosti (haosa), nepredvidljivosti i iritacije. Ne postoje radnje eksplicitnog zlostavljanja koje se mogu pratiti ili dokazati, niti bilo kakve manipulativne postavke kontrole. Ipak, postoji opterećujuć osećaj, neprijatna slutnja, predosećanje, loš predznak. Dugoročno, takvo okruženje narušava nečiji osećaj sopstvene vrednosti i samopoštovanja. Samopouzdanje je izuzetno narušeno. Često žrtve postaju paranoične ili šizoidne i stoga su još više izložene kritici i osudi. Uloge na taj način postaju obrnute: žrtva se smatra mentalno poremećenom, a narcis napaćenom dušom.

Šta činiti?

Beži! Odlazi! Zlostavljanje okoline se često razvija u otvoreno zlostavljanje i nasilje. Nikome ne dugujete objašnjenje, ali dugujete sebi život. Isključite se iz takvog odnosa. Napustite ga odmah.

Indiferentnost i dekompenzacija u patološkom narcizmu

Narcisima nedostaje empatija. Shodno tome, oni nisu baš zainteresovani za živote, emocije, potrebe, sklonosti i nade ljudi oko sebe. Čak su i njegovi najbliži za narcisa samo oruđe za zadovoljstvo. Oni zahtevaju njegovu nepodeljenu pažnju samo kada se „kvare“ – kada postanu neposlušni, nezavisni ili kritični. On gubi svaki interes za njih ako se ne mogu „popraviti“ (na primer, kada su smrtno bolesni ili razviju delić lične autonomije i nezavisnosti). Jednom kada odustane od svojih dotadašnjih izvora snabdevanja, narcis teži da ih odmah i odlučno obezvredi i odbaci. On to često čini jednostavnim ignorisanjem – fasada ravnodušnosti koja je poznata kao „tretman tišinom“ i, u suštini, podrazumeva neprijateljski i agresivan čin. Ravnodušnost je, dakle, oblik devalvacije.

Ljudi smatraju narcisa „hladnim“, „neljudskim“, „bezdušnim“, „besramnim“, „robotizovanim ili poput mašine“. Rano u životu, narcis uči da svoju društveno neprihvatljivu ravnodušnost prikrije kao dobronamernost, smirenost, hladnokrvnost, staloženost ili superiornost. „Nije da me nije briga za druge“ – nemarno govori svojim kritičarima – „Jednostavno sam prisebniji, žilaviji, otporniji na pritisak... Oni pogrešno tumače moju smirenost kao apatiju“. Narcis pokušava da ubedi ljude da je saosećajan. Njegov duboki nedostatak interesovanja za život svog supružnika, profesiju, interesovanja, hobije i boravište, on prikriva kao dobronamerni altruizam. „Dajem joj svu slobodu koju ona može da poželi!“ – protestuje on – „Ne špijuniram je, ne pratim je, niti je gnjavim beskrajnim pitanjima. Ne smetam joj. Dozvoljavam joj da vodi svoj život

onako kako smatra da treba i ne mešam se u njene poslove!" On pravi vrlinu od svoje emocionalne isključenosti.

Sve to može biti za pohvalu, ali kada se dovede do ekstrema, takvo benigno zanemarivanje postaje maligno i označava nedostatak prave ljubavi i vezanosti. Narcisovo emocionalno (i, često, fizičko) odsustvo od svih njegovih odnosa je oblik agresije i odbrane od sopstvenih, potpuno potisnutih osećanja. U retkim trenucima samosvesti, narcis shvata da će ga, bez njegovog doprinosa – čak i u obliku lažnih emocija – ljudi napustiti. Zatim prelazi sa okrutne rezervisanosti na preterane i grandiozne gestove kojima dokazuje izuzetnu prirodu njegovih osećanja. Ovo bizarno klatno samo dokazuje narcisoidnu neadekvatnost u održavanju zrelih odnosa. Ono, naravno, nikoga ne fascinira, a mnoge odbija.

Strogo distanciranje narcisa je tužna reakcija na njegove nesrećne formativne godine. Smatra se da je patološki narcizam rezultat dužeg perioda ozbiljnog zlostavljanja od strane primarnih staratelja, vršnjaka ili autoriteta. U tom smislu, patološki narcizam je, dakle, reakcija na traumu. Narcizam je oblik posttraumatskog stresnog poremećaja koji je okoštao, fiksirao se i mutirao u poremećaj ličnosti. Svi narcisi su traumatizovani i svi pate od raznih posttraumatskih simptoma kao što su: napuštenost, anksioznost, nepromišljeno ponašanje, anksioznost i poremećaji raspoloženja, somatoformni poremećaji itd. Ali uočljivi znaci narcizma retko ukazuju na posttraumu. To je zato što je patološki narcizam EFIKASNI koping mehanizam, odnosno mehanizam odbrane. Narcis predstavlja svetu fasadu nepobedivosti, smirenosti, superiornosti, umešnosti, hladnokrvnosti, neranjivosti i, ukratko: ravnodušnosti. Ovaj front se prodire samo u vremenima velikih kriza koje ugrožavaju sposobnost narcisa da dobije narcisoidno snabdevanje. Narcis se tada "raspada" u procesu dezintegracije poznatom kao dekompenzacija. Dinamičke sile koje ga čine paralizovanim i lažnim – njegove ranjivosti, slabosti i strahovi – jasno se razotkrivaju kako njegova odbrana počinje da se raspada i postaje nefunkcionalna. Ekstremna zavisnost narcisa od njegovog društvenog miljea za regulisanje njegovog osećanja sopstvene vrednosti je bolno i žalosno evidentna i svodi ga na prosjačenje i nagovaranje.

U trenucima dekompenzacije, narcis deluje autodestruktivno i antisocijalno. Njegova maska superiorne smirenosti je prožeta ispoljavanjem nemoćnog besa, samoprezira, samosažaljenja i grubih pokušaja da manipuliše svojim prijateljima, porodicom i kolegama. Njegova tobožnja dobronamernost i brižnost nestaju. Oseća se ugroženo

kao lav u kavezu i reaguje kao što bi svaka životinja reagovala – uzvrća udarcem na svoje mučitelje, na svoje do sada „najbliže“ i „najdraže“.

Maligni optimizam zlostavljanih

Često nailazim na tužne primere moći samoobmane koju narcis izaziva kod svojih žrtava. To je ono što ja nazivam „malignim optimizmom“. Ljudi odbijaju da veruju da su neka pitanja nerešiva, neke bolesti neizlečive, neke katastrofe neizbežne. Oni vide znak nade u svakoj fluktuaciji. Oni nalaze značenje i obrasce u svakom slučajnom događaju, u svakoj nemarno izgovorenoj reči ili lapsusu. Oni su prevareni sopstvenom nasušnom potrebom da veruju u konačnu pobjedu dobra nad zlom, zdravlja nad bolešću, reda nad haosom. Život se, u suprotnom, čini tako besmislenim, tako nepravednim i tako proizvoljnim... Dakle, oni životu nameću dizajn, napredak, ciljeve i puteve. Ovo je magično razmišljanje.

„Kada bi se samo dovoljno potrudio“, „Kada bi zaista želeo da se izleči“, „Kada bismo samo našli pravu terapiju“, „Kada bi samo njegova odbrana pala“, „Mora da postoji nešto dobro i dostojno ispod njegove grozne fasade“, „NIKO ne može biti toliko zao i destruktivan“, „Mora da je drugačije mislio“, „Bog, ili više biće, ili duh, ili duša - to je rešenje i odgovor na naše molitve“, „On nije odgovoran za ono što jeste – njegov narcizam je proizvod teškog detinjstva, zlostavljanja i njegovih monstruoznih roditelja“. Optimistična odbrana zlostavljanih usmerena je protiv sve većeg i užasnog shvatanja da su ljudi samo zrnice prašine u potpuno ravnodušnom univerzumu, igračke zlih i sadističkih sila, od kojih je narcis samo jedna, te da, konačno, bolovi žrtava ne znače ništa nikome osim njima samima.

Narcis jedva sakriva prezir prema ovakvom zloćudnom optimizmu. Za njega je to znak slabosti. To odaje miris plena. To je ranjivost koja zjapi. On koristi i zloupotrebljava ovu ljudsku potrebu za redom, dobrotom i značenjem kao što koristi i zloupotrebljava sve druge ljudske potrebe. Lakovernost, selektivno slepilo, maligni optimizam – sve ovo su oružja zveri. A neki zlostavljeni se svojski trude da joj obezbede arsenal.

Narcisoidni roditelji

Pitanje: Kakvi su efekti narcisoidnih roditelja na njihovo potomstvo?

Odgovor: Pod rizikom od prevelikog pojednostavljanja: narcizam ima tendenciju da rađa narcizam – ali samo manjina dece narcisoidnih

roditelja postaju narcisi. Ovo može biti zbog genetske predispozicije ili drugačijeg životnih okolnosti (kao što je, na primer, prvorodeno dete). Ipak, VEĆINA narcisa ima jednog ili više narcisoidnih roditelja ili negovatelja.

Narcisoidni roditelj gleda na svoje dete kao na višestruki izvor narcisoidnog snabdevanja. Dete se smatra i tretira kao produžetak narcisoidnog roditelja. Kroz dete, narcis nastoji da "svede račune" sa svetom. Dete treba da ostvari neostvarene snove, želje i fantazije narcisoidnog roditelja. Ovaj „život putem zastupnika“ može da se odvija na dva načina: narcis može ili da se stopi sa svojim detetom ili da bude ambivalentan u vezi sa njim. Ambivalentnost je rezultat sukoba između narcisove želje da postigne svoje narcisoidne ciljeve kroz dete i njegovu patološku (destruktivnu) zavist prema detetu i njegovim ostvarenjima. Da bi ublažio nelagodu koju izaziva ova emocionalna ambivalentnost, narcisoidni roditelj pribegava bezbrojnim mehanizmima kontrole. Oni se mogu grupisati u: mehanizme vođene krivicom („Žrtvovao sam svoj život za tebe...“), ko-zavisne mehanizme („Trebaš mi, ja ne mogu da se borim bez tebe...“), mehanizmi vođeni ciljevima („Imamo zajednički cilj koji možemo i moramo da postignemo“) i eksplicitni mehanizmi („Ako se ne pridržavaš mojih principa, uverenja, ideologije, religije, vrednosti, ako se ne pridržavaš mojih uputstava – ja ću te kazniti“). Ova praksa kontrole pomaže da se održi iluzija da je dete deo narcisa. No, održavanje iluzije zahteva izuzetan nivo kontrole (od strane roditelja) i poslušnosti (od strane deteta). Veza je tipično simbiotska i emocionalno turbulentna.

Dete ispunjava još jednu važnu narcisoidnu funkciju: obezbeđivanje narcisoidnog snabdevanja. Nema sumnje u impliciranu (mada imaginarnu) besmrtnost koja proizlazi iz roditeljstva. Rana, prirodna zavisnost deteta od njegovih negovatelja služi za ublažavanje njihove separacione anksioznosti. Narcis pokušava da što više produži ovu zavisnost, koristeći prethodno pomenute mehanizme kontrole. Dete je krajnji sekundarni izvor narcisoidnog snabdevanja. Uvek je prisutan, divi se narcisu, svedoči narcisovim trenucima trijumfa i veličine. Zbog svoje želje da bude voljeno, dete može biti iznuđeno da konstantno pruža. Za narcisa, dete je ostvarenje sna, ali samo u najegoističnijem smislu. Kada narcis percipira da dete ne izvršava svoju glavnu obavezu (a to je da svom narcisoidnom roditelju obezbedi stalnu pažnju), emocionalna reakcija roditelja je oštra i odaje narcisovo pravo lice. Kada je narcisoidni roditelj razočaran svojim detetom, vidimo pravu prirodu ovog patološkog odnosa. Dete je potpuno objektivizovano. Narcis reaguje na kršenje nepisanog ugovora između njih ispadima agresije i agresivnih transformacija: prezirom, besom, emocionalnim i psihičkim zlostavljanjem, pa čak i fizičkim nasiljem. On

pokušava da uništi autentično "neposlušno" dete i zameni ga pokornom, poučnom bivšom verzijom.

Narcis i njegova porodica²⁶

Starateljstvo i posete

Roditelju sa dijagnozom potpunog narcističkog poremećaja ličnosti (NPL) ne treba dodeliti starateljstvo i treba mu dodeliti samo ograničena prava posete pod nadzorom. Narcisi pružaju isti tretman i deci i odraslima. Oni i jedne i druge smatraju izvorima narcisoidnog snabdevanja, pukim instrumentima zadovoljstva: u početku ih idealizuju, a zatim ih obezvređuju u korist alternativnih, sigurnijih i potčinjenijih izvora narcisoidnog snabdevanja. Takav tretman je traumatičan i može imati dugotrajne emocionalne efekte na dete. Narcisova nesposobnost da prizna i poštuje lične granice koje su postavili drugi stavlja dete u povećan rizik od zlostavljanja – verbalnog, emocionalnog, fizičkog i, često, seksualnog. Narcisova posesivnost i širok spektar nekontrolisanih negativnih emocija – transformisane agresije u vidu besa i zavisti – ometaju narcisovu sposobnost da se ponaša kao "dovoljno dobar" roditelj. Njegove sklonosti ka bezobzirnom ponašanju, zloupotrebi supstanci i seksualnoj devijantnosti ugrožavaju dobrobit deteta, pa čak i njegov ili njen život.

Koreni pedofilije

Pedofile privlače deca prepubertetskog uzrasta i deluju u skladu sa svojim seksualnim fantazijama. Zapanjujuća je činjenica da je etiologija ove parafilije nepoznata. Pedofili dolaze iz svih sfera društva i nemaju zajedničku socioekonomsku pozadinu. Suprotno medijskim mitovima, većina njih nije bila seksualno zlostavljana u detinjstvu i ogromnu većinu pedofila privlače i odrasli suprotnog pola (heteroseksualci). Samo nekolicina pripada ekskluzivnom tipu: oni koje uzbuđuju isključivo deca. Devet desetina svih pedofila su muškarci. Fasciniraju ih predtinejdžerke, tinejdžeri ili (ređe) oboje. Štaviše, najmanje jedna petina (a verovatno i više) stanovništva ima pedofilske fantazije. Prevalenca dečje pornografije i dečije prostitucije to dokazuju. Pedofili počinju kao "normalni" ljudi i duboko su šokirani i uznemireni kada otkriju svoju nedozvoljenu seksualnu sklonost prema deci u prepubertetskom uzrastu. Proces i mehanizmi tranzicije sa društveno prihvatljive seksualnosti na ozbiljno osuđivanu (i kriminalnu) pedofiliju i dalje su u velikoj meri misterija.

---

²⁶ Ovo poglavlje je u celosti dostupno u Vakninovoj originalnoj knjizi na engleskom jeziku, ovde se bavimo samo njegovim najosnovnijim aspektima (prim.prev.)

Čini se da pedofili imaju narcističke i antisocijalne (psihopatske) osobine. Nedostaje im empatija za svoje žrtve i ne izražavaju kajanje za svoje postupke. Oni su u stanju poricanja i, budući da su patološki konfabulanti, racionalizuju svoje prestupe, tvrdeći da se deca samo obrazuju za njihovo sopstveno dobro i, u svakom slučaju, uživaju veliko zadovoljstvo iz svega toga. Ego-sintonija pedofila počiva na njegovoj aloplastičnoj odbrani. Generalno je sklon da krivi druge (svet ili „sistem“) za svoje nesreće, neuspehe i nedostatke. Pedofili često optužuju svoje žrtve da se ponašaju promiskuitetno, da „ih spopadaju“, da ih aktivno dovode u iskušenje, provociraju i mame (ili čak „hvataju u zamku“). Pedofil – kao što to, na primer, čini autistični pacijent – pogrešno tumači govor tela deteta i neverbalne signale. Njegove veštine društvene komunikacije su narušene i on ne uspeva da prilagodi informacije koje dobija konkretnoj situaciji (na primer, uzrastu i zrelosti deteta).

Zajedno sa nedostatkom empatije, ova ponavljajuća nesposobnost da istinski razume druge dovodi do toga da pedofil objektivizira mete svoje lascivnosti. Pedofilija je, u suštini, autoerotska. Pedofil koristi dečija tela za masturbaciju. Otuda uspeh interneta među pedofilima: on nudi bestelesan, anonimni, masturbatorski seks. Deca u sajber prostoru su samo predstave – često ništa više od erotske fotografije i imena na ekranu.

Ključno je shvatiti da pedofile ne mame sama deca, njihova tela ili njihova pupajuća i mladalačka seksualnost (sećate li se Nabokovljeve Lolite?). Naprotiv, pedofile privlači ono što deca simbolizuju - ono što predadolescenti zastupaju i predstavljaju.

Narcisi, seks i vernost

Somatski i cerebralni narcis

Pitanje: Da li su narcisi uglavnom seksualno hiperaktivni ili hipoaktivni i u kojoj meri je verovatno da će biti neverni u braku?

Odgovor: Uopšteno govoreći, postoje dve vrste narcisa, koje u najširem smislu odgovaraju dvema kategorijama pomenutima u ovom pitanju. Seks, za narcise, je instrument dizajniran da poveća broj izvora narcisoidne ponude. Ako je seks najefikasnije oružje u arsenalu narcisa, on ga rasipnički koristi. Drugim rečima: ako narcis ne može da dobije obožavanje, divljenje, odobravanje, aplauz ili bilo koju drugu vrstu pažnje upotrebom drugih sredstava (npr. intelektualno), pribegava seksu. Tada postaje satir (ili nimfomanka) i neselektivno ulazi u seks sa više partnera. Svoje seksualne partnere on smatra objektima – izvorima

narcisoidnog snabdevanja. Kroz proces uspešnog zavodeња i seksualnog osvajaња narcis sebi obezbeđuje preko potrebni narcistički "fiks". Narcis će verovatno usavršiti svoje tehnike udvaranja i smatrati svoje seksualne podvige oblikom umetnosti. On obično otkriva ovu svoju stranu – veoma detaljno – drugima, publici, očekujući da će dobiti njihovo odobravanje i divljenje. Narcisoidno snabdevanje je, u ovom slučaju, u samom činu osvajaња i podređenosti (tj. onome što on smatra da je podređenost), a narcis je primoran da skače od jednog partnera do drugog. Neki narcisi preferiraju "komplikovane" situacije. Ako su muškarci – više vole device, udate žene, frigidne žene, lezbejke itd. Što je meta "teža", to je narcisoidna nagrada veća. Takav narcis može biti oženjen, ali svoje vanbračne odnose ne smatra ni nemoralnim, niti kršenjem bilo kog eksplicitnog ili implicitnog ugovora između sebe i svog supružnika. On stalno objašnjava svakome ko želi da sluša da mu drugi seksualni partneri ne znače ništa, da ih on samo iskorištava i da ne predstavljaju pretnju njegovom sjajnom braku, te njegova supruga ne bi trebalo da ih shvata ozbiljno. U njegovom umu postoji jasna podela između poštene „žene njegovog života“ (zapravo, svete Madone) i „kurvi“ sa kojima ima seks. Sa izuzetkom značajnih žena u njegovom životu, on ima tendenciju da gleda na sve žene u lošem svetlu. Njegovo ponašanje, na taj način, postiže dvostruku svrhu: obezbeđivanje narcisoidnog snabdevanja, s jedne strane, i ponovno proživljavanje starih, nerešenih konflikata i trauma (npr. napuštanje od strane primarnih objekata ili Edipov kompleks).

Kada ga supružnik neizbežno napusti, narcis je zaista šokiran i povređen. Ovo je vrsta krize koja bi ga mogla navesti na psihoterapiju. Ipak, duboko u sebi, oseća se prinuđenim da nastavi istim putem. Napuštanje je za njega katarzično, pročišćavajuće. Nakon perioda duboke depresije i samoubilačkih ideja, narcis će se verovatno osećati očišćenim, okrepljenim, oslobođenim okova, spremnim za sledeću rundu lova.

Ali, postoji još jedna vrsta narcisa. Cerebralni narcis takođe ima napade seksualne hiperaktivnosti u kojima menja seksualne partnere i teži da ih posmatra kao objekte. Međutim, kod njega je ovo ponašanje sporedno. Pojavljuje se uglavnom nakon velikih narcističkih trauma i kriza. Bolan razvod, razarajući i sramotni lični ili finansijski preokret – ovo su situacije kada i ova vrsta narcisa usvaja stav da „stara“ (intelektualna) rešenja više ne funkcionišu. On grozničavo opipava i traži nove načine da privuče pažnju, da povрати svoje lažno Ja (svoju grandioznost) i da obezbedi egzistencijalni nivo narcističkog snabdevanja. Seks je praktičan i odličan je izvor prave vrste snabdevanja: neposredan je, seksualni partneri su promenljivi, rešenje je sveobuhvatno (obuhvata sve aspekte

bića narcisa), prirodno, emotivno nabijen, avanturistički i prijatan. Dakle, nakon životne krize, cerebralni narcis će verovatno biti duboko uronjen u seksualne aktivnosti, često u toj meri da će isključiti sve drugo. Međutim, kako sećanja na krizu blede, kako narcisoidne rane zaceljaju, kako se narcistički ciklus ponovo pokreće i ravnoteža se uspostavlja, ovaj drugi tip narcisa otkriva svoje pravo lice. On naglo gubi interesovanje za seks i za sve njegove seksualne partnere. Učestalost njegovih seksualnih aktivnosti se pogoršava i svodi sa nekoliko puta dnevno na nekoliko puta godišnje. Vraća se intelektualnim aktivnostima, sportu, politici, dobrovoljnim aktivnostima – bilo čemu osim seksu.

Ovakav narcis se plaši susreta sa suprotnim polom i još više se plaši emotivne uključenosti ili posvećenosti za koju misli da će se razviti nakon seksualnog susreta. Generalno, takav se narcis povlači ne samo seksualno, već i emocionalno. Ako je oženjen - očito gubi svaki interes za svog supružnika, seksualni i drugi. Ograničava se na svoj svet i stara se da bude dovoljno zauzet da onemogući bilo kakvu interakciju sa svojim najbližima (i navodno najdražima). Postaje potpuno upleten u „velike projekte“, doživotne planove, viziju ili cilj – sve što je u narcisoidnom smislu veoma isplativo, a takođe i veoma zahtevno i dugotrajno. U takvim okolnostima, seks neizbežno postaje obaveza, neophodnost ili zadatak održavanja nevoljno preduzet da bi sačuvao svoje izvore snabdevanja (npr. brak).

Cerebralni narcis ne uživa u seksu i daleko više voli masturbaciju ili „objektivan“, bezosećajni seks, npr. odlazak kod prostitutki. U stvari, on koristi svog partnera ili supružnika kao „alibi“, štit od pažnje drugih žena, polisu osiguranja koja čuva njegov muževni imidž dok mu istovremeno omogućava da, društveno i moralno opravdano, izbegava bilo kakav intimni ili seksualni kontakt sa drugima. Nametljivo ignorišući druge žene osim svoje žene (forma agresije), on se oseća pravednim kada kaže: „Ja sam verni muž“. Istovremeno, on oseća neprijateljstvo prema supružniku jer ga, tobože, sprečava da slobodno izražava svoju seksualnost, jer ga je lišio telesnih zadovoljstava koja je mogao imati sa drugima. Unutrašnji dijalog narcisa ide otprilike ovako: „Ja sam oženjen/vezan za ovu ženu. Dakle, nije mi dozvoljeno da budem u bilo kakvom kontaktu s drugim ženama koji bi mogao biti tumačen kao nešto više od slučajnog ili poslovnog. Zbog toga se uzdržavam od bilo kakvog odnosa sa ženama – jer sam veran, za razliku od drugih, nemoralnih ljudi. Međutim, ne sviđa mi se ova situacija. Zavidim svojim slobodnim vršnjacima. Mogu da imaju onoliko seksa i romanse koliko žele, dok sam ja ograničen na ovaj brak, okovan svojom ženom, a moja sloboda je obuzdana. Ja sam ljut na nju i kaznicu je uzdržavanjem od seksa sa

njom." Tako frustriran, narcis minimizira sve vrste odnosa sa svojim bliskim krugom (supružnikom, decom, roditeljima, braćom i sestrama, veoma intimnim prijateljima): seksualne, verbalne ili emocionalne. On se ograničava na najsirovije razmene informacija i društveno se izoluje. Njegova zatvorenost osigurava ga od buduće povrede i zaobilazi intimnost koje se toliko plaši. Ali, opet, i na ovaj način, on obezbeđuje napuštanje i ponavljanje starih, nerešenih sukoba. Konačno, njega zaista svi ostavljaju samog i bez sekundarnih izvora snabdevanja. U svojoj potrazi da pronađe nove izvore, on se ponovo upušta u seksualne epizode zarad popravljjanja ega, nakon čega sledi odabir supružnika ili bračnog druga (sekundarni izvor narcisoidnog snabdevanja). Zatim ciklus ponovo počinje: oštar pad seksualne aktivnosti, emocionalno odsustvo i okrutna odvojenost koja vodi do napuštanja.

Većina cerebralnih narcisa je, međutim, seksualno verna svojim supružnicima. Tipični cerebralni narcis se smenjuje između onoga što se doima kao hiperseksualnost i aseksualnosti (zapravo, u pitanju je nasilno potisnuta seksualnost). U drugoj fazi, on ne oseća seksualne nagone, osim najosnovnijih. On, dakle, nije primoran da "vara" svog bračnog druga, da ga izda, niti da prekrši bračne zavete. Mnogo je zainteresovaniji da spreči zabrinjavajuće opadanje onih vrsta narcisoidne ponude koje su mu zaista važne. Seks je, kaže zadovoljno, za one koji ne mogu bolje.

Somatski narcisi naginju verbalnom egzibicionizmu. Oni su skloni da se hvale o svojim osvajanjima i podvizima do najsitnijih detalja. U ekstremnim slučajevima, mogu i da uvedu „žive svedoke“ i da se okrenu ka totalnom, klasičnom egzibicionizmu. Ovo u velikoj meri odgovara njihovoj tendenciji da „objektiviziraju“ svoje seksualne partnere, da se upuste u emocionalno neutralan seks (grupni seks, na primer) i da se prepuste autoerotskom seksu. Egzibicionista sebe vidi kao odraz u očima svojih posmatrača. To za njega predstavlja glavni seksualni stimulus, to je ono što ga pali. Ovaj spoljašnji "izgled" (efekat ogledala prim.aut.) je takođe ono što definiše narcisa. Čini se da postoji veza između ove dve pojave. Jedan (egzibicionista) može biti kulminacija ili "čist slučaj" drugog (narcisa).

Oplakivanje narcisa

Pitanje: Ako je narcis toliki zlostavljač kao što kažete, zašto tako loše reagujemo kada on ode?

Odgovor: Na početku veze, narcis je san koji se ostvaruje. Često je inteligentan, duhovit, šarmantan, dobro izgleda, uspešan je, empatičan,

potrebna mu je ljubav, pun je ljubavi, brižan je, pažljiv i još mnogo toga. Osim toga, on je savršen skup odgovora na mučna životna pitanja: pronalaženje smisla, druženje, kompatibilnost i sreća. On je, drugim rečima, idealan. Teško je napustiti ovu idealizovanu figuru. Odnosi sa narcisima se neizbežno i nužno završavaju dvoma važnim shvatanjima. Prvo je da nas je (zlo)upotrebio narcis, a drugo je činjenica da nas je narcis posmatrao kao jednokratni, upotrebljivi i zamenljivi instrument (predmet). Asimilacija ovog novostečenog znanja je mučan proces i često se završava neuspehom.

Ljudi se fiksiraju u različitim fazama. Ne uspevaju da se pomire sa činjenicom da su odbačeni kao ljudska bića – a to je najdublji oblik odbijanja koji postoji. Svi reagujemo na gubitak. Gubitak čini da se osećamo bespomoćno i objektivizirano. Kada naši najmiliji umiru, osećamo da su nas Priroda, Bog ili Život tretirali kao igračke. Kada se razvedemo (naročito ako nismo inicirali raskid), često osećamo da smo iskorišćavani i zlostavljani u vezi, da smo „bačeni“, da su naše potrebe i emocije bivale ignorisane. Ukratko, ponovo se osećamo objektivizovano. Gubitak narcisa se ne razlikuje od bilo kog drugog velikog gubitka u životu. Taj gubitak izaziva ciklus žalosti i tuge (kao i neku vrstu blagog posttraumatskog stresnog sindroma u slučajevima teškog zlostavljanja). Ovaj ciklus ima četiri faze: poricanje, bes, tuga i prihvatanje. Poricanje može imati mnogo oblika. Neki nastavljaju da se pretvaraju da je narcis još uvek deo njihovog života, čak i odlaze do krajnosti „interakcije“ sa narcisom pretvarajući se da „komuniciraju“ sa njim ili da ga „sreću“ (preko drugih, na primer). Ekstremni slučajevi takvog poricanja poznati su kao erotomanija. Drugi razvijaju iluzije progona, tako ugrađujući narcisa u svoj život i psihi kao zloslutno i mračno prisustvo, kao „loš objekat“. Ovo osigurava njegovo kontinuirano „interesovanje“ za njih – koliko god zlonamerno i preteće to interesovanje bilo. To su radikalni mehanizmi poricanja, koji se graniče sa psihotičnim i često se pretvaraju u kratke psihotične mikroepizode. Benigniji i prolazni oblici poricanja uključuju razvoj ideja odnosa. Narcisov svaki potez ili izreku njegov bivši/bivša tumači kao upućene upravo njemu/njoj i tumači ih kao da nose skrivenu poruku koju može „dekodirati“ samo primalac.

Drugi, pak, poriču samu narcističku prirodu narcisa. Oni pripisuju njegovo uvredljivo ponašanje neznanju, nestašluku, nedostatku samokontrole (zbog zlostavljanja ili traume u detinjstvu) ili benignim namerama. Ovaj mehanizam poricanja navodi ih da veruju da narcis zaista uopšte nije narcis, već neko ko jednostavno nije svestan svoje "istinske" suštine, ili neko ko nevino uživa u igrama uma i poigravanju sa

životima ljudi, ili nesvesni deo mračne zavere da se prevare i zlostavljaju lakoverne žrtve. Često se narcis opisuje kao opsednut ili zaposednut – zatočen svojim „izmišljenim“ stanjem, a koji je, zapravo, duboko u sebi, fina, nežna i draga osoba. Na zdravijem kraju spektra reakcija poricanja nalazimo klasično poricanje gubitka: nevericu, nadu da se narcis može vratiti, te represiju i potiskivanje svih informacija koje govore suprotno.

Poricanje kod mentalno zdravih ljudi brzo evoluiru u bes. Postoji nekoliko vrsta besa. Bes se može fokusirati i usmeriti na narcisa, na druge faktore gubitka, kao što je narcisov ljubavnik/ca, ili na određene okolnosti. Može biti usmeren i na sebe – što često dovodi do depresije, samoubilačkih ideja, samopovređivanja i, u nekim slučajevima, samoubistva. Ili, može biti difuzan, sveprožimajuć, sveobuhvatan i preplavljujući. Takav bes povezan sa gubitkom može biti intenzivan i u naletima ili osmotski i prožimati ceo emocionalni pejzaž.

Zatim, tuga zamenjuje bes. To je tuga zarobljene životinje, egzistencijalni strah pomešan sa akutnom depresijom. Uključuje disforiju (nemogućnost da se osoba raduje, da bude optimista ili da doživi uzbuđenje i iščekivanje) i anhedoniju (nemogućnost da se doživi zadovoljstvo ili pronade smisao života). To je parališuća senzacija, koja vas usporava i obavija sve u sivi plašt slučajnosti. Sve odjednom izgleda besmisleno i prazno.

Zatim, tuga ustupa mesto postepenom prihvatanju, obnovljenoj energiji i naletima aktivnosti. Narcis je otišao i fizički i psihički. Praznina koja je ostala iza njega još uvek boli, a bolovi kajanja i nade još uvek postoje. Ali, sve u svemu, narcis je transformisan u narativ, simbol, životno iskustvo ili (zamorni) kliše. On više nije sveprisutan i njegova bivša žrtva nema zabluda u pogledu jednostrane i uvredljive prirode odnosa ili o mogućnosti i poželjnosti obnove tog odnosa.

Tri oblika zatvaranja (closure)

Da bi njene traumatične rane zarasle, žrtva zlostavljanja zahteva zatvaranje – poslednju interakciju sa njenim mučiteljem tokom koje on, nadamo se, priznaje svoje loše ponašanje i čak se izvinjava. Malo sutra. Mali broj nasilnika - posebno ako su narcisoidni – podložni su takvim slabim izlivima ljubaznosti. Češće su žrtve zlostavljanja prepuštene same sebi, da se valjaju u otrovnoj čorbi bede, samosažaljenja i samooptuživanja.

U zavisnosti od težine, trajanja i prirode zlostavljanja, postoje tri oblika efikasnog zatvaranja:

Konceptualno zatvaranje:

Ova najčešća varijanta zatvaranja uključuje iskreno seciranje nasilnog odnosa. Stranke se sastaju da analiziraju šta je pošlo naopako, da alociraju krivicu i osećaj krivice, da izvuku pouke i da se razidu, katarzično očišćeni. U takvoj razmeni, saosećajni prestupnik (ovo je popriličan oksimoron, doduše) nudi svom plenu priliku da se oslobodi kumulirajuće ogorčenosti. On je takođe oslobađa ideje da je ona, na bilo koji način, bila kriva ili odgovorna za svoje maltretiranje, da je sve bila njena krivica, da je zaslužila da bude kažnjena i da je mogla da spase vezu (tzv. maligni optimizam). Pošto je ovaj teret nestao, žrtva je spremna da nastavi svoj život i da traži društvo i ljubav drugde.

Retributivno zatvaranje:

Kada je zlostavljanje bilo „velikodušno” (sadističko), ponovljeno i dugotrajno, konceptualno zatvaranje nije dovoljno. Traži se odmazda, element osвете, dostizanje pravde i uspostavljanje ravnoteže. Oporavak zavisi od kažnjavanja prestupnika. Kaznena intervencija Zakona je često terapijska za zlostavljane. Nažalost, razumljive emocije žrtve često dovode do nasilnih (i nezakonitih) radnji. Mnoge od izmučenih žrtava vrebaju svoje nekadašnje nasilnike i uzimaju zakon u svoje ruke. Zlostavljanje ima tendenciju da rađa zlostavljanje unutar svih uključenih strana, i u plenu i u predatoru.

Disocijativno zatvaranje:

U odsustvu druga dva oblika zatvaranja, žrtve teškog i dugotrajnog maltretiranja imaju tendenciju da potiskuju svoja bolna sećanja. U ekstremnim slučajevima, dolazi do disocijacije. Disocijativni poremećaj ličnosti (DPL) – ranije poznat kao "poremećaj višestruke ličnosti" – smatra se jednim od vidova takve reakcije. Mučna iskustva su „odsečena“, ušuškana, i pripisana „drugoj ličnosti“.

Ponekad žrtva „asimilira” svog mučitelja, pa se čak otvoreno i svesno poistovećuje sa njim. Ovo je narcistička odbrana. U svom izmučenom umu, žrtva postaje svemoćna i, stoga, neranjiva. On ili ona razvijaju lažno Ja. Istinsko Ja je, na taj način, zaštićeno od daljih povreda i nanošenja bola. Prema psihodinamičkim teorijama psihopatologije, potisnuti sadržaj definisan kao nesvesni je uzrok svih vrsta poremećaja mentalnog zdravlja. Žrtva na taj način plaća visoku cenu za izbegavanje i mimoilaženje svojih nevolja.

Preživeti narcisa

Pitanje: Ima li smisla čekati da se narcis izleči? Može li mu ikada biti bolje?

Odgovor: Žrtve narcisovog uvredljivog ponašanja pribegavaju fantazijama i samoobmanama da zaleče svoj bol.

Fantazije spašavanja

"Tačno je da je on šovinistički narcis i da je njegovo ponašanje neprihvatljivo i odbojno. Ali, sve što mu treba je malo ljubavi i on će se popraviti. Ja ću ga izbaviti od njegove bede i nesreće. Ja ću mu dat ljubav koja mu je nedostajala kao detetu. Tada će njegov narcizam nestati i mi ćemo živeti srećno do kraja života."

Voleti narcisa

Verujem u nekakvu mogućnost "voljenja" narcisa, ali samo ako ga prihvatimo bezuslovno i bez očekivanja. Narcisi su narcisi. Uzmi ih ili ostavi. Neki od njih su simpatični. Većina njih je veoma šarmantna i inteligentna. Izvor očaja žrtava narcisa je njihovo razočarenje, razbijanje njihovih iluzija, njihova nagla, razarajuća i žalosna spoznaja da su se zaljubili u ideal koji su sami projektovali, u priviđenje, iluziju, fatamorganu. Ovo „buđenje“ je traumatično. Narcis uvek ostaje isti. Žrtva je ta koja se menja.

Istina je da narcisi prikazuju primamljivu fasadu kako bi očarali izvore narcisoidnog snabdevanja. Ali ova fasada je lako provaljiva jer je nedosledna i previše savršena. Pukotine su evidentne od prvog dana, ali često bivaju ignorisane. Zatim, postoje oni koji SVESNO i VOLJNO svoja emotivna krila predaju pod plamen narcističke sveće da budu spaljena. Ovo je začarani krug. Pokušati da prenesete emocije narcisu je kao da razgovarate o ateizmu sa religioznim fundamentalistom.

Narcisi imaju emocije, veoma jake, toliko zastrašujuće, moćne i negativne da ih kriju, potiskuju, blokiraju i transformišu. Oni koriste bezbroj odbrambenih mehanizama da bi se izborili sa svojim potisnutim emocijama: projektnu identifikaciju, cepanje ili splitting, projekciju, intelektualizaciju, racionalizaciju. Svaki pokušaj emocionalnog odnosa sa narcisom osuđen je na neuspeh, otuđenje i bes. Svaki pokušaj da se „razumeju“ (retrospektivno ili prospektivno) narcisoidni obrasci

ponašanja, reakcije ili unutrašnji narcisov svet u emocionalnom smislu je podjednako beznadežan. Narcise treba posmatrati kao silu prirode ili nesreću koja čeka da se desi.

Univerzum nema master plan ili mega-plan da liši bilo koga sreće. Imati roditelja narcisa, na primer, nije rezultat zavere. To je tragičan događaj, svakako. Ali, sa time se ne možete nositi emotivno, bez stručne pomoći ili nasumično. Držite se dalje od narcisa ili se suočite s njima uz sopstvenu sposobnost samootkrivanja kroz terapiju. Ovo je nešto što možete učiniti.

Narcisi nisu zainteresovani za emocionalnu, pa čak ni za intelektualnu, stimulaciju od strane najbližih. Takva povratna informacija se doživljava kao pretnja. Najbliži u životu narcisa imaju vrlo jasne uloge: akumulacija i preraspodela prethodnog primarnog narcisoidnog snabdevanja kako bi se regulisalo trenutno narcisoidno snabdevanje. Ništa manje od toga, ali definitivno ni ništa više. Blizina i intimnost rađaju prezir. Proces devalvacije je u punoj funkciji tokom celog trajanja veze. Vi ste pasivan svedok narcisovih prošlih dostignuća, dispenzer akumulirane narcisoidne zalihe, vreća za udaranje usled njegovog besa, kozavisnik, objekat posedovanja (niste cenjeni zbog ove uloge, ali se ona podrazumeva) i ništa više od toga. Biti blizak sa narcisom je nezahvalan, iscrpljujući posao sa punim radnim vremenom. Jer, prosto, ljudi nisu instrumenti. Smatrati ih takvima znači obezvređiti ih, minimizirati, ograničiti, sprečiti ih da ostvare svoj potencijal. Neizbežno, narcisi gube interesovanje za svoje instrumente, za ove skraćene verzije punopravnih ljudskih bića, onda kada prestanu da im služe u potrazi za slavom i veličinom. Uzmite u obzir "prijateljstvo" sa narcisom kao primer takvih osujećenih odnosa. Čovek zaista ne može upoznati svog "prijatelja" narcisa u pravom smislu. Ne može se biti istinski prijatelj sa narcisom i narcis se ne može istinski voleti. Narcisi su zavisnici. Ne razlikuju se od narkomana. Oni su u potrazi za zadovoljstvom kroz drogu poznatu kao narcisoidno snabdevanje. Sve i SVI oko njih su objekti, potencijalni izvori NS (koji se prvo idealizuju) ili oni koji to više nisu (koji se onda surovo odbacuju).

Narcisoidne osobe se usmeravaju ka potencijalnim izvorima kao krstareće rakete. Oni su odlični u imitiranju emocija, prikazivanju pravilnih ponašanja po potrebi i manipulaciji. Sve generalizacije su, naravno, pogrešne, i sigurno će postojati srećni odnosi sa narcisima. Jedan primer srećnog braka je kada se somatski narcis udruži sa cerebralnim ili obrnuto.

Narcisi mogu biti srećni u braku sa pokornim, potčinjenim, samoporažavajućim, reflektivnim, bezuslovno podržavajućim

supružnicima. Dobro se snalaze i sa mazohistima. Ali teško je zamisliti da bi zdrava, normalna osoba bila srećna u takvom folie-a-deux odnosu (folie-a-deux je izraz za „ludilo u dvoje“ i podrazumeva zajedničku, tj. deljenu psihozu). Takođe je teško zamisliti trajni benigni uticaj narcisa na stabilnog, zdravog druga/supružnika/partnera. ALI mnogi supružnici/prijatelji/drugari/partneri vole da VERUJU da će, uz dovoljno vremena i strpljenja, oni biti baš ti koji će uspeti da oslobode narcisa njegovih unutrašnjih demona. Oni misle da mogu "spasiti" narcisa, odnosno zaštititi ga od njegovog (iskrivljenog) Ja. Narcis koristi ovu naivnost i okreće je u svoju korist. Prirodni zaštitni mehanizmi, koji su kod normalnih ljudi izazvani ljubavlju, narcis hladnokrvno koristi da izvuče još više narcisoidnog snabdevanja iz svoje žrtve koja se grči u bolovima.

Narcis utiče na svoje žrtve tako što se infiltrira u njihovu psihu, prodire u njihovu odbranu. On je poput virusa koji uspostavlja novi genetski soj unutar svojih žrtava. Odjekuje kroz njih, govori kroz njih, hoda kroz njih. To je kao invazija otmičara tela. Trebalo bi da pazite na to da odvojite sebe od narcisoidnog semena u sebi, ovog vanzemaljskog tkiva, ovog duhovnog kancera koji je rezultat života sa narcisom. Trebalo bi da budete u stanju da razlikujete pravog sebe i one delove sebe koje vam je dodelio narcis. Da biste se izborili sa njim/njom, narcis vas tera da "hodate po jajima" i da i sami razvijete svoje lažno Ja. Možda nije tako složeno kao njegovo lažno Ja, ali je tu, u vama, kao rezultat traume i zlostavljanja koje vam je naneo narcis. Stoga, možda bi trebalo da govorimo o VoNPD²⁷, još jednoj dijagnostičkoj kategoriji mentalnog zdravlja, a to su - žrtve NPL-a. Žrtve doživljavaju stid i bes zbog svoje nemoći i pokornosti u prošlosti. One su povređene i dovedene do preosetljivosti mučnim iskustvom deljenja simuliranog postojanja sa simuliranom osobom, narcisom. One imaju ožiljke i često pate od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Neke od njih napadaju druge, kompenzujući svoje frustracije oštrim agresivnim ponašanjem.

Kao i njegov poremećaj, narcis je sveprožimajući. Biti žrtva narcisa nije ništa manje pogubno stanje nego biti narcis. Potrebni su veliki mentalni naponi da se napusti narcis, a fizičko razdvajanje je samo prvi (i najmanje važan) korak. Možete napustiti narcisa – ali narcis teško i sporo odustaje od svoje žrtve. On je tamo, vreba, čini egzistenciju nestvarnom, izobličenom i izopačenom bez predaha, kao unutrašnji, nemilosrdni glas bez saosećanja i empatije prema svojoj žrtvi. Narcis je tu, u duhu, dugo nakon što je nestao iz materije. Ovo je prava opasnost za žrtve narcisa: da

---

²⁷ Victims of narcissistic personality disorder (Žrtve NPL prim.prev.)

postanu kao on, ogorčeni, egocentrični, bez empatije. Ovo je, u indirektnom smislu, konačni naklon narcisa pre nego što se spusti pozorišna zavesa.

Narcističke taktike

Narcis ima tendenciju da se okruži inferiornima (u nekom pogledu: intelektualno, finansijski ili fizički). On ograničava svoje interakcije s njima na oblasti u kojima je superioran. Ovo je najsigurniji i najbrži način za održavanje njegove grandiozne fantazije o svemoći i sveznanju, sjaju, idealnim osobinama, savršenstvu i tako dalje. Ljudi su zamenljivi i narcis ne razlikuje jednog pojedinca od drugog. Za njega su svi oni neživi elementi „njegove publike” čiji je posao da odražavaju njegovo lažno Ja. Ovo stvara trajnu i beskonačnu kognitivnu disonancu: narcis prezire upravo one ljude koji održavaju granice i funkcije njegovog ega. Ne može da poštuje ljude tako izričito i jasno inferiorne u odnosu na njega samog – ali on nikada ne može da se druži sa ljudima koji su očigledno na njegovom nivou ili superiorniji, jer je rizik od narcisoidne povrede u takvim grupama za njega prevelik. opremljen krhkim egom, nesigurno se klateći na ivici narcisoidne povrede, narcis preferira siguran put. Ali, zbog te preferencije, on oseća prezir i prema sebi i prema drugima.

Neki narcisi su i psihopate (pate od antisocijalnog poremećaja ličnosti) i/ili sadisti. Antisocijalne osobe ne uživaju u tome da povređuju druge – jednostavno ih nije briga. Ali sadisti uživaju u tome. Klasični narcisi ne uživaju u ranjavanju drugih – ali uživaju u osećaju neograničene moći i potvrđivanju svojih grandioznih fantazija kada nanesu štetu drugima ili su u poziciji da to učine. Daleko više ih pokreće sam POTENCIJAL da povrede druge nego stvarni čin.

Beskrajna priča

Čak ni zvanični prekid veze sa narcisom nije kraj afere. Bivši/bivša "pripada" narcisu. On(a) je neodvojivi deo njegovog patološkog narcisoidnog prostora. Ovaj trag posesivnosti opstaje i nakon fizičkog razdvajanja. Tako će narcis verovatno reagovati besom, uzavrelom zavišću, osećanjem poniženja i invazije i nasilno-agresivnim nagonom prema novom dečku svoje bivše, ili na njen novi posao (ukratko, na njen novi život bez njega). Pogotovo jer njen uspeh implicira "neuspeh" sa njegove strane i time negira njegovu grandioznost.

Ali postoji i drugi scenario: ako narcis čvrsto veruje (što je veoma retko) da bivši ne predstavlja i nikada neće predstavljati nikakav izvor, koliko

god marginalan i rezidualan bio, bilo koje vrste (primarnog ili sekundarnog) narcisoidnog snabdevanja, narcis ostaje potpuno nedirnut bilo čime što radi i bilo kime sa kim izabere da bude dotična osoba.

Napuštanje narcisa

Narcis inicira sopstveno napuštanje upravo zbog svog straha od napuštanja. On je toliko uplašen od gubitka svojih izvora narcisoidnog snabdevanja (i uplašen da ne bude emocionalno povređen) da bi radije „kontrolisao“, „nadvladavao“ ili „usmeravao“ potencijalno destabilišuću situaciju. Zapamtite: ličnost narcisa je slabo organizovana. On je neuravnotežen. Napuštanje može izazvati narcisoidnu povredu tako tešku da se cela „građevina“ može srušiti. Narcisi obično imaju samoubilačke misli u takvim slučajevima. Ali, kada narcis inicira i usmeri svoje sopstveno napuštanje, ako to doživljava kao cilj koji je sebi postavio – može da izbegne i uspeva da izbegne sve ove neželjene posledice.

Dinamika odnosa

Da bi se oslobodio duboko usađenih osećanja (prilično opravdane) krivice i srama, on patologizira partnera. On projektuje na nju/njega sopstvenu mentalnu bolest. Kroz zamršeni mehanizam projektivne identifikacije, on prisiljava partnera da igra ulogu „bolesnog“ ili „slabog“, „naivnog“, „glupog“ ili „nedovoljno dobrog“. Ono što narcis poriče u sebi, ono sa čime se mrzi da se suoči unutar sopstvene ličnosti, on pripisuje drugima i oblikuje ih u skladu sa svojim predrasudama prema sebi.

Narcis mora da ima najboljeg, najglamuroznijeg, zadivljujućeg, zapanjujućeg i najtalentovanijeg supružnika na celom svetu. Ništa osim ove fantazije neće pomoći. Da bi nadoknadio mane i nedostatke svog stvarnog supružnika, on izmišlja idealizovanu figuru i umesto stvarnosti se fokusira na iluziju.

Zatim, kada se stvarnost prečesto i previše očigledno sukobljava sa ovom izmišljotinom, on devalvira supružnika. Njegovo ponašanje postaje preteće, ponižavajuće, prezrivo, pogrdno, ukoravajuće, destruktivno kritičko i sadističko – ili, pak, hladno, bez ljubavi, udaljeno i „objektivno“. On kažnjava svog stvarnog supružnika za to što ne ispunjava njegovu fantaziju, za „odbijanje“ da bude njegova Galateja, njegova idealna kreacija, a on njen Pigmalion. Narcis onda igra ulogu gnevnog i zahtevnog Boga.

Nastaviti dalje

Da biste sačuvali svoje mentalno zdravlje – morate napustiti narcisa. Čovek mora da ide dalje. Kretanje dalje je proces, a ne odluka ili događaj. Prvo, treba priznati i prihvatiti bolnu stvarnost. Takvo prihvatanje je vulkanski, razarajući, agonizirajući niz mučnih misli i snažnih otpora. No, jednom kada je bitka dobijena, a surova i mučna stvarnost se asimiluje, može se preći na fazu učenja.

Učenje

Mi etiketiramo. Mi se obrazujemo. Upoređujemo iskustva. Mi sistematizujemo. Stičemo uvide. Onda odlučujemo i delujemo. Nastavljamo dalje. Nakon što ste prikupili dovoljno emocionalne podrške, znanja, pomoći i samopouzdanja, suoćete se sa bojnim poljima vaših odnosa, ojačani i ohrabreni. Ova faza karakteriše one osobe koji ne tuguju – nego se bore; ne očajavaju – već jačaju i dopunjuju svoje samopoštovanje; ne kriju se – već se aktiviraju; ne stoje u mestu – već nastavljaju svojim putem.

Oplakivanje

Pošto smo izdani i zlostavljani, tugujemo. Tugujemo zbog slike koju smo imali o izdajniku i nasilniku – slike koja je bila tako prolazna i tako pogrešna, a nama tako draga. Oplakujemo nanetu štetu. Doživljavamo strah da nikada više nećemo moći da volimo ili da verujemo – i mi tugujemo zbog ovog gubitka. Jednim udarcem izgubili smo nekoga kome smo verovali, koga smo čak i voleli, izgubili smo mogućnost da verujemo i volimo i izgubili smo poverenje i ljubav koju smo osećali. Može li bilo šta biti gore od toga?

Emocionalni proces tugovanja ima mnogo faza. U početku smo zaprepašćeni, šokirani, inertni, statični. Pravimo se mrtvi da bismo izbegli svoja unutrašnja čudovišta. Okoštali smo u svom bolu, uliveni u kalup naše povučenosti i strahova. Zatim, osećamo se besnima, ogorčenima, buntovnicima i mrzovoljnicima. Onda prihvatamo. Onda plaćemo. A onda – neki od nas – nauče da oprostite i sažale se. A ovo se zove isceljenje. Sve faze su apsolutno neophodne i dobre za vas. Loše je ne uzvratiti bes, ne sramotiti one koji su sramotili nas, poricati, pretvarati se, izbegavati. Ali podjednako je loše i fiksirati se na svoj bes. Trajno tugovanje je okoštavanje našeg zlostavljanja, samo drugim sredstvima. Beskonačno ponavljajući svoja mučna iskustva, mi nevoljno saradujemo sa našim zlostavljačem da bismo ovekovečili njegova ili njena zlodela. Kretanjem dalje pobeđujemo svog nasilnika, minimizirajući i njega i njegovu

važnost u našim životima. Tek voleći i iznova verujući možemo da poništimo ono što nam je učinjeno. Oprostiti ne znači zaboraviti. No, da bismo zapamtili, nije nužno da iznova i iznova doživljavamo bol.

Praštanje i zaboravljanje

Opraštanje je važna veština. Ona više čini onima koji praštaju nego onima kojima se prašta. Ali, ona ne bi trebalo da bude univerzalno, neselektivno ponašanje. Legitimno je ponekad ne oprostiti. Zависи, naravno, od ozbiljnosti ili trajanja onoga što vam je učinjeno. Uopšteno govoreći, nije mudro i kontraproduktivno je primenjivati na život „univerzalne“ i „nepromenljive“ principe. Život je suviše haotičan da bi podlegao rigidnim ukazima. Rečenice koje počinju sa "nikad" ili "uvek" nisu baš verodostojne i često dovode do samoporažavajućih, samoograničavajućih i samodestruktivnih ponašanja.

Konflikti su važan i sastavni deo života. Nikada ih ne treba tražiti, ali kada se suočimo sa sukobom, ne treba ga izbegavati. Kroz sukobe i nevolje, koliko i kroz brigu i ljubav, mi rastemo. Ljudski odnosi su dinamični. S vremena na vreme, moramo da procenjujemo naša prijateljstva, partnerstva, čak i naše brakove. Sama po sebi, zajednička prošlost je nedovoljna da održi zdrav, negujuć, podržavajući, brižan i saosećajni odnos. Zajedničke uspomene su neophodan, ali ne i dovoljan uslov. Moramo osvajati i obnavljati naša prijateljstva na dnevnoj bazi. Ljudski odnosi su stalni test odanosti i empatije.

Ostati prijatelj sa narcisom

Zar ne možemo da se ponašamo civilizovano i da ostanemo u prijateljskim odnosima sa našim bivšim - narcisom?

Nikada ne zaboravite da su (punopravni) narcisi ljubazni i fini samo kada:
a. žele nešto od Vas. Narcisoidno snabdevanje, pomoć, podršku, glasove, novac... Oni pripremaju teren, manipulišu Vama i onda traže „malu uslugu“ koja im je potrebna ili, otvoreno ili krišom, traže od Vas narcisoidno snabdevanje („Šta misliš o mom nastupu...“, „Da li misliš da zaista zaslužujem Nobelovu nagradu?“);

b. Osećaju se ugroženo i žele da neutrališu pretnju ljubaznošću;

c. Upravo su dobili preveliku dozu narcisoidnog snabdevanja i osećaju se velikodušno, veličanstveno, idealano i savršeno. Demonstriranje velikodušnosti je način razmetanja njihovim bezgrešnim, božanskim kvalitetima. To je čin grandioznosti. Vi ste irelevantan rekvizit u ovom

spektaklu, puki kontejner za narcisovu preplavljujuću, samozadovoljnu zaljubljenost u svoje lažno Ja.

Takvo dobročinstvo je prolazno. Večne žrtve često imaju tendenciju da se zahvale narcisima za "male milosti". Ovo je Stokholmski sindrom: taoci imaju tendenciju da se emocionalno identifikuju sa svojim otmičarima, a ne sa policijom. Mi smo zahvalni našim zlostavljačima i mučiteljima što su prekinuli svoje mučiteljske aktivnosti i omogućili nam da dođemo do daha. Neki ljudi kažu da više vole da žive sa narcisima, da udovolje njihovim potrebama i da podlegnu njihovim hirovima, jer su tako uslovljeni u ranom detinjstvu. Samo sa narcisima se osećaju živima, stimulisanima i uzbuđenima. Svet sija u živim bojama u prisustvu narcisa i raspada se do sivila u njegovom odsustvu. Recimo da ne vidim ništa inherentno „pogrešno“ u tome. Stvar je u sledećem: ako bi Vas neko stalno ponižavao i verbalno zlostavljao na arhaičnom kineskom, da li biste se osećali poniženo i zlostavljano? Verovatno ne. Neki ljudi su uslovljeni narcističkim primarnim objektima u njihovim životima (roditelji ili staratelji) tako da narcističko zlostavljanje doživljavaju kao arhaični kineski, odnosno gluvi su za njega. Ova tehnika je efikasna po tome što omogućava obrnutom narcisu (narcisovom voljnom partneru) da iskusi samo dobre aspekte života sa narcisom: njegovu blistavu inteligenciju, stalnu dramu i uzbuđenje, nedostatak intimnosti i emocionalne vezanosti (neki ljudi to više vole). S vremena na vreme narcis prelazi na zlostavljanje na arhaičnom kineskom. Pa šta, ko ionako razume arhaični kineski, kaže obrnuti narcis samom sebi. No, imam samo jednu mučnu sumnju u vezi svega ovoga: ako je veza sa narcisom toliko korisna, zašto su obrnuti narcisisti tako nesrećni, tako ego-distoni, zašto toliko žude za pomoći (profesionalnom ili nekom drugačijom)? Nisu li to žrtve koje jednostavno doživljavaju Stokholmski sindrom (tj. traumu vezivanja i poistovećivanja sa kidnapерom, a ne sa policijom) i koje zapravo poriču sopstvene muke?

Narcisi i napuštanje

Narcisi se plaše da budu napušteni, baš kao i kozavisni i granični pacijenti. Ali, njihovo razrešenje tog straha je drugačije. Kozavisnici se prilepe. Granični pacijenti su emocionalno labilni i reaguju katastrofalno i na najmanji nagoveštaj mogućeg napuštanja. Narcisi, pak, olakšavaju sopstveno napuštanje. Oni se staraju o tome da budu napušteni.

Na ovaj način postižu dva cilja:

1. Završiti sa tim što pre – Narcis ima veoma nizak prag tolerancije na neizvesnost i neprijatnosti, emocionalne ili materijalne. Narcisi su veoma

nestrpljivi i "razmaženi". Oni ne mogu da odlažu zadovoljstvo ili predstojeću propast. Mora da imaju sve sada i odmah, bilo to dobro ili loše.

2. Sam dovodeći do napuštenosti koje se toliko plaši, narcis može ubedljivo da laže samog sebe. Npr.: „Nije ona mene napustila, nego ja nju. Kontrolisao sam situaciju. Sve je to bilo moje delo, tako da nisam ostavljen, zar ne?" S vremenom narcis usvaja ovu "zvaničnu verziju" kao istinu. On bi zapravo i mogao reći: "Napustio sam je emocionalno i seksualno mnogo pre nego što je otišla."

Zašto veze propadaju?

Narcisi mrze sreću i radost, uzavrelost i živahnost – ukratko, mrze sam život. Koreni ove bizarne sklonosti mogu se pratiti kroz nekoliko psiholoških dinamikama, koje deluju istovremeno (veoma je zbunjujuće biti narcis).

Prvo, postoji patološka zavist. Narcis stalno zavidi drugim ljudima: njihovim uspesima, imovini, njihovom karakteru, njihovom obrazovanju, njihovoj deci, njihovim idejama, činjenici da su sposobni da osećaju, njihovom dobrom raspoloženju, njihovoj prošlosti, budućnosti i sadašnjosti, njihovim supružnicima, ljubavnicama ili ljubavnicima, njihovoj lokaciji... Skoro sve može biti okidač napada oštre, zajedljive zavisti. Ali nema ničega na čemu narcis više zavidi nego na sreći. Narcisi se obrušavaju na srećne ljude zbog sopstvenog mučnog osećaja uskraćenosti.

Zatim, postoji narcisoidna povreda.

Narcis sebe smatra centrom sveta i epicentrom života svojih najbližih. On je izvor svih emocija, odgovoran je za njihov razvoj, kako pozitivnih tako i negativnih, on je osovina, primarni uzrok, jedini uzrok, pokretač, inicijator, posrednik, stub - on je zauvek neophodan. Stoga je za narcisa gorak i oštar ukor ovoj grandioznoj fantaziji videti nekog drugog srećnog iz razloga koji nemaju nikakve veze sa njim. To mu bolno ilustruje da je on samo jedan od mnogih uzroka, pojava, pokretača i katalizatora u životima drugih ljudi; da se stvari dešavaju van njegove orbite, van njegove kontrole ili inicijative; da nije privilegovan ili jedinstven. Narcis koristi projektivnu identifikaciju. Svoje negativne emocije kanališe kroz druge ljude, svoje zastupnike. On izaziva nesreću i tugu kod drugih da bi mu to omogućilo da iskusi sopstvenu bedu. Neizbežno, on pripisuje izvor takve tuge ili sebi, kao njenom uzroku – ili „patologiji“ tužne osobe.

„Stalno ste depresivni, trebalo bi da posetite terapeuta“, uobičajen je savet koji on daje. Narcis – u nastojanju da održi depresivno stanje sve dok ono ne posluži nekoj katarzičnoj svrsi – teži da ga ovekoveči stalnim podsećanjem depresivne osobe na njeno postojanje. „Danas izgledaš tužno/loše/bledo. Nešto nije u redu? Mogu li ti pomoći? Stvari ne idu tako dobro u poslednje vreme?“.

Poslednje, ali ne i najmanje važno, jeste preterani strah od gubitka kontrole. Narcis oseća da kontroliše svoje okruženje uglavnom manipulacijom i emocionalnim iznudama i distorzijama. Ovo nije daleko od istine. Narcis potiskuje svaki znak emocionalne autonomije kod drugih. Oseća se ugroženo i omalovaženo emocijama koje nisu, direktno ili indirektno, podstaknute njime ili njegovim postupcima. Suprotstavljanje tuđoj sreći je narcisov način da sve podseti: „ja sam tu, ja sam svemoćan, ti si u mojoj milosti i osećaćeš se srećnim samo kada ti to ja kažem“.

Živeti sa narcisom

Ne možete promeniti ljude, barem ne u pravom, dubokom, istinskom smislu. Možete im se samo prilagoditi ili prilagoditi njih sebi. Ako smatrate vaš odnos sa narcisom ispunjujućim s vremena na vreme - trebalo bi da razmislite o tome da uradite sledeće:

1. Odredite svoje granice i limite. Koliko i na koje načine možete da mu se prilagodite (tj. prihvatite ga takvog kakav jeste) i u kojoj meri i na koje načine biste želeli da vam se prilagodi (tj. prihvati Vas onakvim kakvi jeste). Postupajte u skladu sa tim. Prihvatite ono što ste odlučili da prihvatite i odbacite ostalo. Promenite u sebi ono što ste voljni i sposobni da promenite – i ignorišite ostalo. Zaključite nepisani ugovor o suživotu (može biti i pisani ugovor ako ste skloni formalnostima).

2. Pokušajte da maksimizirate broj puta kada su „...njegovi zidovi srušeni“, broj puta kada vam je on „... potpuno fascinantan i predstavlja sve ono što želite“. Šta ga tera da bude takav i da se ponaša na ovaj način? Da li je to nešto što vi govorite ili radite? Da li tome prethode događaji specifične prirode? Postoji li nešto što možete učiniti da se on češće ponaša ovako?

Međutim, zapamtite:

1. Ponekad krivicu i samopretpostavljenu krivicu pogrešno proglašavamo ljubavlju.
2. Počiniti samoubistvo zarad nekog drugog nije ljubav.

3. Žrtvovanje sebe za nekog drugog nije ljubav. To je dominacija kroz kozavisnost.
4. Vi kontrolišete svog narcisa davanjem, onoliko koliko on kontroliše Vas svojom patologijom.
5. Vaša безусловna velikodušnost ga ponekad sprečava da se suoči sa svojim istinskim Ja i tako isceli.
6. Nemoguće je imati odnos sa narcisom koji je značajan za njega.
7. Naravno, moguće je imati odnos sa narcisom koji je za Vas značajan.
8. Vi modifikujete svoje ponašanje da biste obezbedili stalnu “ljubav” narcisa, a ne da biste bili napušteni.

Ovde je koren pogubnosti ovog fenomena: narcis je značajna, presudno značajna figura (objekat) u životu obrnutog narcisa. To je narcisova poluga vlasti nad obrnutim narcisom. A pošto je obrnuti narcis obično veoma mlad kada se prilagođava narcisu – sve se svodi na strah od napuštanja i strah od smrti u odsustvu brige i izdržavanja. Prilagođavanje obrnutog narcisa narcisističkoj osobi podjednako predstavlja i želju da se zadovolji primarni narcis (roditelj), kao i čistu prestravljenost od trajnog uskraćivanja zadovoljenja sopstvenih potreba.

Potreba za nadom

Razumem potrebu da se nadate boljem.

Postoje gradacije narcizma. Ova knjiga se bavi ekstremnim i krajnjim oblikom narcizma, tj narcističkim poremećajem ličnosti (NPL). Prognoza za one sa samo narcisoidnim osobinama ili narcisoidnim stilom je daleko bolja od izgleda za izlečenje punopravnog narcisa.

Često brkamo stid i krivicu. Narcisi se osećaju sramotno kada se suoče sa neuspehom. Osećaju se (narcistično) povređenima. Njihova svemoć je ugrožena, njihov osećaj savršenstva i jedinstvenosti je doveden u pitanje. Oni su pobesneli, obuzeti samoukorom, samoprezirom i internalizovanim nasilnim porivima. Narcis kažnjava sebe zato što nije bio Bog – a ne zbog maltretiranja drugih.

Narcis se trudi da prenese svoj bol i stid kako bi izmamio narcisoidno snabdevanje koje treba da povрати i reguliše njegov oslabljeni osećaj sopstvene vrednosti. Čineći to, narcis pribegava rečniku čoveka sa

empatijom. Narcis će reći sve da dobije narcisoidno snabdevanje. To je manipulativni trik - ne ispovest stvarnih emocija ili autentičan opis unutrašnje dinamike.

Da, narcis je dete - ali veoma mlado.

Da, on može razlikovati dobro od pogrešnog – ali je ravnodušan i prema jednom, i prema drugom.

Da, proces "ponovnog roditeljstva" (ono što je Kohut nazvao "samo-objekt") je neophodan da bi se podstakli rast i sazrevanje. U najboljim slučajevima, potrebne su godine, a prognoza je loša.

Da, neki narcisi uspevaju. I njihovi drugovi ili supružnici ili deca ili kolege ili ljubavnici se raduju.

Ali, da li je činjenica da neki ljudi preživljavaju tornada razlog da izlazimo tornadu u susret?

Narcisa veoma privlači ranjivost, privlače ga nestabilne ili poremećene ličnosti ili oni koji su mu inferiorni. Takvi ljudi predstavljaju sigurne izvore narcisoidnog snabdevanja. Inferiorni nude dodvoravanje. Psihički poremećeni, traumatizovani, zlostavljeni postaju "navučeni" i zavisni od njega. Ranjivi mogu biti lako i ekonomski izmanipulisani bez straha od posledica. „Izlećeni narcis“ je kontradikcija u terminologiji, oksimoron (iako može biti izuzetaka, naravno). Ipak, izlećenje (ne samo narcisoidnih pacijenata) zavisi i proizilazi iz osećaja sigurnosti u određenom odnosu. Narcis nije posebno zainteresovan za lečenje. On pokušava da optimizuje svoje dobiti, uzimajući u obzir oskudnost i ograničenost njegovih resursa. Lečenje je za njega jednostavno loš poslovni predlog.

U svetu narcisa biti prihvaćen ili zbrinut (da ne spominjemo voljen) je strani jezik. To je besmisleno. Neko bi mogao da recituje najdelikatniji haiku na japanskom, no taj bi haiku ostao besmislen za ne-Japanca. Suvišno je reći da to što ne-Japanci nisu vešti u japanskom ne umanjuje vrednost haikua ili japanskog jezika.

Narcisi oštećuju i povređuju, ali to čine neopravdano i prirodno, usputno i refleksno. Svesni su šta rade drugima – ali ih nije briga.

Narcisi osećaju da imaju puno pravo na svoje zadovoljstvo i gratifikaciju (narcisoidno snabdevanje se često dobija od pokoravanja i potčinjavanja drugih). Narcisi osećaju da su drugi manje od ljudi, samo produžeci

narcisa ili instrumenti za ispunjavanje narcisove želje i oni postoje da se povinuju njegovim često hirovitim naredbama.

Narcis oseća da se mašinama, alatima, instrumentima ili ekstenzijama ne može naneti zlo. On oseća da njegove potrebe opravdavaju njegove postupke.

AUTOR²⁸
Samuel (Sam) Vaknin

Kratka biografija

Rođen 1961. u Kirjat-Jamu, Izrael.

Služio je u Izraelskim odbrambenim snagama (1979-1982) u jedinicama za obuku i obrazovanje.

Phd Filozofije (smer: Filozofija fizike) – Pacific Western University, Kalifornija, SAD.

Diplomirao je na brojnim kursevima iz teorije finansija i međunarodne trgovine.

Sertifikovani analitičar koncepata e-trgovine od strane Brainbench-a.

Sertifikovan u tehnikama psihološkog savetovanja od strane Brainbench-a.

Sertifikovani finansijski analitičar od strane Brainbench-a.

Govori hebrejski i engleski jezik.

Email:

palma@unet.com.mk

narcissisticabuse-owner@yahoo.com

Web-sites:

Ekonomija/Politika:

<http://ceeandbalkan.tripod.com/>

---

²⁸ Kompletna biografija i bibliografija može se pronaći u originalnom izdanju knjige na engleskom jeziku ili putem interneta (prim.prev.)

Psihologija:

<http://www.narcissistic-abuse.com/>

Filozofija:

<http://philosophos.tripod.com/>

Poezija:

<http://samvak.tripod.com/contents.html>

Fikcija:

<http://samvak.tripod.com/sipurim.html>

“Budite dobro i bezbedni gde god da se nalazite!”

Sam Vaknin